

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

2005:2

Indhold

Artikler:

<i>Jacob Seerup</i> : Søofficeren Peter Schiønning – officer og dagbogsskriver.....	173
<i>Eva Villarsen Meldgaard</i> : Caspare, Bartholotte og Oligera. Navngivning i familien Bartholin i 1600-tallet.....	205
<i>Knud Prange</i> : Personalhistorisk Tidsskrift gennem 125 år.....	223

Småstykker:

<i>Joachim Memmert</i> : Erhvervshøllændere i Danmark.....	245
<i>Adam Lindgreen</i> : Et minde over en dansk frihedskæmper.....	253

Orientering fra bestyrelsen:

Generalforsamling 2005.....	261
Resultatopgørelse og balance 2003.....	266
Nyt fra redaktionen.....	268
International kongres i Skotland i 2006.....	268
Nyt i Norden.....	270
Den nye navnelov.....	271

Anmeldelser:

Niels Gustav Bardenfleth: For lang og tro tjeneste. Det kvindelige velgørende selskab 1815-2004 (<i>Christian Larsen</i>).....	281
Søren Bitsch Christensen (red.): Middelalderbyen (<i>Karsten Gabrielsen</i>).....	281
Anders Enevig: Cirkus- og gøglerslægter. Miljø og stamtavler / Anders Enevig: Gøglere, hypnotisører og savoyarder (<i>Gitte Bergendorff Høstbo</i>).....	282
Jon A.P. Gissel: Den indtrængende historieforståelse. Johannes Steenstrups historiesyn (<i>Susanne Krogh Jensen</i>).....	283
Esben Graugaard, Mogens Kragtig Jensen. Rigmor Lillelund og Jan Dalsten Sørensen: Vesterlandets Konge – Christen de Linde. En vestjysk matador og hans slægt (<i>Christian Larsen</i>).....	285
Jørgen Grønvald Laustsen: Den illoyale gesandt. Thomas Døssings virke i Moskva 1944-47 (<i>Peter Hertel Rasmussen</i>).....	286
Kåre Hasselberg og Svein Tore Dahl: Embedsmenn i Nord-Norge i tiden 1536-1660 / Svein Tore Dahl: Embedsmenn i Midt-Norge 1660-1700 / Svein Tore Dahl: Embedsmenn i Midt-Norge i tiden 1536-1660 / Svein Tore Dahl: Geistligheden i Nord-Norge og Midt-Norge i tiden 1536-1700 (<i>Flemming Aagaard Winther</i>).....	289
Birgitte Herreborg Thomsen: Danske sydslesvigske soldater i Danmark 1940-1945 (<i>Peter Hertel Rasmussen</i>).....	290
Leon Jespersen: Adelsvældens skatter 1536-1660 (<i>Karsten Gabrielsen</i>).....	291
Ulrich Alster Krug: Slægtsforskning på Internettet (<i>Gitte Bergendorff Høstbo</i>).....	292
Jeppe Büchert Netterstrøm: At forsvare til rette. Værnsforholdet og bøndernes retslige stilling i Danmarks senmiddelalder 1400-1513 (<i>Karsten Gabrielsen</i>).....	294
Erik Nørr og Jesper Thomassen (red.): Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie (<i>Michael Dupont</i>).....	295

Omslaget: Den 27-årige søofficer Peter Schiønning blev forevigtet af kunstmaleren Johan Hörner i 1760. Læs mere om Schiønning og hans spændende dagbøger i Jacob Seerups artikel. Maleriet tilhører Frederiksborgmuseet, men er deponeret på Orlogsmuseet.

Søofficeren Peter Schiønning

– officer og dagbogsskriver

Af Jakob Seerup

Søofficeren Peter Schiønning levede 1732-1813. Hans liv udspandt sig i perioden mellem Holbergs og Frederik d. 6.s tid - oplysningstiden. Som søofficer tilhørte han en elite, der i kraft af et højt uddannelsesniveau og social status ikke blot kom vidt omkring, men som også var i stand til at reflektere over, hvad de oplevede. Schiønning skrev og reflekterede i en sådan grad, at hans samling, der i dag befinder sig på Det Kongelige Biblioteks Håndskriftsafdeling, hører til de største privatarkiver fra den danske oplysningstid.

Hvad kufferten og den lille røde skibskiste gemte.

En forårsdag i april 1808 sad to lærde herrer i en hyggelig lille lejlighed på hjørnet af Skindergade og Skovbogade bøjet over stakke af papirer og indbundne bøger. Selvom byen rundt om dem stadig bar kraftigt præg af englændernes voldsomme bombardement et halvt år forinden, glemte de to mænd for en stund denne formiddag alt om de rædsler, der nylig havde udspillet sig i den afbrændte hovedstad. Det var den 49-årige litterat og universitetsbibliotekar, professor Rasmus Nyerup og den 76-årige pensionerede søofficer, Peter Schiønning, som var opslugt af bøgernes verden. Det var Schiønnings samlede manuskripter, essays og optegnelser, de studerede. Et langt livs produktion af tanker nedfældet på papir.

Nyerup havde fået lov til at låne nogle af de mange bind med hjem. Nu roste han Schiønnings litterære iver og glædede sig over, at han havde gjort så meget for at gemme og organisere bøgerne og papirerne. Ud fra en liste over indholdet af manuskripterne og ved kort at se noget af materialet igennem udtrykte han sit bifald, han sagde, ”at det ville være en skat, som han i adskillige somre ville gøre sig nu en fornøjelse af, at ekstrahere et og andet ud af.”¹ Den ældre og mere beskedne Schiønning var mere behersket. I sin dagbog skrev han: ”Jeg sagde, at mulig om 100 aar, naar de havde naaet en saadan alder, kunne der maaske være en og anden, der ville blade noget i dem, for tidernes skyld, men at de aldeles ikke var passende eller af mærkværdighed for den nærværende tid, og at dersom jeg havde ejet kapitalen, havde jeg med

fornøjelse villet testamenteret til universitetet, blot for at de der kunne use have et roligt og sikkert gemme til en saadan tid."^{2,3} Tanken om at gemme papirerne for eftertiden var trods alt blevet mere konkret, efter at han havde delt sin skat med universitetsbibliotekaren.

Men efterhånden som den aldrende Schiønning følte døden banke på sin dør, måtte han gøre noget mere konkret for at sikre sin samling af private optegnelser, dagbøger og andre papirer for eftertiden. Men han savnede et sikkert sted at henlægge den. Savnet af et sådant privatarkiv formulerede han således: "Det har stedse forekommet mig som en hos os endnu manglende Indretning, at der ikke var en stiftelse, hvor man for betaling, kunde aflevere manuskripter, saa vel i levende live, som ved dødsfald, for enten at forblive der for bestandig, eller og til en vis tid".⁴ Han havde igennem sit liv set alt for mange spændende papirer og samlinger blive spredt for alle vinde af ligegyldige skifteforvaltere.

Nyerup overtog med glæde de mange private papirer og lovede at indlemme dem i bibliotekets samling af håndskrifter efter Schiønning's død. Dermed var grundstenen lagt til en ny tradition, hvor private borgere indlod deres arkivalier i statens varetægt til bevarelse for eftertiden. Før Schiønning's tid var det stort set udelukkende højadelens og den kongelige families arkivalier, der blev bevaret for eftertiden. Med borgerskabets nye selvforståelse omkring år 1800 var det meget naturligt, at også en søofficer skønnede, at hans papirer var værd at gemme. Nu var der en aftale om, at samlingen ville blive overdraget til Universitetsbiblioteket, hvor Schiønning håbede på, at de "kunne for altid faa et sikkert gemme der; saaledes som de nu staa indpakkede i en kuffert og en liden rød skibskiste, hvortil der ogsaa kunne følge det skab, de stedse har staaet i, dersom ikke noget andet der skulle være ledigt..."⁵

Hvad var det så for en samling, Schiønning efterlod sig? Omfanget var stort, og kufferten og den lille røde skibskiste må have været temmelig proppede, da de langt om længe nåede Københavns Universitetsbibliotek efter Schiønning's død i 1813. Samlingen var intet mindre end et helt livs produktion af optegnelser, manuskripter og breve. De fem hyldemeter, som hele samlingen optager, kan anslås til at omfatte mere end 60.000 håndskrevne sider. Meget af materialet er indbundet i pæne, ensartede halvlæderbind. Med den for Schiønning typiske grundighed står det naturligvis på indersiden af mange af bindene, hvornår de er indbundet. Disse uhyre mængder oplysninger giver et sjældent personligt blik ind i den danske oplysningstid. Undertegnede tør vove at påstå, at bortset fra enkelte kongelige er der ingen andre danske enkeltpersoner i 1700-tallet, der har efterladt sig flere personlige informationer. Det gør Schiønning til noget særligt. Fra at være en habil søofficer med en interessant skæbne, bliver han til et mikrohistorisk prisme, som iagttageren kan studere den danske oplysningstid gennem.

Universitetsbibliotekets håndskrifter blev i 1938 overført til Det Kongelige Bib-

lioteks Håndskriftsafdeling. Schiønningssamlingen fulgte også med, men allerede før 1938 var enkelte dokumenter blevet overført til Rigsarkivet. Det drejede sig hovedsageligt om officielle dokumenter vedrørende Schiønningssamlingens ansættelse ved Søetaten, og indhugget mindsker ikke samlingens værdi som forskningsobjekt.⁶ Det er desuden muligt at finde de manglende dokumenter på Rigsarkivet, hvor de står opført i et samlet embedsarkiv efter Peter Schiønning.⁷

Familiebaggrund

Peter Schiønning var søn af renteskriver i Danske Kancelli, kammerråd Peder Schiønning, 1691-1745. Dennes hustru, Anna, født Leth, 1697-1766, stammede fra en velhavende provstefamilie på Stevns. Da familierelationer i høj grad dannede rammen for, hvordan et menneske kunne udvikle sig personligt og professionelt i 1700-tallets samfund, skal vi her se nærmere på hans familie. At familien betød meget for Peter Schiønning fremgår i øvrigt tydeligt af hans efterladte papirer, idet der findes flere bind hvor Schiønning har forsøgt at sammenfatte slægtens historie og samle bevarede familiedokumenter.⁸

Peter Schiønningss farfader hed Peter Therkelsen Schiønning (død 1702). Om ham havde Peter Schiønning ikke mange oplysninger. Der var ikke mange papirer bevaret i familien efter ham, og Peters egen beretning om ham bygger derfor primært på mundtlig tradition i familien. Han skulle have været uddannet i Tyskland i ”den kunst at forfinne jerntøj”. Dette håndværk var åbenbart noget ganske nyt i midten af 1600-tallet, så han blev ved hjemkomsten til København udnævnt til hoffortinner eller spormager.

På faderens side var der ikke megen forbindelse med Søetaten, men farfaderens broder eller fætter – det er lidt uklart – Christian Schiønning var assessor i Admiralitetskollegiet og præsident i Under-admiralitetetsretten. Denne var i 1681 ”ad bagvejen” blevet optaget i den danske adelsstand, idet han fik et såkaldt ”våbenbrev”, som gav ham ret til at føre våbenskjold som adelig, men dog uden at han udtrykkeligt var optaget i adelsstanden.⁹ Der må have været en vis forbindelse til denne Christian Schiønning i familien, for det oprindelige våbenbrev findes i Schiønningssamlingen. Den adelige linie uddøde dog med Christian Schiønningss ugifte datter.

Ifølge Peter Schiønningss egne optegnelse startede hans fader som 13-årig en karriere i Rentekammeret. Det skulle have været ca. 1704. I litteraturen om den danske centraladministration finder vi dog først hans navn, da han indtræder i Fyns Stifts Renteskriverkontor.¹⁰ Her var han først fuldmægtig fra 1. januar 1717, siden avancerede han og blev chef for samme kontor. Han arbejdede i denne funktion fra 21. december 1721 frem til sin død den 25. januar 1745. Den 2. februar 1741 udnævntes han til kammerråd. Renteskriverne var beskæftiget med at behandle rutinesager, revidere regnskaber og generelt holde arkiv for statsadministrationen.

Hans Sørensen Leth (1625-88) malet af Heinrich Dittmers (1625-77). Dette portræt af doktor theol. konsistorialråd, kgl. konfessionarius, H.S. Leth, Peter Schiønnings oldefader på mødrene side, hang i familiens hjem som et manende minde om familiens stolte teologiske traditioner. *Frederiksborgmuseet*, mus. nr. A 321.

Schiønnings moder hed Anna Leth (1697-1766), hans morfader hed Jørgen Hansen Leth (1663-1713) og var provst i Store Heddinge på Stevns. Jørgen Hansen Leth var søn af Hans Sørensen Leth, (1625-1688) som blandt andet var kongelig hofkonfessionarius for Christian den 5. Moderens familie kom til at spille en stor rolle for Peter Schiønnings livsforløb. Morbroderen Hans Leth (1695-1742) var kaptajn i Søetaten og ekvipagemester på Holmen, da han stod fadder for den lille Peter ved dåben den 15. august 1732 i Sct. Nikolai Kirke. Peter skulle i øvrigt mange år senere selv beklæde samme post. Den ene af moderens to søstre, Helene Dorothea Leth (1698-1782), var gift med Christian Peter Flensborg (1692-1767), som også var officer i Søetaten og som nåede at avancere til rang af Schoutbynacht (viceadmiral). Det medførte blandt andet, at Peter i juli 1743 kom med om bord på orlogsskibet *Princesse Lovise* på 60 kanoner. Det efterlod et uudsletteligt indtryk på hans barnesind. I årene derefter plagede han derfor sin fader om at blive søkadet, hvilket da også lykkedes, som vi senere skal se.

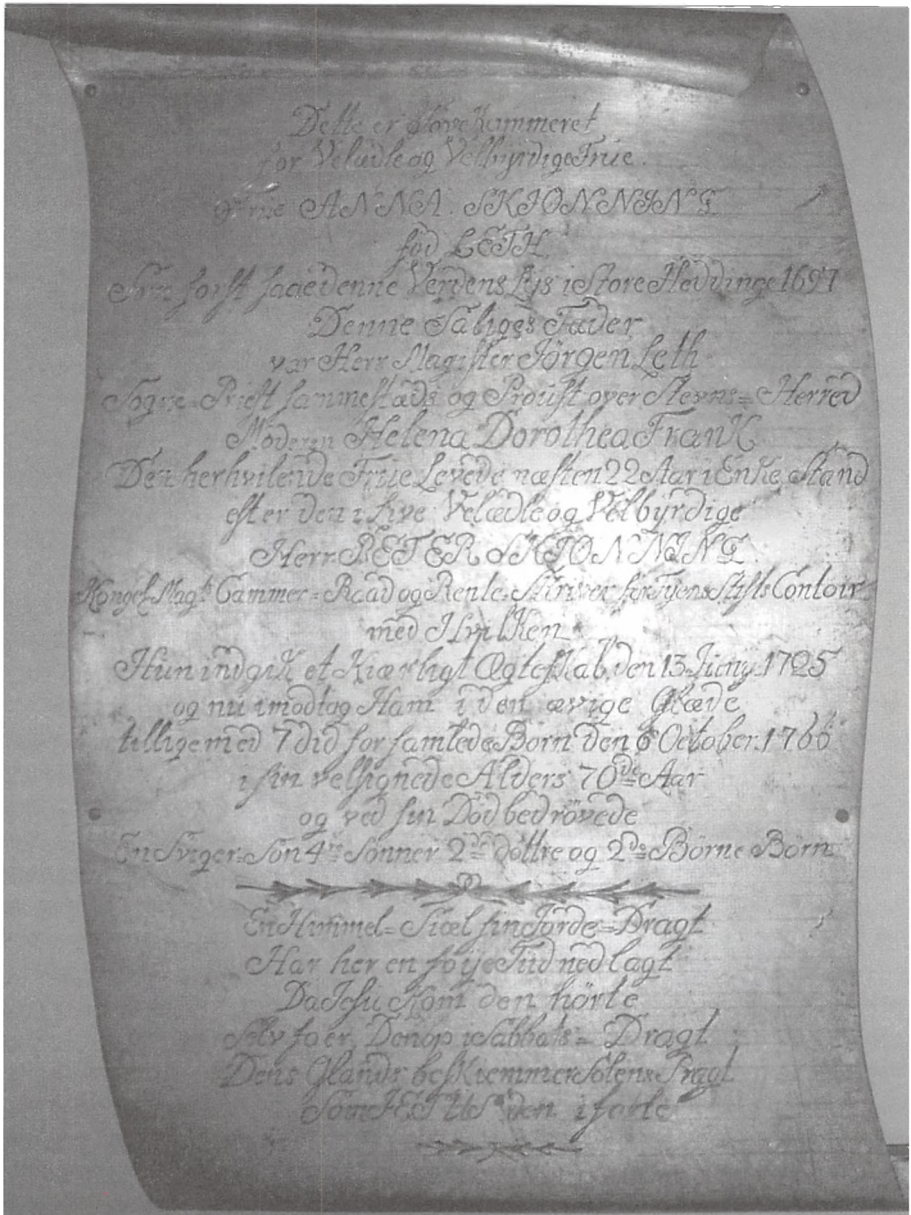
Peter Schiønnings fader døde som sagt i 1745. Det var naturligvis et slag for familien. Men katastrofens omfang var begrænset set i forhold til, at det var familiens forsørger, der døde. Morbroderen Christian Leth, der var kammerråd ligesom den afdøde fader, trådte til og kom på mange måder til at bistå familien i praktiske forhold. Familien måtte dog flytte til en mindre lejlighed, så en stor del af indboet blev solgt på en auktion den 16. september 1745.¹¹ I Schiønnings

Christian Peter Flensborg (1692-1767) malet før 1750 af U.F. Beenfeldt. Peter Schiønning's onkel, som var gift med mosteren Helene Dorothea Leth (1698-1782), inviterede familien Schiønning om bord på sit skib i 1743. Det blev en skelsættende begivenhed i Peter Schiønning's liv. På brystet bærer Flensborg medaljen for Marstrands erobring. Affotografering på Tøjhusmuseet, privateje.

Samling findes det trykte auktionskatalog bevaret, og derfor kan det nøje dokumenteres, at familien også materielt set var ganske velstående. En kuriøs detalje er, at Peter Schiønning's fader havde været ganske begejstret for fugle. I dagbogen omtales det, hvordan faderen på sit dødsleje ”havde amuseret sig med at lade en af sine tamme nattergale flyve ind i sengen til sig for at tage melormen af haanden paa sig; da han var en stor liebhaver af nattergale ...”¹² Denne hobby dokumenteres i rigt mål i auktionskataloget: ”et papegøye-bur i god stand, 9 canarie fulgle-bure, et lærke-bur, et dito, 2de fulgle-bure, et ditto, 2de ditto, et fulgle-bur med 3 rum af messing traad, et nattergal bur, et stort bur ...” Hugo Matthiesen har i sin bog *Københavnske Gader 1728-1795* skildret, hvordan papegøjer, kanariefugle og andre fjedrede kæledyr var uhyre populære i København i midten af 1700-tallet.¹³

Auktionen afholdtes naturligvis også for at realisere nogle af faderens midler til glæde for husholdningen. Den indbragte samlet 346 rigsdaler og 2,5 skilling.

"Dette er Sove Kammeret for Velædle og Velbyrdige Frue – Anna Skjønning fød Leth, som først saae denne Verdens Lys i Store Heddinge 1697, Denne Saliges Fader var Herrer Magistere Jørgen Leth ..." Peter Schjønning's moders kisteplade vidner om, hvor stor en rolle slægtskabet til den prominente præstefamilie Leth spillede i familien Schjønning. Schjønning's broder Jørgen, som blev præst, omtales konsekvent som Jørgen Leth, selvom Leth vel retteligt kun var hans mellemnavn.

Schiønnings søskende

Af Schiønnings søskendeflok på tretten børn var det kun de syv, der overlevede barneårene. Peter havde i 1742 oplevet sin lillesøsters død. I dagbogen står en enkelt linie: ”Den 4. juni om eftermiddagen kl. 4 døde den sidste Maria Rebecka af smaa kopper.”¹⁴ Årsagen til at han skrev ”den sidste” er, at der havde været ikke færre end to søstre af samme navn, som også var døde i en tidlig alder. Alle tre Maria Rebecka’er døde, før de blev tre år gamle.

Det nære forhold til døden virker fremmed for os i dag. Men det må erindres, at dødeligheden var langt højere, end den er i dag, særlig blandt børn. Måske for bedre at kunne forholde sig til tabet af medmennesker – hvilket var lige så smerteligt dengang som i dag – blev døden omgivet af en række ceremonier. Samtidig blev der gjort meget ud af, at de døde fik en begravelse, som var deres stand værdig. Den Schiønningske familiegravelse var indrettet i et kapel i koret ved Trinitatis eller ”Runde Kirke.” Her blev de døde søskende stedt til hvile sammen med de familiemedlemmer, som blev forundt et længere liv her på jord. I det stærkt standsopdelte enevældige samfund kunne man ikke hævde, at alle var lige i døden. Her var der lige så stor forskel på høj og lav som i resten af samfundet.

Schiønnings to år ældre broder, Jørgen Leth Schiønning (1730-1808), valgte en uddannelse som teolog. Som provst på Regensen havde han tjenestebolig sammensteds i årene 1758-69. Regensen udgjorde derfor rammen om meget af familiens liv i den periode. Her boede moderen sine sidste leveår, og i de perioder, hvor Peter Schiønning havde udkommandoer, var det praktisk, at han kunne indlogere sig hos den nærmeste familie, når han var i land. Jørgen Leth Schiønning valgte at forlade Regensen i 1769 og tilbragte sine sidste år i Kalvehave på Sydsjælland, hvor han var sognepræst. Lillebroderen Christian (1734-1817) gik i faderens fodspor og blev kommitteret i Rentekammeret. Broderen Hans Leth (1737-96) blev toldembedsmand, kontrollør, i Norge og giftede sig rigt i Flekkefjord. Den yngste af brødrene, Niels Leth Schiønning (1738-1758) døde ung og nåede kun at begynde en militær karriere som løjtnant i kavaleriet.

Storesøsteren Helena Dorothea, der var født i 1726 modtog naturligvis ikke samme grundige uddannelse som brødrene. I børneårene lærte hun dog de basale færdigheder af den samme skolemester, der af forældrene var ansat til at undervise brødrene i regning og skrivning. Hun lærte også at spille klaver. Men det var hendes ægteskab i 1760 med leksikografen Hans von Aphelen (1719-1779), som betød, at Peter og de øvrige søskende holdt nær kontakt til det lærde samfund i København. Blandt andet tog Peter enetimer i fransk og italiensk hos von Aphelen. Lillesøsteren Anna Leth Schiønning (1736-1812) blev aldrig gift, og hun boede på skift hos forskellige af sine søskende.

Uddannelsen som søkadet

Som ovenfor nævnt var der flere forskellige årsager til, at den unge Peter allerede

i en alder af ti år besluttede sig for at blive søofficer. Hans familie på moderens side talte indtil flere søofficerer, og oplevelserne ved besøg om bord på skibene efterlod uudslettelige indtryk på ham.

Det var derfor personlig ambition og eventyrlyst, som var baggrunden for, at han blev søkadet og kunne træde ind på Søkadetakademiet i København som volontær kadet i 1746. Da var han 14 år gammel, hvilket var den sædvanlige alder for de kadetter, som påbegyndte deres uddannelse på det tidspunkt. Små ti år senere i 1755 blev han udnævnt til sekondløjtnant og var dermed færdig med den fornemste praktiske uddannelse, man kunne modtage i datidens Danmark.

Københavns Universitet var i midten af 1700-tallet stadig i det store og hele en præsteskoie, hvor der også uddannedes filologer og jurister, men på Søkadetakademiet modtog kadetterne en avanceret uddannelse i navigation, taktik og artilleri. Hertil kom fagene tegning, matematik, geometri, fægtning, dans, historie og sprogfag. Alt i alt en grundig uddannelse som satte de færdigguddannede søofficerer i stand til både at føre kommando om bord på skibene og begå sig på de bonede gulve.¹⁵ Uddannelsen omfattede også en praktisk del, som foregik om bord på kadetfregatten, og hvor den teoretiske viden blev kombineret med praktisk sømandskab.

Da Schiønning blev optaget på akademiet, var der i alt 80 drenge og unge mænd, der var indskrevet i rullen af søkadetter. De var dog ikke alle ligestillet. Der var 40 "virkelige kadetter", som modtog uniform og løn og havde værelser på akademiet, så var der 30 "reforme kadetter", som modtog en ringe løn og ikke indgik i advancementslisterne, de sidste i rækken var de 10 "volontører." Schiønning hørte i første omgang til den sidste gruppe, som hverken modtog løn eller boede på akademiet. Først fire år senere, 8. januar 1750, blev han "virkelig kadet" med betalt mundering, en årlig gage på 52 rigsdaler og pligt til at bo på et af akademiets tre- eller firemandsværelser.

Allerede i studieårene udviklede Schiønning en sjælden evne til at systematisere og gemme sine papirer. Derfor er der bevaret forbløffende mange breve og skoleopgaver fra de tidlige år, som sammen med den journal, som Schiønning ser ud til at have ført systematisk siden ca. 1745, giver et meget nært billede af kadettiden og ungdomsårene i København.

Det er vigtigt at erindre, at den uddannelse, som Schiønning modtog på Søkadetakademiet, satte ham i stand til at reflektere over sin samtid på et ganske kvalificeret niveau. Det giver hans efterladte breve, manuskripter og dagbogsop-tegnelser en særlig værdi. Derudover bragte hans karriere ham rundt til mange forskellige slags opgaver i Søetaten og i kontakt med samtlige søofficerer i sin generation, hvilket gør ham til en god kilde til hele Søetatens virke i perioden 1746-1782.¹⁶

”Den 15., 19., 25. om Formiddagene blev jeg skildret i bryststykke af Hörner, med Sø officers statz mundering og harnisk under – kostet 10 Rd.”. Dagbogens korte omtale af billedets tilblivelse i januar 1760 giver ikke megen antydning af det pragtfulde portræt. Vi kan altså sætte et ansigt på manden Peter Schiønning. Kunstneren Johan Hörner hørte til hovedstadens middeldode kunstmalerne, i konkurrence med hofmalerne C.G. Pilo og Peder Als kunne han ikke klare sig; til gengæld var han billig. Frederiksborgmuseet, mus. nr. A320. Nu deponeret på Orlogsmuseet.

Karrieren

Da Peter Schiønning som nyudnævnt sekondløjtnant den 31. december 1755 kunne flytte fra Søkadetakademiet i Bredgade, hvor han havde boet som kadet, var han allerede i gang med en karriere i den danske Konges Søetat. Allerede kadettiden var et udskilningsløb, hvor den enkelte måtte markere sig. Schiønning fik anciennitet over kadetter, der var blevet udnævnt før ham, fordi han på alle måder havde været et mønstereksempel på en god kadet. I konduitelisten på akademiet blev der før udnævnelsen skrevet: ”Godt begreb, meget flittig og god konduite”, som faktisk var den bedste karakter, der blev givet det år.

I det følgende vil vi se lidt nærmere på de togter og den øvrige tjeneste, han forrettede ved Søetaten. Det er muligt at følge Schiønningss karriere ganske tæt. Det giver stof til eftertanke, at der optræder langt flere togter og oplysninger, end man kan finde i hans biografi i det klassiske værk over danske søofficerer af Topsøe-Jensen og Marquard.¹⁷ Det understreger, at så god en hjælp dette værk end er, må man bruge det med omtanke og i arkiverne indhente supplerende oplysninger. Schiønningss tjeneste omfattede allerede ved udnævnelsen flere togter, dels med

kadetfregatten *Doquen* i 1750, dels med et privat koffardiskib, der var hyret af flåden til at hente mastetræ i Norge året efter. Denne tur endte med en forskrækkelse, idet skibet gik på grund ved Gerrild Klint ved Djursland. Der omkom ingen ved forliset, men Schiønning's beretning vidner om en både farefuld og dramatisk hændelse.

Tre togter yderligere blev det til i kadettiden. Togterne gik dels en tur ind i Østersøen, dels til Marokko og Middelhavet. Her fik Schiønning oplevet fremmede kulturer og kammeratskabet til søs, når man var på langfart. Turistagtige optegnelser fra de spanske og portugisiske havnebyer karakteriserer Schiønning's journal fra togterne til syden.

I de følgende år sendte tjenesten ham dels i udkommando ved eskadrer i forbindelse med den preussiske syvårskrig, dels i landtjeneste ved Dokken på Christianshavn og på Nyholm. Her så han til, at nybygninger og reparationsarbejder på flådens skibe forløb så effektivt som muligt. Han havde blandt meget andet ansvar for udbetaling af løn til de mange arbejdere ved Holmens anlæg.

Efter at have forrettet tjeneste som næstkommanderende på fregatten *Møen* i eskadre ved nordtyskland i 1762 blev Schiønning i 1763 udnævnt til kaptajnløjtnant. Kort efter togtet med *Møen* lagde Schiønning sig alvorligt syg, og i november og december måned i 1762 er der blanke sider i dagbogen. Det er ganske usædvanligt og viser, hvor alvorlig sygdommen var. Først i begyndelsen af februar kunne han melde sig rask på Admiralitetet.

De følgende år i løbet af 1760'erne forrettede han kompagnitjeneste ved Holmen, hvilket blandt andet indebar, at han med jævne mellemrum blev beordret til at sidde i den kombinerede ret – en ret, som tog sig af straffesager for det militære personel i København. Ikke blot var han med til at idømme dødsstraffe og hårde fysiske straffe, men han førte også med jævne mellemrum kommando ved selve afstraffelserne. Efter hans eget udsagn var det "ubehageligt," og det er et sympatisk træk, at han i dagbøgerne udtrykker sit mishag ved, at åbenlyst sindsforvirrede blev straffet.

Først i 1769 kom han til søs igen. Peter Schiønning blev udnævnt til kaptajn og skulle føre eget skib for første gang. Selvom det var hans egen kommando, var det dog uden større begejstring, at Schiønning tog tjansen som chef på vagtskibet *Hvide Ørn* i Sundet. Tjenesten på vagtskibene var ikke spændende.

Da Danmark ikke var i krig i en ganske lang periode netop i Schiønning's karriere, var det småt med spændende udkommandoer. Men Schiønning kunne faktisk have fået tjeneste i den russiske flåde. Det blev tilbudt ham i 1770, da en del danske officerer trådte i russisk tjeneste. Men den nøgterne Schiønning fandt det ikke risikoen værd. Ikke fordi han var bange for at komme i kamp og blive såret, men det var de generelle forhold i den russiske flåde, han ikke brød sig om. For det første forstod han ikke sproget. For det andet "var den russiske tjeneste barbarisk og foragtelig endnu, grum i tilfælde af forseelser ..."¹⁸ Så det skulle

Schiønning ikke nyde noget af. Desuden var han af den faste overbevisning, at man skulle kæmpe for sit eget land. Officerer, der gik i fremmede landes tjeneste for at erhverve sig kamperfaring, havde han ikke meget tilovers for. Han sammenlignede dem med kunstnere, der drog til Italien for at lære at male, blot med den forskel, at officererne i stedet øvede sig i at slå mennesker ihjel, som ikke havde gjort dem eller deres land noget!¹⁹

I stedet for spændende udkommandoer var der altså den trivielle tjeneste som chef på vagtskibet. Det lå ved Helsingør og passede på, at de mange handelsskibe ikke passerede uden at betale sundtold. Det var ikke den store udfordring. Til gengæld var der rig lejlighed til at gå i land og divertere sig med det lokale borgerskab. Helsingør var en livlig by i den blomstrende handels periode. Og hvis der ikke var sjovt nok på den danske side, kunne officererne såmænd blot gå til bal på den svenske side af Sundet.

Forlovelse og bryllupsforberedelser

I denne livlige atmosfære ved Sundet mødte Schiønning kærligheden i skikkelse af den 23 år yngre Maria Christine von Nägler (1755-1827), hvis fader var kaptajn ved det Holstenske Gevorbne Infanteriregiment, som lå på Kronborg.

For det meste fordrev officererne tiden i Helsingør på Postgaarden, hvor de yndede at spille domino og drikke punch. Men det var ensformigt, så Peter Schiønning kom gerne i hjemmet hos byens borgere. Han var ofte på besøg hos den tidligere søofficer Lütken, hvis døre synes at have stået åbne for mange af byens honoratiore og særligt da søofficerer. Det er interessant for os, da netop Lütkens hjem er kendt for såvel Lütkens selvbiografi som de charmerende tegninger af interiøret i hjemmet, som Schiønning må have færdedes i.²⁰ Da Schiønning altså havde lejlighed til at færdedes en del blandt borgerskabet i Helsingør i 1770-71, var det meget naturligt, at den ugifte kaptajn blev præsenteret for en del skønjomfruer i byen. Et hjem, han særlig ofte gæstede, var netop kaptajn Näglers, hvor der var noget dragende ved den purunge Maria Christina, som han konverserede en del. De udvekslede ærbart små breve og bøger, hvor de understregede franske sentenser, ”ved hvilken maade man paa begge sider kunne sige sine tanker saa rent ud som muligt, da materien i bogen just var paa det bekvemteste skikket dertil”, som Schiønning skrev i sin dagbog.²¹

Der gik nogen tid, før han tog sig sammen til at fri til jomfruen. Årsagen var ikke usikkerhed om svaret eller afvisning fra forældrene, men derimod, at han ikke var sikker på, at hans indtægt kunne bære et ægteskabs økonomiske forpligtelser. I stedet for at vente på bedre tider, valgte han til slut at gældsætte sig, og den 9. oktober 1772 stod brylluppet i Helsingør.

Udgifterne startede allerede før brylluppet. Nu skulle der stiftes et egentligt hjem, og dertil hørte møbler og meget andet. Så i månederne før brylluppet brugte Schiønning en mindre formue på dette. Først købte han to store kommoder med

4 skuffer i hver og hvide italienske marmorplader af den berømte møbelsnedker Mathias Ortmann. Heldigvis på auktion, hvor de kun kostede 36 rigsdaler. Han beskriver dem selv i dagbogen: ”De var af højeste mode, prægtig finerede og forgyldte, staaende som paa sokler.”²² Hjemmet blev yderligere udstyret med et porcellænsbakkebord for 5 rigsdaler, 6 nye moderne røde damaskbetrukne stole og en matchende kanapé for 14 rigsdaler i alt. Lejligheden måtte gerne tage sig fornemt ud, så han købte to meget store og brede forgyldte spejle ”af en aldeles ny moderne facon”. De kostede over 56 rigsdaler med et sæt tilhørende lysearme.

Til et bryllup hører naturligvis også en ring. Sådan en købte han for 9 rigsdaler: ”En smuk fruentimmer guldring med ægte torpases, en stor i midten med mindre rundt omkring”. Hun skulle også have fine skospænder. Så han købte et par ”nyemodens fruentimmer sølvfløjelsspænder med pierdestals eller christal stene i futral” for 17 rigsdaler. Sidst men ikke mindst købte han sin udkårne et guldur af den nyeste mode, som i futral og forgyldt i fire forskellige nuancer og med moderne stålkæde stod ham i ikke mindre end 100 rigsdaler!

Det var ikke for pengene, han giftede sig. Familien Nägler havde ikke den store formue, og derfor måtte Schiønning sågar selv betale for sin kones brudekiste. Hans raffinerede smag fejlede heller ikke denne gang, så hun fik ”en meget smuk brudekiste, herlig malet med guld og prægtig udskåren elfenben, brillianter til nagler etc. for 9 rd. 3 sk”.

Formaliteterne skulle også være i orden, og det var klart for enhver, at man måtte kunne stå inde for, at ens kone kunne klare sig, også hvis man led døden på havet eller på anden måde faldt bort. Derfor satte han også 100 rigsdaler i Søetatens Enkekasse. En anden nødvendig formel udgift var et kongebrev, altså en tilladelse til at blive gift, som kostede 12 rigsdaler i stempelafgift.

Nu manglede der kun en enkelt ting, og det var en ordentlig lejlighed. Den 29. september 1772 flyttede Schiønning ind i kræmmer Lorentzens hus på store Købmagergade, som var tredje hus på venstre hånd, når man kom fra Amager-torv. Her logerede han på anden sal. Han havde den store sal til gaden på fire fag og et smukt sovekammer derved til gården på to fag, desuden to værelser til gården med køkken og spisekammer. Derudover pulterkammer, kælder og loft. For alt det gav han 60 rigsdaler i årlig leje.

Bryllup i Helsingør

Selve brylluppet blev afholdt i Agent Godenius' Gård i Stengade i Helsingør. Vielsen blev foretaget i den store sal ud til gaden på anden sal, derefter blev der serveret nedenunder, hvor man havde lukket skodderne, så nysgerrige ikke kunne kigge ind. Med til brylluppet var et lille selskab på tolv personer af den nærmeste familie og venner. De to blev viet af den tyske og danske garnisons præst i Helsingør, Hr. Biørnsen, og vielsen foregik på dansk. Elever fra latinskolen sang,

”Den 14. 15. og 16. marts 1775. Var skilderen Beenfeldt, som havde skildret min kone, hos os hele dagen for at ændre og forbedre samme skilderi, der ingen ligning havde; det blev bedre, men lignede dog ikke synderlig. Han fik aparte betaling for dette og gjorde sig megen flid, men han traf mandfolk langt bedre end fruentimmer med fine liniamenter”. Portrættet af Marie Christine Nägler var blevet til i 1773, det blev malet i samme format som portrættet af Peter Schiønning, så ægteparret kunne hænge fornemt side om side. Som det fremgår af ovenstående, var det ikke særlig veltillende, hvilket redningsforsøget i 1775 ikke helt kunne råde bod på. Ulrich Ferdinandt Beenfeldt (1714-82) var i øvrigt blandt hovedstadens habile portrætmalere. Frederiksborgmuseet, mus. nr. A320a.

hvilket var en skik, man havde i Helsingør. Brudesengen var i stuen ved siden af spisestuen. De to gik i seng om natten klokken et.

Næste dag skrev Schiønning i sin dagbog: ”Dette skal man og engang forsøge i Verden, stedse uvis paa, hvorledes det vil lykkes. Men haabet er og til nytte her. Forærede om morgenen frøkenen en buket.”²³

Peter Schiønning's nærmeste familie tog imod dem hjemme i lejligheden i Købmagergade. De havde tændt op i kakkelovnen, tændt en del lys og anrettet til et aftensmåltid. Hvad syntes fruene så om resultatet, da hun efter diligenceturen hjem fra Helsingør (som kostede næsten 10 rigsdaler) for første gang trådte ind ad døren til deres nye fælles hjem? Nu havde han ofret næsten 350 rigsdaler i forbindelse med brylluppet og dermed brugt, hvad der svarede til hans egen årsløn. ”Min kone syntes meget vel om de store forgyldte spejle og comoeder, som glimrede brav ved lysene i den store sahl”, noterede Schiønning tilfreds.²⁴ Men så var der også købt ind af alle fornødenheder til husholdningen for den først måned. Det var en pæn bryllupsgave fra familien!

Hvad var det så for en familie, Schiønning havde giftet sig ind i? Det var som før antydte ikke nogen rig familie, men den var på mange måder repræsentativ for sin stand. Familien Nägler var en typisk repræsentant for den kosmopolitiske krigerklasse, som i 16- og 1700-tallet drog fra land til land og lod sig hverve ind i de forskellige europæiske hære. De, der kom til Danmark-Norge, var oftest tysktalende og havde et meget internationalt udtryk. Schiønning's svigerfader, Jeremias Nägler (1723-1804), nedstammede fra Elias Nägler (1690-1758), som

var født i Weisenfelt i Saxen.²⁵ Hans hverv som soldat og officer førte ham til nordtyskland, og han blev begravet i Slesvigs domkirke. Elias Nägler var under Store Nordiske Krig i 1716 blevet gift med Anna Barbara født Pettersen, der var født 1699 i Rendsborg, hvor de blev gift. Året efter deres giftermål flyttede de til Norge, hvor de fik 15 børn, der kom til verden i forskellige norske byer, eftersom faderens tjeneste som officer bragte dem omkring. Barn nr. 5 i denne børneflokk hed Jeremias Nägler. Han blev 1723 døbt i Skiens Kirke i Norge og begravet 1804 i Helsingør Slotskirke, hvor han ligger sammen med sin kone, Sophie Elisabeth født Bruns (1733-1799). Jeremias og Sophie Elisabet blev gift i København 1754, og året efter fik de datteren Marie Christine, som altså blev gift med Peter Schiønning i 1772.

Om sin brud skrev Schiønning: ”Samme fruentimmer havde vel ingen penge, men var ung, smuk og indtagende. Havde talenter som saa vidt af en kun 17 aars alder kunne iagttages. Spilte paa Claver og sang vel, talte meget færdig fransk og tysk, og skrev begge dele og temmelig vel, forstod hvad andre fruentimmerarbejder, der hører til en god opdragelse ligeledes vel – havde i 3 aar været i pension hos den franske madam Cardinal og lært alt saadant, der havde berømmelse for at opdrage sine elever vel. Var snaksom og utvungen. I sit væsen og opførsel fri og munter, just vel tilpas imellem det kunstige og naturlige, der klæder bedst. Sund, af et sangvinsk temperament med rødme i ansigtet der forhøjede hendes skønhed. Hun havde et dejligt og indtagende smil, en smuk latter, hvorved hun viste de hvideste og skønneste tænder, smukke øjne der sagde meget, og beskrev hendes passioner vel, som de hastig forandrede sig efter, mig syntes iblandt og at kunne mærke traurighed i dem, og mulig hendes temperament noget blandet med det melankolske, der ofte er til fordel naar det kun er i ringe grad, for ikke altid at leve et rasende, dagdrivende og ueftertænksomt liv. Hun var af middelmaadig højde, snarere lidet derunder, men ikke udvokset endnu, have mest castanie brun haar, og lignende øjne, danset vel, havde skønne gaver til at tale og fortælle med behagelige gestes og manierer, iblandt høj latter. Syntes, naar hun ikke kom i slette hænder, at kunne blive en overmaade god kone, og mulig en endnu bedre moder, ville have meget omhyggelighed for begge. Gid dette da vil lykkes. Hendes dyd, naturlige stolthed og ære synes stedse at vil kunne staa prøve; mere kan ikke forud iagttages.”²⁶

Familieførøgelse og barnedød

De følgende år gik med enkelte udkommandoer fortrinsvis med vagtskibe i Sundet og kompagnitjeneste i København. Der gik ikke lang tid, før parret fik deres første barn. Den førstefødte var en dreng, som blev døbt Peter Anthon. Han kom til verden d. 9.11.1773. Peter hed han efter faderens familie, Anthon efter Peter Schiønning's barndomsven, Anthon von Ulrichsdal, som han havde været nært knyttet til, men som var død af feberen, da de sammen lå i eskadre ud for

“Her i / giemmes støvet / af
Peter Anthon Schønning / en
meget elsket / og haabesfuld
søn af / Høyædle og Vel-
byrdige / Hr. Sør Capitaine
/ Peter Schønning / og / Frue
Maria Christine von Nægler
/ Fød den 9. september 1773
/ Død den 16. Martii 1778.”
Kistepladen af tin er det en-
este der er tilbage af den lille
Peters grav i gravkrypten un-
der Trinitatis Kirke.

Lissabon i 1753. Livet igennem bevarede Schønning mindet om Anthon von Ulrichsdal, som han havde beskyttet mod de større drenge på Søkadetakademiet, men som han ikke havde kunnet hjælpe i kampen mod sygdommen om bord. Schønning arvede meget fra Ulrichsdal. Blandt andet findes i Schønningssamlingen en mængde morsomme ironiske digte og små breve til og fra Anthon von Ulrichsdal.²⁷

Den lille Peter Anthon nåede ikke en gang at blive fem år gammel. I marts 1778 gjorde skarlagensfeber det af med ham i løbet af blot seks desperate dage. I journalen bliver hvert døgn i barnets sygdom nøje beskrevet. Da den lille krop var blevet helt bleg og ikke længere vred sig i febevildelser, da den lå helt stille og allerede klædt i det tøj, som den skulle begraves i, skrev Schønning følgende korte betragtning, som vel ingen heller i dag vil anfægte: ”Ingen uden den, som selv har forsøgt det, kan vel siges eller vide, hvad man føler ved et barns død, i det ringeste den første gang, man prøver denne skæbne, og hvad det er for kum-

merlige timer at udstaa.²⁸ Derefter følger en lang beskrivelse af barnets egenskaber, som røber, at det var et højt elsket barn, der den 18. marts 1778 blev stedt til hvile.

Den lille Peter Anthon blev gravlagt i familiens gravkapel i Trinitatis Kirke.²⁹ Dette gravkapel omtales ved flere lejligheder i Schiønning's journal. Det var egentlig familien Leths gamle kapel, men familien Schiønning brugte det også. Når der skulle gøres plads til en ny kiste, blev der ofte flyttet rundt på de gamle, og ved disse lejligheder kunne familien ikke nære sig for at linde på kistelågene og se ned til deres afdøde slægtninge. Således genså Schiønning både sin fader og sine døde søskende ved flere lejligheder. Hvad de så, ville vi i dag have svært ved at forestille os, hvis det ikke var, fordi der for nylig blev foretaget undersøgelser i Nicolai Kirke i Helsingør, hvor kister fra denne periode blev åbnet.³⁰ De mange meter ligklæde, som børn og voksne var viklet ind i, lejet af duftende urter og de forbløffende velbevarede lig i deres håndværksmæssigt udsøgte kister virker i dag fremmedartede for os. Men den kærlighed, der lå bag den nænsomme behandling af de døde, kan vi godt forstå. Peter Anthon var ”klædt med kulørte baand, bart hoved, hænderne lige ud med handsker paa, nye strømper paa fødderne. Havde et rødt bredt baand om livet som et skærf, ligeledes røde, couleur de chair silkeopslag og krave paa en hvid kjole.”³¹ Den lille egetræskiste er ikke bevaret til i dag, men i krypten kan man endnu læse indskriften på den kisteplade af tin, der sad på låget.

Desværre syntes man i 1926, da Nationalmuseet restaurerede krypten under Trinitatis Kirke, at de ikke færre end treogtredive kister i fire lag, der mere eller mindre forfaldent henstod i familien Leths gravkrypt, var i en ”uværdig” tilstand. Derfor besluttede man at skrue kistepladerne af og opsætte dem i krypten. Kisterne med indhold blev begravet på Assistens Kirkegård.³²

Peter Schiønning og hans kone fik i alt tre børn. Dels den ovenfor omtalte Peter Anthon, dels to døtre, Anna Maria Christine Schiønning (1776-1858) og Helene Dorothea Elisabeth Schiønning (1777-1861). De overlevede barndommen, blandt andet fordi de sammen med resten af familien i 1778 blev inoculeret med kopper, hvilket vaccinerede dem mod denne frygtede og dødelige sygdom. Døtrene kom begge til at klare sig godt i livet, og dem skal vi komme ind på senere.

Med fregatten Bornholm til Lissabon, Algier og Vestindien

I 1780 blev Schiønning beordret til at føre fregatten *Bornholm* til Dansk Vestindien. Han skulle først konvojere fregatten *St. Jan* med presenter til Algier, dernæst skulle han fortsætte til Vestindien og konvojere danske handelsskibe og beskytte danske handelsinteresser. Det var ikke en tjeneste, Schiønning påtog sig med glæde. Alle vidste, at ophold i tropiske farvande var lig med at udsætte sig for en række dødbringende febersygdomme, som man skulle være heldig for at slippe fra i live.

Togtet startede dramatisk, da *Bornholm* lå på Københavns Red, klar til afsejling, men lukket inde af isen. En ostindiefarer, *Den Gode Hensigt*, brød i brand. Den lå også fastfrosset i isen og lå faretruende nær *St. Jan*, som var det skib, *Bornholm* skulle konvojere til Algier. Det havde gaver med til Algier, som blev givet til gengæld for, at de algienske sørøvere lod være med at kidnappe danske søfolk. Blandt gaverne til sørøverstaten var 600 tønder krudt. Hvis *Den Gode Hensigt*, efterhånden som isen smeltede på grund af branden, drev hen til *St. Jan*, var der med andre ord lagt grundigt i kakkellovnen til den helt store katastrofe. Schiønning udviste stort personligt mod i et forsøg på at sænke *Den Gode Hensigt*. Det lykkedes dog ikke. Men katastrofen blev trods alt begrænset, idet ostindiefarerens egen krudtbeholdning eksploderede, før den nåede tæt nok på, til at kunne skade *St. Jan*, som altså slap med skrækken. I Schiønnings journal gives en udførlig beretning om begivenheden.³³

Efter en tårevædet afsked med sin kone, stævnedes Schiønning ud på sit togt. Det skulle blive hans livs længste og mest katastrofale.³⁴ Første anløb var Lissabon, hvor han blandt andet genså sin barndomsven, Ulrichsdals, gravsted. Han beså også alle seværdigheder og har mange gode iagttagelser fra byen med dens militære anlæg, skibsværfter med mere. Meget var forandret siden sidste gang, han var der. Det havde været i 1753 før jordskælvskatastrofen, der totalt lagde byen i grus. Nu var det en helt anden og fornemmere by, han mødte.

Efter Lissabon gik turen videre til Algier by, hvor *St. Jan* skulle aflevere sin dyrebare last af gaver. Der lå de i et par uger og var blandt andet vidne til, at et neapolitansk og et venetiansk fartøj blev opbragt, og besætningen taget som gidsler. De danske gaver købte danske skibe fri fra denne fare. Disse oplevelser understregede blot, hvilken farefuld verden danske handelsskibe sejlede rundt i. På den ene side af Atlanten lurede barbareskernes sørøverskibe, på den anden side sloges stormagterne England, Frankrig og Spanien om herredømmet i Nord- og Sydamerika. Og det var netop mod dette andet brændpunkt, Schiønning nu satte sin kurs. Mod de danske kolonier i Vestindien.

Kurs mod katastrofen

Også i konflikten på den anden side af Atlanten faldt civile handelsskibe ofte som offer for storpolitikken. Handelsvarer blev hurtigt konfiskeret som krigskontrabande, hvis ikke staten beskyttede sine søfarende. Derfor var Schiønning sendt med *Bornholm* den lange vej dertil.

Turen over Atlanten forløb ellers smertefrit. De godt tre ugers sejlads blev kun afbrudt af et par festlige indslag, hvor besætningen fik lov at more sig. Det var dels til St. Hans, hvor de ”red til Kilden” på dækket, dels da de passede linien, og der blev lavet masser af sjov og ballade om bord. Schiønning noterede i sin journal, hvorfor sådanne arrangementer var nyttige. Begrundelsen tjener ham til ære og giver indtryk af en chef med god forstand på

mennesker: ”Jeg tillod stedse folkene alle saadanne fornøjelser, samt at de maatte spille paa phiol, danse og lege saa meget, som de ville, naar der var lejlighed dertil, da frihed, fornøjelse og at være ved godt humeur stedse contributorer meget til sundheden.”³⁵

Netop de farlige sundhedsforhold i Vestindien kombineret med den volatile politiske situation skulle vise sig at være en ødelæggende blanding på dette togt. Da Schiønning mødte sin skæbne den 28. december 1780 i form af tre britiske fregatter, var 60 ud af Bornholms besætning på 226 mand døde eller uarbejdsdygtige af forskellige tropesygdomme, lige så mange var stadig kun ved at komme sig efter sygdommen. Ved list og opvisning af massiv overmagt lykkedes det de tre fregatter at opsnappe samtlige skibe i Schiønnings konvoj. Ikke færre end ti fartøjer faldt i englændernes hænder.

Sagen skulle blive pinlig for Flåden. Schiønning havde troet, at konvojen var blevet opbragt af britiske krigsskibe og ikke – som det siden viste sig – af simple kapere. På baggrund af de mange syge og i erkendelse af den britiske overmagt valgte Schiønning hurtigt at opgive videre modstand og så hjælpeløst til, at de skibe, der var under hans ansvar, blev opbragt og tyvstjålet. Det kunne man nok have tolereret fra statens side, men der var den uheldige detalje, at Schiønning valgte at stryge flaget, da han opgav kontrollen med den danske konvoj. Han kunne godt argumentere for sagen ”...da det syntes mig uanstændigt med vajende flag at se konvojen visiteret og opholdt, blev det besluttet at nedhale samme.”³⁶ Den danske stat følte imidlertid, at der måtte statueres et eksempel. Så da Schiønning kom hjem, og rygterne om begivenheden var ilet i forvejen, blev han stillet for en krigsret. Den endte med, at Schiønning blev ”kasseret som uværdig til Hans Majestæts tjeneste.”³⁷

Selvvalgt eksil i provinsen

Den ydmygende dom faldt d. 8. november 1781. Den stemplede Peter Schiønning som en paria i det københavnske borgerskab. I brede kredse blev det ligefrem til en talemåde, at omtale frygtssomme folk som ”ræd som Schiønning.”³⁸ Derfor valgte Schiønning hurtigt at forlade byen. Først købte han den store franske Encyklopædi for 70 rigsdaler. Dernæst besluttede han sig for at købe sin fætters gård i Vordingborg. Fætteren, som også hed Peter Schiønning, var død kort forinden, og nu stod gården tom. Så satte han store dele af sit indbo på auktion. Det var sager, som han enten kunne undvære, eller som det ville være for bekosteligt at flytte. Også ca. 1000 bind fra hans personlige bogsamling solgte han.

Det resterende gods blev i begyndelsen af marts måned fragtet til Vordingborg om bord på skipper Sporres galease, der sejlede fra Knippelsbro to gange for at få det hele med. Den 19. april 1782 fulgte Peter og Maria Christine Schiønning med deres to døtre efter i en lejet karet.

Nu begyndte et nyt liv for familien Schiønning. Der er noget helt Voltaire'sk

ved Schiønningens reaktion. Nu havde skæbnen bragt ham i den værste tænkelige situation. Men han havde stadig sine åndsevner og en rimelig økonomi. Han valgte livet på landet, hvor han kunne veksle mellem at studere i encyklopædien, skrive sine tanker og passe sin have. Hvordan de gode borgere i Vordingborg opfattede deres nye, intellektuelle bysbarn, har jeg ikke fundet nogen kilder til. Men han må have stukket meget ud. Hans største glæde lader til at have været netop havearbejdet. Blandt hans efterladte manuskripter findes utallige digte om havearbejdets glæder og naturoplevelser.

En komplikation ved tilværelsen var, at ydmygelsen ved dommen ikke kunne vaskes af. Kun en omstødelse af dommen kunne gøre sagen god igen for den principfaste Peter Schiønning. Det arbejdede han målrettet på og bombarderede Admiralitetet og Hoffet med breve om sin sag. Men før han var taget til nåde, kunne han ikke vise sig i sin uniform, og han kunne ikke færdes blandt borgerne ved festlige lejligheder, hvor han på en eller anden måde måtte indgå i rangfølgen med de øvrige borgere. Derfor undskyldte han sig ved utallige lejligheder og undlod eksempelvis at møde op i kirken til begravelser blandt byens borgerskab.

Familien tilbragte ti år i Vordingborg. Men i stigende grad blev opholdet så langt borte i provinsen en belastning for Schiønningens kone, Maria Christine. Hun var ofte i København for at tale sin mands sag ved forskellige selskaber. Hun tog ved disse lejligheder gerne døtrene med sig, så de kunne blive præsenteret i de rette kredse og finde en god ægtemand. Efterhånden var hun der så meget, at hun blev nødt til at leje en lejlighed i hovedstaden i vintermånederne. Dels ved hendes mellemkomst og dels ved gode venners hjælp lykkedes det til sidst at få tilkendt Schiønning en årlig pension på 300 rigsdaler. Det hjalp alt sammen.

I Vordingborg fik familien selskab af Marie Christines lillesøster, Christiane Barbara (f. ca. 1770), som forblev ugift resten af livet og blev en del af husstanden. Søsteren havde været selskabsdame på en jysk herregård hos en familie Skov, og det havde de været rigtig glade for. I 1787 tilkendte hr. og fru Skov i hvert fald søsteren 200 rigsdaler årligt i pension, indtil hun blev gift. Selvom der var tilbud, valgte Christiane Barbara at forblive ugift. Pengene var nok med i overvejelserne om eventuelt ægteskab.

Ægtemandens skyhed må i øvrigt have virket belastende på den yngre Marie Christine. Hun var ikke glad for at leve afsondret fra det gode selskab. Schiønning omtaler efterhånden en del episoder, hvor konen virker i bedste fald oprevet, i værste fald direkte sindsforvirret. Sætninger som ”I nat så min kone mit genfærd, og min kone om formiddagen i en skræksom furie, sagde hun ville gøre en ulykke ...”³⁹ indikerer, at noget var helt galt.

I 1792 flyttede familien til Bagsværd, hvor de var nærmere hovedstaden og kunne omgås flere af det københavnske borgerskabs landligere i sommermånederne. Her boede de indtil 1807. Der blev lejlighed for Schiønning at gense hovedstaden flere gange. Han var blevet ældre, og selvom den ydmygende dom

stadig stod ved magt, drev nysgerrighed Schiønning til byen. Eksempelvis måtte han i 1794 ind og se Christiansborgs rygende ruiner, ligesom han året efter rystet vandrede gennem den brændende storby. I stedet for at blive hjemme i Bagsværd, da hovedstaden brændte i 1795, kørte han med familien ind til byen for at opleve denne omvæltende begivenhed. I dagbogen skrev han en dramatisk og nærmest journalistisk skildring af branden. Atter i 1801 drog han ind til byen for at opleve Slaget på Reden på nærmeste hold. Også her skrev han en fængslende beretning.⁴⁰ I 1807 var han af gode grunde forhindret i at nærme sig hovedstaden, da den var omringet af engelske tropper. Men der var til gengæld rigeligt at opleve ude i Bagsværd, som i lighed med resten af Københavns omegn var besat. Alt blev noteret i dagbogen.

Bagsværds besættelse endte med en forskrækkelse for Schiønning og hans familie. I nabogården havde hannoveranske tropper indlogeret sig. På den skæbnesvangre dato 11. september kom de til at brænde en lidt for fedtet flæskesteg på, så der gik ild i huset og i resten af Bagsværd med. I dagbogen skrev Schiønning en stærkt bevæget skildring af, hvordan familiens gård brød i brand. Englænderne hjalp med slukningsarbejdet, men da de blev mistænkt for at stjæle af indboet, blev de sendt bort, hvorefter huset blev flammernes bytte. Han reddede med stor fare for sit eget liv indboet og heldigvis de mange papirer og bøger, som repræsenterede hans livsværk, ud i sidste øjeblik. Herefter var familien uden tag over hovedet. Endnu en gang tog de ind til København. På det måske værst tænkelige tidspunkt i hovedstadens historie gik de nu på boligjagt i den nedbrændte storby.

Og dermed vender vi tilbage til, hvor vi begyndte. For efter nogle ugers søgen fandt familien det lille hus i Skovbogade, hvor Peter Schiønning og Rasmus Nyerup kiggede manuskripter og papirer igennem en forårssdag i 1808.

Indskrivningen

Schiønning tilbragte altså de sidste mange år af sit liv i ufrivillig pension. Mange kræfter blev lagt i at opnå æresoprejsning, men det lykkedes kun delvis, nemlig ved at han blev tilkendt den ovennævnte pension. Den tid, som blev tilovers, brugte Schiønning på bogstavelig talt at revidere sit liv. Det er et kendt fænomen, at personlig forurettelse kan drive mennesker til at skrive deres erindringer. I dette specielle tilfælde kan man vel betragte Schiønnings papirer som en dokumentation af hans pletfriandel. Papirerne vedrørende sagen fylder naturligvis også en del i samlingen. Men det er værd at erindre sig, at Schiønning begyndte sit systematiske skrivearbejde længe før afskedigelsen.

Det var en enorm opgave, Schiønning kastede sig over. For det første havde han fra familien arvet en del papirer. Disse breve og dokumenter fik han systematiseret og indbundet. Så var der Schiønnings egne papirer. Det var alt fra kadettidens

skolebøger til omfattende manuskripter, blandt andet et over 3000 siders manuskript til en *Haandbog udi Sømandskabet*.⁴¹

Mange af papirerne lå løst imellem hinanden, og det har ærgret den pertentlige Schiønning. Han tog derfor alle de mange forskelligartede papirer fra en ende af og skrev dem ind på ny! Derefter kasserede han i nogle tilfælde de gamle papirer. Flere steder nævner han, at de gamle papirer var skrevet med blyant i kladde, og at de derfor alligevel ikke kunne reddes. Men mange steder kan det ses i Schiønnings Samling, at originale sider med let hånd er streget over. Det indikerer ganske enkelt, at de er skrevet ind et andet sted i samlingen. Det har været et hestearbejde for Schiønning, at indskrive de mange tusinde sider, og det gør på mange måder arbejdet med at transkribere og forske i indholdet meget lettere i dag. At der så muligvis er gået enkelte oplysninger tabt ved indskrivningen eller føjet efterrationaliseringer til, det må vi leve med.

En mellemting mellem selvbiografi og dagbog

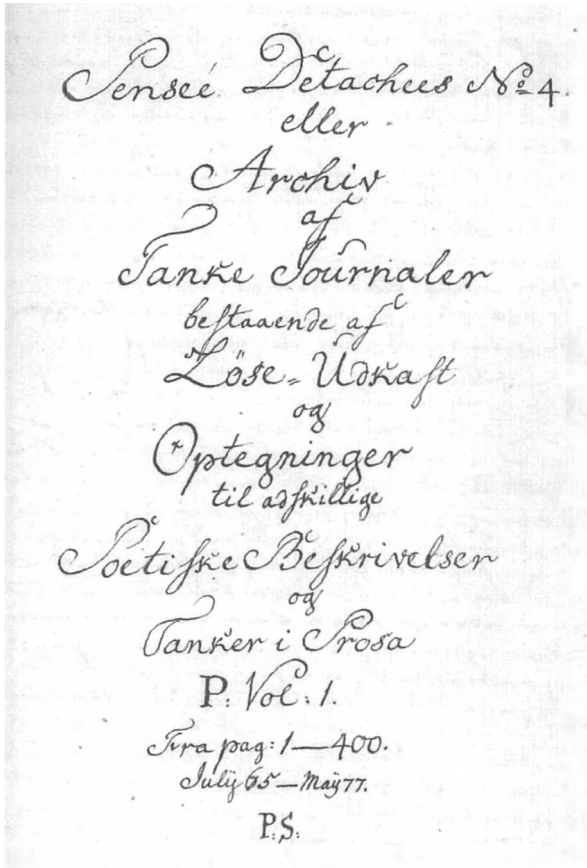
De otte bind, der rummer Schiønnings dagbøger - eller journal, som han selv kalder den, er nøglen til at forstå hans liv. Her har Schiønning sammenfattet så mange oplysninger som muligt fra flere forskellige kilder. Dels små personlige journaler, som han førte gennem hele livet, men hvoraf kun to ses at være bevaret. Dels oplysninger fra breve og fra tjenstlige journaler, såsom skibsjournaler ført til søs. Han har yderligere været meget forudseende. Han var opmærksom på, at han nok senere ville støde på nye oplysninger, som han mente hørte hjemme der. Derfor skrev han for det meste kun på hver anden side. På den blanke side finder man mangfoldige senere tilføjelser.

Men Schiønning gjorde godt rede for kildesituationen, på den måde, at de senere tilføjelser er forsynet med en sirlig lille dato øverst. Mange steder ses det, at tilføjelserne er blevet til 30-40 år senere. Man må da forestille sig, at Schiønning har ryddet op i sine papirer og har fundet et brev eller en note på en lap papir, som han så har tilføjet, hvor den passede ind i kronologien. Andre steder tilføjer han - som ved en eftertanke - uddybende erindringer. Det gør journalen til en interessant mellemting mellem erindring og dagbog.

Dagbøgerne er ført med stor pertentlighed. Ikke mange dage i Schiønnings liv har fået lov at passere uden mindst en enkelt linje. Mest nøjagtige er oplysningerne, når dagbogen bliver ført om bord på skibene, han sejlede med. Så bliver dagbogen til en veritabel skibsjournal med alle oplysninger om vind, vejr og strømforhold. Men også i land bliver mange små iagttagelser skrevet ned for eftertiden.

Tog med en fjerbold 2119 slag ...

De mange små kuriøse ting, som Schiønning fik med i sin dagbog, er en guldgrube af kulturhistoriske oplysninger. Som nu for eksempel, at han i august 1754 i

Titelblad til nummer fire i rækken af "Pensées Detachées", som Peter Schiønning skrev fra 1764 til sin død i 1813. Det Kgl. Bibliotek, Håndskriftsafdelingen. Det blev i alt til 50 bind med mere end 30.000 siders essays og strøtanker.

en periode morede sig med at spille fjerbold.⁴² Det var et af rokokkoens modeluner, der her slog igennem i København. Mange andre lignende oplysninger danner tilsammen et fascinerende hele.

Schiønning deltog på linie med de øvrige søofficerer levende i samtidens kulturelle og intellektuelle miljø. Dagbogsoptegnelserne rummer mængder af oplysninger om opera- og teaterture. Også amatørteater omtales, hvor Schiønning som kadet sammen med de øvrige kadetter spillede Holbergstykker. At de kvindelige roller måtte spilles af kadetter iført fruentimmerklæder, har sikkert kun bidraget til morskaben.

Teatret var i det hele taget en væsentlig del af hverdagen. Schiønning var en stor elsker af musik og skuespil. Især italiensk opera vandt hans hjerte. Men det var ikke kun for fornøjelsens skyld, han gik i operaen. Ofte medbragte han den trykte libretto, så han kunne følge med i ordene og derved udvikle sine kundskaber i

både fransk og italiensk. Derudover tog han timer i klaverspil og kunne efterhånden spille helt godt efter noder.

Når han var i land, gik han ofte lange ture ud på landet omkring hovedstaden for sin motions skyld. Sin påklædning på disse ture i 1760'erne beskriver han selv. Han bar stedsegrøn kjol og bukser, hvid klædes-vest med et hjortelæders-gehæng om vesten med hirschfænger i, "som da var højeste Mode", og for det meste guldgaloneret hat.⁴³ Disse oplysninger er et godt supplement til det portræt, der er bevaret af ham.⁴⁴

Hverdagens oplysninger vidner om flid og systematik i hele Schiønningens indstilling til livet. Man kan følge hans intellektuelle udvikling dels i dagbogen, dels i de bind, han kalder *Tiden Anvendt*, hvor han systematisk opregner hvor mange sider, han har læst i hvilke bøger. Alle bøger, som han har læst, er også skrevet ind samlet i et særskilt bind, som en liste over gode bøger. Ud over bøgerne holdt han sig á jour ved at læse de mest udbredte tidsskrifter og aviser.

Strøtanker

Det vel nok mest fascinerende ved samlingen er de endeløse rækker af Schiønningens "strøtanker" eller "Pensées Detachés", som fylder i alt 50 bind – over 30.000 tætskrevne sider. Schiønning skrev strøtanker ned fra 1764 og til sin død i 1813. Det var en vane, som han var sig meget bevidst. Hvert bind forsynede han med en fortale, der eksempelvis kunne have overskriften: "Om at optegne og sammendrage indfaldne tanker til smaa afhandlinger – skrivnings store fordele". Han sørgede for at få dem indbundet i nummererede bind, som hvert og et blev forsynet med indholdsfortegnelse. Men på trods af denne ihærdige systematik, er det alligevel svært at danne sig et totalt overblik over så mange sider, ikke mindst fordi emnerne er så rigt varierede.

Strøtankerne supplerer dagbogen. Mens dagbogsoptegnelserne er meget nøgterne og registrerende og ikke giver indblik i mandens inderste tanker, indeholder strøtankerne lange udredninger om alle mulige emner. Det kan være svært at forklare den indre orden, hvis man da kan finde en. I stedet skal her gengives et typisk uddrag af en af indholdsfortegnelserne:

Om Sieyes og Bonapartes Forehavender, den nye Franske Constitution, s. 1281.

Om skuddagenes udelukkelse i Aar 1800 af Almanakken, s. 1283.

Om den engelske Statssekretær Greenvilles svar paa Bonapartes Brev til Kongen af England angaaende Fredstilbud, s. 1285.

Om Sæmunds Eddas ældgamle Islandske Sange, s. 1286.

Om Gud – hans Dyrkelse – Organisationen – Newton – Solens Tilbedere, s. 1288.⁴⁵

Det er en tankevækkende blanding af et lærd menneskes overvejelser om alting mellem himmel og jord. Sammenholdt med dagbogen og de to hyldemeter korrespondance fuldender Schiønning's "strøtanker" vores mulighed for at rekonstruere et 1700-talsmenneskes hele verdensbillede og selvforståelse.

Den biografiske mulighed

Enkelte forskere har nævnt Schiønning og brugt uddrag af hans efterladte papirer. Men det har været generelt, at ingen har set potentialet i Schiønning selv. Det nærmeste man kommer en generel præsentation af kilden var i *Historisk Tidsskrift* i 1872, hvor historikeren Frederik Schiern fremlagde uddrag af Schiønning's dagbog fra perioden omkring Struensees henrettelse.⁴⁶ Han bragte dog kun disse uddrag som et slags kuriosum, da de ikke fjede nogen ny viden til sagen om Struensee. Schiern mente, at dagbogen kunne føje nye træk til periodens billede og "antyde Stemninger, der for den opmærksomme Betragter ikke vil være uden Betydning."⁴⁷

Det giver da også en vis stemning at læse Schiønning's beretning om Struensees fald. Ganske vist oplevede han ikke selve henrettelsen på Øster Fælled den 28. april 1772. Da var han nemlig på vagt. Men fra vagten fulgte han så godt med som muligt gennem sin søkikkert. Til gengæld tog han ud til henrettelsesstedet dagen efter for at se de parterede lig. "Kroppene begyndte alt at dryppe, ved det solen skinte varm paa dem", står der i dagbogen.

Bortset fra Schiern's udgivelse måtte Schiønning's efterladte skrifter henleve en temmelig anonym tilværelse i det Kongelige Biblioteks gemmer. Det skal nævnes, at enkelte kulturhistoriske skribenter dog har fattet interesse for stoffet. I artiklen "En Teatergænger på Holbergs Tid" har C. Behrend givet uddrag af dagbøgerne fra tiden 1748-54 i *Holberg Aarvog* for 1921. Og Selskabet for dansk Kulturhistorie skrev i deres udgivelse *Kulturminde*, 1945-47, at de "forbereder nu en Udgave af Peter Schiønning's Dagbøger". Denne plan kom dog aldrig til udførelse, idet landsarkivar Hans Knudsen, Landsarkivet for Sjælland, døde, før han blev færdig med sit arbejde med dagbøgerne. Selskabet fortsatte ikke arbejdet efter landsarkivarens død. Hans datter, kunsthistorikeren Gertrud Købke Sutton, var så venlig at overdrage undertegnede de papirer med renskrevne uddrag af dagbøgerne, som Hans Knudsen var blevet færdig med. For dette er jeg hende stor tak skyldig, idet hendes fader har sparet mig for meget transkriberingsarbejde.⁴⁸

Hvordan kan det være, at en så rig kilde i øvrigt kunne unddrage sig de fleste forskeres opmærksomhed? Svaret på det centrale spørgsmål skal findes i dansk historieskrivnings generelle udvikling siden 1880'erne. Schiønning's rolle som militær embedsmand i enevældens Danmark har ikke appelleret til generationen omkring de toneangivende danske historikere omkring år 1900 som Edvard Holm, Kristian Erslev og J.A. Fridericia. Schiønning rangerede ganske enkelt

ikke højt nok – var ikke tæt nok på beslutningstagerne – til at være rigtig interessant. Han færdedes heller ikke i de kulturelle kredse, der kunne have gjort ham interessant for de litterære historikere, der skildrede oplysningstidens litteratur som f.eks. Ludvig Holberg og J.S. Sneedorff.

Historieforskernes fokus blev i det 20. århundrede bredere. Hele folkets historie skulle nu skildres. Økonomiske og socialvidenskabelige teorisystemer blev foretrukket, når der skulle skrives historie. Et af resultaterne blev, at biografien som genre blev en slags afart af den seriøse historieskrivning. Der blev stillet spørgsmål ved hele genrens legitimitet. De få, der stadig turde skrive biografier, blev beskyldt for at have et gammeldags historiesyn. De skrev jo kun ”døde, hvide mænds historie”. I 1978 gik det så vidt, at en dansk historiker fandt det passende at skrive en nekrolog over biografien som genre.⁴⁹

Heldigvis var rygtet om biografens død noget overdrevet. I dag ser man en stadig stigende interesse for biografier over ”døde hvide mænd” – og heldigvis også nogle døde, hvide kvinder. Den stigende interesse for biografien har gjort, at Schiønning's efterladte papirer nu endelig synes at være berettiget til interesse for vor generations historikere.

De fleste historikere vil erkende, at biografien som genre er problematisk. Den omfatter som regel kun en gennemgang af et enkelt menneskes syn på sit eget og andres liv og samtid. Det er ikke altid let at trække linier fra individet til de store linier i samfundet. Hvornår er de personlige oplysninger relevante i forhold til samfundet som helhed? Målet med denne artikel er dog ikke at forsøge at finde noget entydigt svar på dette efterhånden godt gennemtyggede emne. I stedet er der i det ovenstående lagt frem, hvilke muligheder Peter Schiønning og hans efterladte kildemateriale rummer. Muligheder, som undertegnede har sat sig for at udnytte, idet en egentlig biografi er under udarbejdelse. Indtil videre kan man se uddrag af dagbogen og de øvrige kilder til Schiønning's historie på www.orlogsmuseet.dk hvor kildeteksten er udgivet på ”forskning”-siden.

Schiønning's arv til eftertiden

Hvad skete der så med Schiønning's Samling efter hans død? Som ovenfor antydet blev den afleveret til Universitetsbiblioteket. Men dermed var sagaen ikke helt til ende. For de efterlevende fik også en rolle at spille. Schiønning fik som nævnt to døtre. Den ene af disse, Helene Dorothea Schiønning blev i 1795 gift med den rige grosserer Johan Friderich Weisvoigt (1764-1824). Men den anden datter, Anna Maria Christine Schiønning, der var født i 1776, så i mange år ud til at skulle ende som pebermø. Hun var i sin ungdom ved ballerne i København blevet håbløst forelsket i hertug Emil af Augustenborg. Følelserne havde været gengældt, men der var ikke kommet noget ægteskab ud af det. Selv da Emil var blevet gift og fik børn, kunne Anna Maria Christine ikke slippe tanken om Emil, og hun skrev mange og lange breve om sin ulykkelige kærlighed, som hun

Claus Christian Schiønning (1778-1858) malet 1850 af David Monies (1812-94). Peter Schiønning's nevø, som blev gift med Anna Maria Schiønning i 1814. Deres søn, som selv var barnløs, Christian Peter Schiønning, afleverede de sidste rester af familiens forskelligartede samling til Frederiksborgmuseet, Rosenborg og andre institutioner. *Frederiksborgmuseet, mus. nr. A 319.*

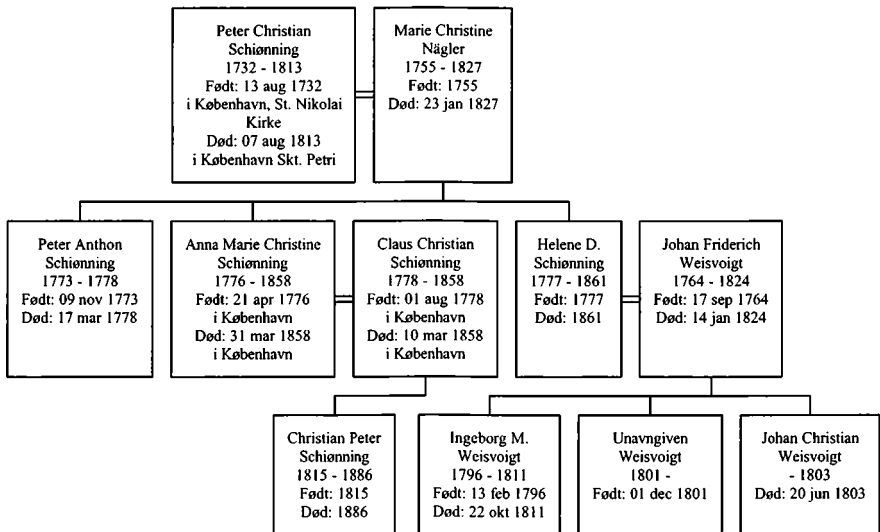

omhyggeligt gemte. I 1814 fik familien nok af hendes sværmeri og sørgede for, at hun blev gift anstændigt med sin fætter, højesteretsassessor Claus Christian Schiønning (1778-1858). Han var søn af Schiønning's lillebroder, justitsråd og rentekammerkommitteret Christian Schiønning (1734-1817).

Anna Maria Christine var sin faders datter. Hun sørgede for at gemme sine familiepapirer, breve og dagbøger. Og ved hendes død blev de afleveret til Det Kgl. Bibliotek. Her ligger de i Ny Kongelig Samling og fuldstændiggør på en måde Schiønning's Samling, idet manglende papirer fra faderens samling er at finde i hendes arkiv, ligesom en række personlige skildringer af hendes forældre. Men den søn, som hun fik med Claus Christian, Christian Peter Schiønning (1815-1886) bevarede også den i familien nedarvede pietet for familiehistorien. Ved datterens død i 1858 var der nemlig stadig dele af Schiønning's Samling, der ikke var blevet afleveret til Nyerup og heller ikke blev afleveret af hende til det Kgl. Bibliotek. Disse papirer blev opbevaret af Christian Peter Schiønning og

ved hans død afleveret som testamentarisk gave til Universitetsbiblioteket, hvor de blev indlemmet i den originale Schiønningss Samling. Dermed var det dog ikke slut. For i familien var der også bevaret en række tekstiler, portrætter og andre genstande, som dattersønnen havde testamenteret til forskellige offentlige samlinger. Af personalhistorisk interesse er først og fremmest de genstande, der blev overført til Frederiksborgmuseet, idet denne samling blandt andet omfattede familiens portrætter og andre familierelaterede genstande. Derfor kan man i Schiønningss Samling på Frederiksborgmuseet blandt andet finde familiens dåbskjoler, nathuer og kjoler.

Peter Christian Schiønningss efterkommere

Litteratur:

Behrend, C, En Teatergænger på Holbergs Tid, *Holberg Aarbo*, 1921.
 Bender, Susanne Krogh m.fl. *Den Gode Hensigt, 1780*, Fredningsstyrelsen og Øregård Museum, 1984.
 Clemmensen, Tove, *Skæbner og Interiører, Danske Tegninger fra Barok til Klunketid*, Nationalmuseet, 1984.
 Friis, Niels, Blade af Officers-Slægten Næg-

lers historie *Personalhistorisk Tidsskrift*, 11. række 3. bind. Kbh. 1942.
 Hirsch, J.C.W. og K. *Danske og Norske Officerer 1648-1814*. Håndskreven biografisk fortegnelse over officerer på Rigsarkivet.
 Schiern, Frederik, Bidrag til Oplysning af Katastrophen den 17de Januar 1772, *Historisk Tidsskrift* 4. række 2. bind, København, 1870-72.
 Gøbel, Erik, Orlogsfregatten "Bornholm"s

konvojrejse til Vestindien 1780-81. *Maritim Kontakt* nr. 13, København, 1989.

Helsingør Kommunes Museer, *Årbog 2001, Restaureringen af Helsingør Domkirke 2000-2001 og undersøgelserne af de borgerlige begravelser*.

Nationalmuseet, *Danmarks Kirker, Trinitatis Kirke*, Kbh. 1960-65.

Schiønning, C.P. *Trykt fortegnelse over gaver fra de d. 6. marts 1886 afdøde Etatsraad forhenv. justitssekr. i Højesteret C.P. Schiønning til forskellige offentlige samlinger*. Kbh. 1886.

Seerup, Jakob *Søkadetakademiet i Oplysningstiden*, Marinehistoriske Skrifter, Orlogsmuseet, København, 2001.

Selskabet for Dansk Kulturhistorie, *Kulturminder 1945-47*.

Topsøe Jensen T.A. og E. Marquard, *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932*, Hagerups Forlag, København 1935.

Kilder:

Schiøn. 2. fol.

Originaldokumenter og gamle papirer vedr. familien fra 1683ff. Heri: Personalia vedr.

- 1) Jørgen Hansen Leth, Sognepræst til St. Heddinge
- 2) Renteskriver Peter Schiønning og hans enke Anna Leth Schiønning
- 3) Prokurator Chr. Schiønning
- 4) Frk. Helene Dorothea Leth
- 5) Chr. Langemaach Leth
- 6) Jørgen Leth Schiønning (deriblandt et brev fra P. Rosenstand Goiske 4/10 1766)
- 7) Søkaptajn Peter Schiønning (deriblandt hans bestalling, dateret 22. juli 1769)
- 8) Kommandørkaptajn P.J. Bording og hustru Kirstine f. Leths testamente 28/11 1788
- 9) oberstløjtnant Elias Nægler

Schiøn 2. 10), fol.

Vaabenbrev udstedt af Christian S. 1681 29/10 for assessor Christian Schiønning og arvinger. Pergament med segl.

Modtaget fra UB. uden signatur; ikke medtaget i Krarups Katalog. 21/9 1945.

Schiøn. 3. Fol.

Familieskifter og Katalogi.

Et bind med dels trykte, dels håndskrevne

skifter og auktionskataloger vedr. familien. Af særlig interesse er det, at der for de fleste af auktionskatalogernes vedkommende er håndskrevne oversigter over, hvad de enkelte numre har indbragt, og hvem køberne var.

Schiøn. 10. fol.

Digte til bryllup og begravelse til medlemmer af Familien Schiønning (Nogle håndskrevne, de fleste trykte).

Schiøn. 29. fol.

Oplysninger betræffende familien Nægler i brev fra Jeremias Nægler til Datteren fru M.C. Schiønning, Viborg 27.2. 1786. 4. s.

Schiøn 1. 4to.

Peter Schiønning's Pro Memoria om Samlingen og dens Indhold. 8 s.

Schiøn. 7. 4to.

Biographiske Familieefterretninger fra 1612.

Forskellige genealogiske optegnelser fra Peter Schiønning's hånd, dels medindbundet originale breve og dokumenter tilbage til 1612 vedr. familien Leth.

Familien Schiønning (fra og med hans faders generation).

Genealogie eller Slægt-Register holden af Major Jeremias Nægler, s. 367-402.

Schiøn. 8. 4to.

Biographiske Familieefterretninger fra 1520.

Korte efterretninger om familierne Leth og Schiønning. Heri er ikke indbundet originale dokumenter. Af særlig interesse er s. 164 ff., hvor der gives en slægtshistorie om familien Schiønning. Skrevet hovedsagelig i 1803.

Schiøn 9.-16. 4to.

Journal.

Bd. 1, 1732-1760. Bd. 2, 1761-1770. Bd. 3, 1771-1779. Bd. 4, 1780-1781. Bd. 5, 1782-1789. Bd. 6, 1790-1796. Bd. 7, 1797-1804. Bd. 8, 1805-1812.

Schiøn 17. 4to

Hastige optegnede Erindringer eller løse Materialier min Sag angaaende i Anledning af en Rencontre med 3 Engelske Krigs Fregatter i Dec. 1780 i de Vestindiske Farvande, for om jeg muelig vilde gjøre noget videre deraf. 400 s.

Schiøn 18. 4to

Breve, Poesie, Inskriptioner, Stiile etc. 1750-66.

Kopierede breve, dels fra familien, dels tjenstlige, som er bevaret i original i andre dele af samlingen. S. 5-137.

Digte, som kun findes i dette bind, mange af

humoristisk tilsnit fra 1750'erne. S 149-178. Kopierede inskriptioner fra allehånde steder (f.eks. på en kakkelovn i Skrædder Wichmands Gaard, på Kirstine Piils Kilde, På den Murede Galge, Gravsten i Lissabon, etc. etc.). s. 185-221.

Tre optegnede eventyr, som Peter Schiønning har hørt fortalt af norske matroser om bord på koffardiskibet NEPTUNUS i 1751. s. 241-266.

Forskellige tjenstlige papirer og rapporter i afskrift. s. 294-389.

Franske oversættelser fra Peter Schiønning's undervisning hos svogeren Hans von Aphele, s. 446-527.

Schiøn. 30. 4to

Familiebreve og Vers.

Peter Schiønning's egenhændige kopier af breve og digte, som næsten alle også er bevaret i original i andre dele af samlingen.

Schiøn. 36. 4to

Ulrichsdaliana.

Breve og Vers især til hans ven Peter Schiønning, Søe Cadet, fra A. v. Ulrichsdal (afskr.). En bog på 24 ark. Alle teksterne relaterer til ungdomsvennen Anthon v. Ulrichsdal, som døde i Lissabon i 1753. Bogen er skrevet samlet ind ud fra forskellige løse optegnelser omkring år 1800. De forskellige digte og skæmt-somme breve til og fra de forskellige kadetter og søofficerer giver et enestående indblik i omgangstonen på den tid. Mange af digtene og brevene er afskrevet efter originaler, som findes i Schiøn 18. 4to Breve, Poesie, Inskriptioner, Stiile etc. 1750-66, 527 s.

Schiøn 107. 4to

korte efterretninger om familien, 1761.

Et bind, der kan ses som en kladde til Schiøn. 7.-8. 4to. 131 s. skrevet i 1761.

Schiøn. 3.-4. 8vo.

Journal 1770-76 og 1777-1781.

Til dels med blyant førte daglige journaloptegnelser fra årene 1770-1781. Disse journaler er så at sige originalerne til journalerne Schiøn. 4to bd. 9-16. De har hovedsageligt personlige oplysninger, mens de tjenstlige oplysninger er tilføjet i journalerne, Schiøn. 9.-16. 4to.

Ny Kgl. Samling:

NKS. 427, 8vo

Peter Schiønning: Regnskabsbog 1763-1776.

En lommebog med private regnskaber og budgetter fra perioden 1763-76.

Ny Kgl. Samling:

NKS. 4650, 4to.

II. Anna Maria Christine Schiønning, optegnelser m.m. over hendes forældre.

Peter Schiønning's datter, Anna Maria Christine (1776-1858), efterlod sig en større samling breve og manuskripter, samt dette bind med blandede optegnelser over hendes forældre. Det indeholder en del manuskripter fra Peter Schiønning's Pensées Detachées og forskellige breve vedr. afleveringen af samlingen til Universitetsbiblioteket efter faderens død i 1813.

Kgl. Biblioteks Arkiv, E 110,

Katalog over additamenta, Rafns hånd. Fortegnelse over P. Schiønning's haandskrifter m.m. foretaget i Mai 1834, Universitets Bibliotek. (Afskrift af den i 1834 af Prof. Madvig forfattede).

Den ældste eksisterende fortegnelse over samlingen, men dog ikke komplet, idet den ikke omfatter de arkivalier, som blev afleveret af Schiønning's barnebarn i 1886.

Noter:

- 1 Journal, 17. april 1808, Schiøn. 16. 4to. – se kildefortegnelse bagest i denne artikel. Dette og de øvrige citater i nærværende artikel er tilnærmet moderne sprogbrug af forfatteren.
- 2 ibid
- 3 ibid.
- 4 Schiønning's Pro Memoria om Samlingen og dens Indhold. Schiøn 1. 4to, 8 s.
- 5 ibid.
- 6 Se Kgl. Biblioteks Arkiv, E 110, Katalog over additamenta, Rafns hånd. Fortegnelse over P. Schiønning's haandskrifter m.m. foretaget i Mai 1834, Universitets Bibliotek. (Afskrift af den i 1834 af Prof. Madvig forfattede). Tak til overarkivar ved Håndskriftsafdelingen Bruno Svindborg, for oplysninger vedrørende samlingens historik.
- 7 De til Rigsarkivet overførte arkivalier findes under: Generalregistratur før 1848, Proviens nr. 508-521 (Søetaten) nærmere betegnet Proviens nr. 516 Embeds- og kommissionsarkiver m.m. (Søetaten),

- Sektion R= Diverse embedsarkiver, pkt. 29: 1751-1790, Kaptajn Schiønnings manuskripter, reol/hylde 230-03-2. Omfatter 1 æske med 5 bind og 1 ark løst papir.
- 8 Se nedenstående uddrag fra fortegnelsen over Schiønnings Samling på Det Kgl. Bibliotek. Her er gengivet de dele af samlingen, som er af særlig personalhistorisk interesse. Bemærk, at brevene i samlingen ikke figurerer i den her gengivne oversigt. Den er udeladt af pladshensyn, men alle breve er søgbare på det Kgl. Biblioteks hjemmeside på Håndskriftssamlingens brevbase. De følgende familieoplysninger bygger primært på Schiøn 7. og 8. 4to, Biographiske Familieefterretninger..., hvori Peter Schiønning har søgt at give en fuldstændig oversigt over familiehistorien.
 - 9 Det oprindelige våbenbrev, udstedt til Christian Schiønning, findes bevaret i Schiønnings Samling, Schiøn. 2. 10), fol. Se i øvrigt: A. Thiset og P.L. Wittrup, *Nyt Dansk Adelsleksikon*, Kbh. 1904 s. 338f. Her står Schiønning-slægten anført blandt de "Slægter, der have Vaaben-Breve, udstedte af danske Konger, men ikke udtrykkelig ere optagne i den danske Adel." Her beskrives våbnet: "Firdelt med h. Hjerterkjold, hvori en [sexoddet] Stjerne, 1o og 4o: en h. Lillie i b., 2o: et svævende g. Kors med 4 g. Nagler i r., 3o: 2 krydslagte g. Ankere i r.; kr., et voxende Grantræ [Palmetræ]. Vaaben-Brev 29.10. 1681 for Christian S., Assessor i Admiralitetskollegiet og Præsident i Underadmiralitetsretten (død 22.3.1703)."
 - 10 Se G.N. Kringelbach, *Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660-1848*, uændret reprotryk, Kbh. 1977, Dansk historisk Håndbogsforlag s. 283. Se også Frank Jørgensen og Morten Westrup, *Dansk Centraladministration i tiden indtil 1848*, s. 127 ff. om renteskrivernes funktioner.
 - 11 Schiøn. 3. fol. Familieskifter og Catalogi ... Fortegnelse paa endeel Gods og Løsøre, bestaaende af Engelsk Tin, kaaber. Messing, porcelain, Glas, speile, lampetter, trævahre, lintøy, sengeklæder, gangklæder, bøger og adskilligt, som torsdagen den 16. september nestkommende, om formiddagen klok. 8te slet, ved offentlig auktion skal bortselges udi frue kammer raadinde Schiønnings værelser, udi brygger Seerups gaard i Pilestræde paa hjørnet af Regnegaden beliggende. Betalingen skeer imod vahrenes annamelse til mig undertegnede; hvorefter liebhaverne vilde behage sig at rette, og til bemeldte tid og sted sig at indfinde. Niels Holm, Auctions-Forvalter ved den Kongel. Hoff. Etat..
 - 12 Journal for 25. januar 1745. Schiøn. 9. 4to,
 - 13 Hugo Matthiessen, *Københavnske Gader 1728-1795* s. 71ff.
 - 14 Journal, 4. juni 1742, Schiøn. 9. 4to.
 - 15 Seerup, Jakob, Søkadetakademiet i Oplysningstiden, *Marinehistoriske Skrifter*, Kbh. 2001.
 - 16 For øvrige biografiske oplysninger om danske søofficerer i perioden se Topsøe jensen, T.A. og E. Marquard, *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932*, København 1935.
 - 17 Topsøe jensen, T.A. og E. Marquard, *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932*, København 1935.
 - 18 Journal, 18. februar 1770, Schiøn. 10. 4to.
 - 19 Schiøn. 57. 4to, Pensées Detachées s. 372.
 - 20 Se Tove Clemmensen, Skæbner og interiører s. 22f og 36f. Lützens selvbiografi er trykt i *Nyt Archiv for Søværnet I* (1842) side 71-84 & 130-58. Disse erindringer er desuden genoptrykt i 1945, udgivet af Hans Degen i serien *Svundne tider* nr. IV under overskriften "Søofficersliv på Christian VI's tid".
 - 21 Journal, 3. december 1771, Schiøn. 11. 4to.
 - 22 Journal, 27. august 1772, Schiøn. 11. 4to. De følgende oplysninger om køb af indbo fra de følgende ugers dagbogsoptegnelser i journalen.
 - 23 Journal, 9. oktober 1772, Schiøn. 11. 4to.
 - 24 Journal 17. oktober 1772, Schiøn. 11. 4to.
 - 25 De biografiske oplysninger vedrørende familien Nägler baserer sig på Schiøn. 7, 4to, Genealogie eller Slægt-Register holden af Major Jeremias Nägler, s. 367-402, se også Schiøn 29. fol. De er i øvrigt i alt væsentligt bekræftet ved opslag i J.C.W. og K. Hirsch, *Danske og Norske Officerer 1648-1814* – herefter benævnt "Hirsch." I

- øvrige publicerede nærværende tidsskrift i 1942 en artikel om familien Nægler, Blade af Officers-Slægten Nægler's Historie, *Personalthistorisk Tidsskrift*, 11. rk. 3. bd. Forfatteren Niels Friis, kendte desværre ikke til Schiønnings Samling og kilderne til familien Nægler deri. Hvis han havde det, ville han have kunnet komplettere de oplysninger, han har fundet i Hirsch og andre kilder.
- 26 Journal, 31. august 1772, Schiøn. 11. 4to.
 27 Se Schiøn. 36. 4to, Ulrichsdaliana.
 28 Journal, 16. marts 1778, Schiøn. 11. 4to.
 29 Se *Danmarks Kirker*, Trinitatis Kirke. Krypten omtales s. 365ff.
 30 Se *Helsingør Kommunes Museer*, Årbog 2001, Restaureringen af Helsingør Domkirke 2000-2001 og undersøgelserne af de borgerlige begravlser, hvori en række detailundersøgelser af gravkapeller, kister og gravlagte er publiceret.
 31 Se eksempelvis ovennævnte publikation om Helsingør Domkirke, hvor der i afsnittet "Det havde de på" bl.a. gengives en pigebegravelse fra 1777 på s. 109f. som er ganske parallel til Peter Anthons begravelse og påklædning. Journal 18. marts 1778, Schiøn. 11. 4to.
 32 Se *Danmarks Kirker*, Trinitatis Kirke, s. 344ff.
 33 For en grundigere præsentation af Den Gode Hensigts skæbne henvises til Susanne Krogh Bender m.fl. *Den Gode Hensigt, 1780, Fredningsstyrelsen og Øregård Museum*, 1984.
 34 Se Erik Gøbel, *Orlogsfregatten Bornholms konvojrejse til Vestindien 1780-81. Maritim Kontakt* nr. 13, 1989. Her findes en udførlig redegørelse for forløbet af hændelsen og baggrunden for den.
 35 Journal, 30. juni 1780, Schiøn. 12. 4to.
 36 Her citeret efter Gøbel, 1989.
 37 Journal, 8. november 1781, Schiøn. 12. 4to.
 38 Tak til overarkivar ved Rigsarkivet, Karen Hjort, som har oplyst mig, at vendingen blandt andet findes i familien Schulins korrespondance.
 39 Journal, 16. februar 1790, Schiøn. 14. 4to.
 40 Se Jakob Seerup: En pensioneret søofficers skildring af Slaget på Reden – Peter Schiønnings dagbog anno 1801. *Tidsskrift for Søvæsen* nr. 2, marts 2001.
 41 Schiøn 39.-46. 4to.
 42 Journal, 5.-8. august 1754, Schiøn. 9. 4to.
 43 Journal, 6. juli 1768, Schiøn. 10. 4to.
 44 Dette billede findes under nummeret A 320 i Schiønnings Samling på Frederiksborgmuseet og er for tiden uddeponeret og udstillet på Orlogsmuseet på Christianshavn.
 45 Fra Pensées Detachées bd. 33, Schiøn. 82, 4to.
 46 *Historisk Tidsskrift* 4. Række 2. Bind, Kbh. 1870-72, s. 719 ff.
 47 Ibid.
 48 Ud over det nævnte udgivelsesprojekt er der også kendskab til et andet udgivelsesprojekt, som museumsinspektør ved den Gamle By i Aarhus, Henrik Nyrop-Christensen, planlagde. Dette projekt lader dog aldrig til at være realiseret. Se *Dagligliv i Danmark i det syttende og attende Århundrede*, Kbh. 1971 s. 174 og tilhørende note på side 663.
 49 For et overblik over biografiens stilling i dansk historieskrivning før og nu vil jeg henvise til *Historisk Tidsskrift* bind 94, 1, Kbh. 1994. Bidragene af bl.a. Niels Thomsen og Inga Floto ridser grundigt modsætningerne op.

Jakob Seerup, født 1975. Cand.mag. i historie og forhistorisk arkæologi. Museumsinspektør på Orlogsmuseet og Tøjhusmuseet siden 2001. Specialet *Søkadetakademiet i oplysningstiden* udkom på forlaget Marinehistoriske Skrifter i 2001. Har siden publiceret en række artikler med hovedvægt på marinehistorie og kulturhistorie. Uddrag af Peter Schiønnings dagbøger kan ses på Orlogsmuseets hjemmeside: www.orlogsmuseet.dk/schioenning.htm. Adresse: Jakob Seerup, Statens Forsvarshistoriske Museum, Frederiksholms Kanal 29, 1220 København K, e-mail: jas@thm.dk

Caspere, Bartholotte og Oligera

Navngivning i familien Bartholin i 1600-tallet

Af Eva Villarsen Meldgaard

Caspar Bartholin (1585-1629) var søn af slotspræsten i Malmø Bertel Jespersen (død 1613). I sit efter vor tids målestok relativt korte liv nåede han at blive en af Danmarks berømteste videnskabsmænd i 1600-tallet, professor i latin, medicin og teologi og med udgivelsen af sin anatomiske håndbog *Institutiones anatomicæ* (Wittenberg 1611) en af de mest betydningsfulde lægevidenskabelige kapaciteter i samtidens Europa.¹

Som det havde været skik og brug for studerende og lærde folk siden middelalderen latiniserede hans sit navn, da han blev indskrevet ved Københavns Universitet i 1603. *Jesper Bertelsen* blev til *Caspar Bartholinus*, og han beholdt sit latiniserede navn efter at han havde fulden sine studier i Danmark og i udlandet.² Caspar Bartholin blev stamfar til ”sikkert den mest kendte af de danske lærde slægter” (DBL 1933 II: 190). I ægteskabet med Anna Fincke (1594-1677, datter af matematikeren professor Thomas Fincke) fik han seks sønner, heriblandt Bertel Bartholin (1614-90), rigsantikvar (antiquarius regius) og professor i veltalenhed (eloquentia), Thomas Bartholin (1616-80), professor i matematik og medicin og rektor ved Københavns Universitet,³ Caspar Bartholin (1618-70), kancelliråd, dr. jur., efter sin død adlet von Bartlin, Albert Bartholin (1620-63), skolemand og forfatter til Danmarks første forfatterleksikon og Rasmus Bartholin (1625-98), professor i matematik og medicin og universitetets rektor i flere perioder.

Bartholinerne var for størstedelens vedkommende fremragende videnskabsmænd. Men både samtiden og eftertiden har bebrejdet dem at de udnyttede deres nøglepositioner ved universitetet til at fremme slægtens og indgiftede slægters interesser. Anatomen Niels Stensen (1638-86) gik tabt for Danmark af netop denne grund.⁴ Ikke færre end tolv af Caspar Bartholins efterkommere endte som professorer ved Københavns Universitet.

I 1674 og igen i 1731 (da den første gren uddøde) blev slægten adlet. Denne begivenhed burde jo ikke umiddelbart påkalde sig en personnavneforskers interesse. Men skal man undersøge navngivning og opkaldelse må man have stamtavler, og netop slægtens stamtræ i *Danmarks Adels Aarbog* (DAA 1932:

115ff.) giver en enestående mulighed for at undersøge navnebrugen i en lærd dansk familie i 1600-tallet. Til sammenligning var oldforskeren Ole Worms slægt gennem giftermål tæt forbundet med Bartholinerne, og Ole Worm selv (1588-1654) havde ikke mindre end 23 børn i sine tre ægteskaber. Men deres navne fortaber sig i det dunkle.

I 1600-tallet var de vigtigste praktiserede regler for slægtsopkaldelse (Kjær 1978: 155 ff., Meldgaard 1990: 179 ff. og dér anført litteratur):

1. Man opkalder sine umiddelbare forfædre i rækkefølgen: Farfar, morfar, farmor, mormor. Dertil eventuelt farbrødre og morbrødre. Oprindeligt opkaldte man kun afdøde slægtninge, senere, på et tidspunkt mellem 1600 i byerne og 1800 på landet gik man over til også at opkalde levende forfædre (Junge 1798 (1844): 301, Secher 1918: 483). Men datidens lave levealder taget i betragtning var der stor sandsynlighed for at alle bedsteforældre og slægtninge af deres generation var døde, inden man havde afsluttet de store børneflokk.

2. En søn født efter faderens død får altid faderens fornavn, og en datter som har kostet sin mor livet, får moderens fornavn. Denne regel går forud for regel 1.

3. En afdød ægtefælle har altid krav på at blive opkaldt i det første barn af sit køn som den efterlevende ægtefælle får i et nyt ægteskab. Også denne regel suspenderer regel 1.

4. Et afdødt barn skal opkaldes i det næste barn i børneflokk af samme køn eller rettere: Den person der er opkaldt i det døde barn skal opkaldes igen i det næste barn af samme køn.

5. En nær slægtning der dør under moderens svangerskab skal opkaldes i barnet. Denne regel er dog ikke uomgængelig, og den er vanskelig at påvise.

Første slægtled

Professor dr.med. og theol. Caspar Bartholin I (1585-1629), gift 1612 med Anna Fincke (1594-1677)

1. Anna (1613-82), stammor til familien Jacobæus
2. Bertel (1614-90), antiquarius regius (rigsantikvar)
3. Thomas (1616-80), professor i medicin
4. Caspar (1618-70), kancelliråd
5. Albert (1620-63), rektor
6. Jacob (1623-53), magister
7. Rasmus (1625-98), professor i matematik

Det er ikke ved alle navngivningerne der kan påvises opkaldelse. Men det første barn, datteren Anna, er højst sandsynligt opkaldt efter sin farmor Anna

Titelkobberet fra den sidste og endelige udgave af Bartholinernes anatomiske håndbog. Trykt i Leiden 1674. (Gengivet efter Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*. 1929. Bind 1, s. 659)

Rasmusdatter Tinckel, selv om barnets egen mor altså også hedder Anna. Anna Rasmusdatter Tinckels dødsår kendes ikke (hendes mand døde i 1613), så det er uvist om vi har opkaldelse efter levende eller afdød slægtning.

Et andet problem er at *Anna/Anne* i 1600-tallet var et af de mest populære kvindenavne i Danmark, så i teorien kan der være tale om opkaldelse efter en helt tredje Anna (Meldgaard 1965: 25). Det er i det hele taget vigtigt at påpege at opkaldelse med tidens mest almindelige fornavne må tages med et vist forbehold. Der *kan* være andre slægtninge af samme navn der af en eller anden grund er gået forud for fx bedsteforældrene. Men heldigvis for denne undersøgelse hørte Bartholinernes foretrukne navne (*Albert, Caspar, Rasmus, Thomas, Magdalene* etc.) ikke til de mest almindelige i datidens København.

Den første søn Bertel er opkaldt efter farfaderen Bertel Jespersen som jo var

død året før barnets fødsel (1613). Den anden søn Thomas er opkaldt efter sin morfar, Thomas Fincke (1561-1650). Denne opkaldelse efter en endnu levende bedstefar er ikke enestående i datidens lærde danske milieu. Således bliver professor Rasmus Vinding (1615-84, hovedforfatteren til Christian Vs Danske Lov) opkaldt i sin dattersøn ved hvis dåb han også står fadder.⁵

Med sønnen Caspar står vi derimod over for en utraditionel navngivning, for Caspar er uden tvivl opkaldt efter sin egen far Caspar Bartholin som er den første *Caspar* i familien. Caspar Bartholins farfar efter hvem han var opkaldt, var en nørrejsk bonde ved navn Jesper Pallesen. At opkalde en søn efter sin endnu levende far er og har altid været højst usædvanligt i Danmark. I Tyskland var det derimod på dette tidspunkt i nogle egne almindeligt ikke alene at opkalde én søn, men alle sine sønner efter faderen (Meldgaard 1990: 155 f. og der anført litteratur). Caspar Bartholin havde studeret elleve år i udlandet, heraf mange år i Tyskland, og det må have været her han har mødt skikken med at navngive sønner efter fædre og ikke efter bedstefædre. For navnene *Jacob*, *Rasmus* og *Albert* findes der ingen indlysende opkaldelsesmodeller. *Albert* var på dette tidspunkt et ret usædvanligt navn i Danmark, og den tanke melder sig uvilkårligt om Bartholinerne som så mange andre i tidens løb har betragtet *Albert* (oldhøjtysk *Athalberht*) som en tysk form af det mere velkendte navn *Bertel* (oldhøjtysk *Berthold*)?⁶

Caspar Bartholin og Anna Fincke havde den i samtiden usædvanlige glæde at alle deres børn nåede voksenalder. Så heldig skulle den næste generation ikke være.

Andet slægtled

1. *Rigantikvar Bertel Bartholin (1614-90), gift 1647 med Sille Marie Glob (1630-75)*

1. Caspar (1648-50)
2. Anne Margrethe (1650-52)
3. Caspar (1652-81), student
4. Johan (1652(sic!)-79), fænrik
5. Christian (1654-1704), oberst
6. Jacob (1657-77), fænrik
7. Anne Margrethe (1659-75)
8. Johanne Cathrine (1664-1751), priorinde for Støvringgård Jomfrukloster
9. Frederik (1666-?), ”død ung i Norge”
10. Sille Marie (?), opholdt sig 1696 i Helsingør Kloster ”hvorfor er betalt 500 rigsdaler”
11. Caspare Sophie (1673-80), tvilling
12. Bartholotte Marie (1673-73), tvilling
13. Bertel (1675-1715), enrolleringschef i flåden

Listen er sørgelig læsning. Kun fire børn ud af den store flok nåede at opleve deres 30-års fødselsdag, og Sille Marie Glob måtte begrave fire af sine børn før hun i en alder af 45 år døde efter at have født sønnen Bertel. Det første man lægger mærke til er listens to navnesammenfald, *Caspar* (1648-50 og 1652-81) og *Anne Margrethe* (1650-52 og 1659-75), som bekræfter opkaldelsesregel 4: Et afdødt barn skal opkaldes i det næste barn i børneflokken af samme køn eller rettere: Den person der er opkaldt i et afdødt barn skal opkaldes igen i det næste barn af samme køn.⁷

Mindst ni børn er opkaldt efter slægtninge. Caspar 1 (født 1648) og 2 (født 1652) er opkaldt efter afdød farfar og Christian (født 1654) efter sin afdøde morfar, sognepresten Christen Lauritsen Glob (1581-1633). Jacob (født 1657) er opkaldt efter sin farbror Jacob Bartholin (død 1653). Anne Margrethe 1 (født 1650) og 2 (født 1659) er med et dobbeltnavn opkaldt efter deres endnu levende farmor Anna Fincke (død 1677) og deres døde mormor Margrethe Braem (død 1633). Caspere Sophie (født 1673) er sikkert opkaldt efter sin farbror Caspar Bartholin (død 1670). Sille Marie (fødeår ukendt) og Bertel (født 1675) er opkaldt efter deres egne forældre. Her følger Bertel Bartholin faderens skik med opkaldelse efter endnu levende forældre.

Bertel Bartholin betragtes i almindelighed som en af de mere farveløse Bartholiner – hans hovedværk er en vidtløftig latinsk beskrivelse af den antikke rejsekappes form, stof, farve, anvendelse etc. (DBL 1933 II: 192). Men navngivningen af hans tretten børn mangler bestemt ikke fantasi. Ikke mindre end seks af børnene, altså godt halvdelen, får et dobbeltnavn på et tidspunkt hvor kun 1,9 % af alle nyfødte københavnere får mere end ét fornavn (Meldgaard 1990: 151, 1992: 153 ff.). At børnenes mor, præstedatteren Sille Marie Glob, så tidligt som 1630 blev døbt med to fornavne er endnu mere usædvanligt. På det tidspunkt var dobbelte fornavne en mode der var forbeholdt kongehuset og den højeste (holstenske) adel (Meldgaard 1990: 142 f.). Men Georg Søndergaard har påvist at også præstestanden var hurtig til at adoptere flernavnemoden, måske for på den måde at markere afstanden mellem sig selv og menigheden (Søndergaard 1979: 151). Og præster var der nok af i Bartholinernes nærmeste familie. Navnet *Johan* forekommer både som drenge- og som kvindenavn afledt af mandsnavn i kombinationen *Johanne Cathrine* (Meldgaard 1990: 158). Her er måske tale om slægtsopkaldelse, men nogen *Johan* er der ikke i stamtavlen, og den nærmeste *Johanne* er morfaderens tredje hustru Johanne Hansdatter Resen (død 1621).⁸ For øvrigt kan både *Johan* og *Johanne* være opkaldelse efter en *Hans*, ligesom morfadereren Christen Lauritsen Glob er opkaldt i den mere højsociale navneform *Christian*, og den første Caspar Bartholin var opkaldt efter en *Jesper*.

Da barnefødsel nummer elleve resulterer i tvillingedøtre får fantasien frit spil. Og pigerne navngives Caspere Sophie og Bartholotte Marie. Christian

Thomas Bartholin I (1616-80). Student 1636, dr.med. 1645, professor ved Københavns Universitet i matematik 1647, i anatomi 1648 og i medicin 1654. Senior og livsvarig dekan ved det medicinske fakultet 1656. Universitets rektor 1654, 1671 og 1680. Kongelig livlæge 1670. Højesteretsassessor 1675. Litografi efter maleri på Frederiksborg Slot. (Gengivet efter *Billeder af berømte danske Mænd og Kvinder*. 1867. Bind 1).

IVs datter Christiane (1626-70) er efter traditionen den første kvinde i Danmark der er opkaldt med et kvindenavn afledt af et mandnavn, så vi står her over for en i Danmark relativt ung mode inden for kvindenavnene, en mode som Bertel Bartholin muligvis har lært at kende under sine otte år lange studier i Holland, Frankrig og Italien. Både *Caspere* og *Bartholotte* er mig bekendt unika i den danske personnavneflora. Caspere er som nævnt sikkert opkaldt efter sin afdøde onkel, Caspar Bartholin, og Bartholotte må være dannet til slægtsnavnet *Bartholin* med kvindenavnet *Charlotte* som nærmeste forbillede. Danmarks dronning hed fra 1670 Charlotte Amalie (1650-1714). Bartholinerne var på mange måder begunstiget af kongemagten, og det er højst sandsynligt at Bertel Bartholin og Sille Marie Glob har adopteret endnu en navnemode, *idolopkaldelse*, og at børnene Frederik, Caspere Sophie og Bartholotte Marie er opkaldt efter henholdsvis Frederik III (1609-70), enkedronning Sophie Amalie (1628-85) og dronning Charlotte Amalie (Meldgaard 1990: 185 ff.).

2. *Professor dr.med. Thomas Bartholin I til Hagedstedgård (1616-80), gift første gang 1649 med Else Christophersdatter Hansen (1634-75) og anden gang 1678 med Magdalene Rohde (død 1708)*

1. Anne Margrethe (1650-52)
2. Margrethe (1652-1711), gift med amtmand på Island Christian Müller
3. Caspar (1655-1738), generalprokurør (finansminister)
4. Christopher (1657-1714), landsdommer
5. Thomas (1659-1690), antiquarius regius (rigsantikvar)
6. Anne Margrethe (1660-1698), gift med Holger Jacobæus (1650-1701)
7. Else Cathrine (1662-1721), gift med stiftsprovst Johan Adolph Bornemann
8. Johan (Hans) (1665-1738), teologisk professor
9. Albert (1668-1703), kancellisekretær

Alle ni børn er slægtningeopkaldt. Anne Margrethe 1 og 2 er opkaldt efter deres levende farmor Anna Fincke (død 1677) og afdøde mormor Margrethe Tagesdatter (død 1651), som også datteren Margrethe (født 1652) er opkaldt efter. Caspar er opkaldt efter sin afdøde farfar og Christopher efter sin levende morfar Christopher Hansen (1598-1679). Thomas og Else Cathrine er opkaldt efter deres egne forældre, Hans (i kirkebogen Johan) efter sin oldefar på mødrene side og Albert (født 1668) efter sin farbror Albert Bartholin (død 1663). Eneste fremmede fugl i navnerækken er *Cathrine* i navnekombinationen *Else Cathrine*. Vi har fem eksempler i familien Bartholin på dobbeltnavne med *Cathrine* som sidsteled, *Anne Cathrine*, *Else Cathrine* (to gange), *Johanne Cathrine* og *Margrethe Cathrine*. Anne Cathrine (datter af Caspar Bartholin II og Anne Cathrine Müller) er opkaldt efter sin egen mor, men ved de øvrige kan der være tale om opkaldelse efter en ikke mere kendt slægtning ved navn *Cathrine* – eller *Karen*. Eller muligvis har man blot ønsket at pynte på opkaldelsesnavnet med et højsocialt sidstenavn.

Margrethe er født 1652, men før søsteren Anne Margrethes død samme år. Navnevalget viser at man har betragtet *Margrethe* og dobbeltnavnet *Anne Margrethe* som to vidt forskellige navne. Anne Margrethe er opkaldt efter farmor, og Margrethe er opkaldt efter mormor. Og igen har vi et eksempel på opkald med et mere højsocialt navn: Johan, opkaldt efter oldefaderen på mødrene side Hans. - At Johan så som *Hans Bartholin* skulle blive en af Danmarks berømteste teologer er en anden sag.

Ole Rømer (1644-1710). Astronomen Ole Rømer kom som ung student i huset hos professor Rasmus Bartholin og 1681 ægtede han Rasmus Bartholins datter Anne Marie (1663-94). Efter hendes død giftede han sig i 1699 med den nitteårige Else Magdalene Bartholin (1680-1763), datter af Anne Marie Bartholins fætter Caspar Bartholin III. Else Magdalene Bartholin giftede sig igen som 46-årig med sin fætter Thomas Bartholin III. Hun opnåede den høje alder af 83 år og indstiftede det Rømer-Bartholinske Universitetslegat. Litografi efter ældre kobberstik. (Gengivet efter *Billeder af berømte danske Mænd og Kvinder*. 1868. Bind 2).

3. *Dr.jur. Caspar Bartholin II (adlet von Bartlin) til Kornerupgård (1618-70), gift 1655 med Anne Cathrine Müller (1635-90)*

1. Henrik (død 1658)
2. Caspar (1660-1730), major
3. Sophie (?), død som spæd
4. Anne Sophie (1663-1740), gift med oberst Lorentz Carlsson Lundeblad
5. Anne Cathrine (?), gift med kompagnichef Christian von Bülow
6. Henriette Margrethe (1670-1720), gift med kirkeinspektør Michael Jönsson Ehrenborg

Alle børnene i denne søskendeflok er slægtningeopkaldt. Henrik (død 1658) er opkaldt efter morfaderen Henrik Müller (ukendt dødsår) efter hvem også søsteren Henriette Margrethe (født 1670) er opkaldt. Caspar er opkaldt efter sin far eller sin afdøde farfar og Sophie efter sin mormor Anne Sophie Hansdatter Rosenstjerne (ukendt dødsår). Anne Sophie der er født 1663, efter den første Sophies død, kan være opkaldt efter den døde søster, efter mormoderen med dennes fulde navnekombination, eller hun kan være opkaldt efter både

sin (levende) farmor Anna Fincke og sin mormor. Anne Cathrine er opkaldt efter sin egen mor.

4. *Professor, rektor Albert Bartholin (1620-63), gift 1648 med Karen Bartholomæusdatter Haagensen (død 1662)*

1. Caspar (1651-1723), sekretær
2. Anne Margrethe (165?-1710), gift med toldkommissær Hans von Meulengracht
3. Bartholomæus (165?), død ung
4. Karen (165?), død ung
5. Karen (1656-98), gift med rektor Peder Schade
6. Søster (1659-1717), gift med biskop Jens Bircherod
7. Søn (1662), død kort efter fødslen

Alle børnene med undtagelse af Søster er slægtningeopkaldt. Caspar er opkaldt efter sin afdøde farfar og Bartholomæus efter sin afdøde morfar Bartholomæus Haagensen (død 1643). Anne Margrethe er opkaldt efter sin levende farmor Anna Fincke og sin ligeledes levende mormor Margrethe Henriksdatter (død 1667). Karen 1 og Karen 2 er opkaldt efter deres egen mor. Endelig har vi i denne børneflokk noget så usædvanligt som en levendefødt søn der er død inden dåben. Jordemoderen - eller enhver anden kristen for den sags skyld - kunne hjemmedøbe et barn hvis det skønnedes nødvendigt, og næsten ethvert barn der kom levende til verden nåede at blive døbt. Skulle denne søn have været en *Albert*, opkaldt efter sin egen far (moderen Karen er jo opkaldt to gange)? Og er det fraværet af en *Albert* i Albert Bartholins børneflokk der får broderen Thomas Bartholin I til i 1668 at navngive sin yngste søn Albert? Derom kan man kun gætte.

5. *Højesteretsassessor Rasmus Bartholin (1625-98), gift første gang 1661 med Anna Hansdatter (1641-84) og anden gang 1686 med Anne Margrethe Braem (1652-1703)*

1. Caspar (1662-1702), professor designatus (udvalgt professor)
2. Anne Marie (1663-94), gift med astronomen Ole Rømer (1644-1710)
3. Johan Frederik (1665-1708), assessor i Konsistorium
4. Margrethe Cathrine (1669-71)
5. Johan (1687-94), barn af andet ægteskab

Caspar er opkaldt efter sin afdøde farfar og Johan Frederik efter sin morfar Hans (Johan) Frederiksen (ukendt dødsår). Anne Marie er opkaldt efter sin

Caspar Bartholin III (1655-1738) som ung. Student 1671, professor 1674, dr.med 1678, højesteretsassessor 1691, generalprokurør 1719-29. Bartholin var en af enevældens mest betroede embedsmænd og modtog som den første borgerlige i 1729 den sjældne orden det hvide bånd. Adlet 1731. Stik af J. Edelinck, Paris 1676. (Gengivet efter Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*. 1929. Bind 1, s. 723)

levende farmor Anna Fincke og sin mormor Maren Glob (ukendt dødsår). Om Margrethe Cathrine er slægtningeopkaldt lader sig ikke mere bevise. Det kan synes ejendommeligt at sønnen Johan i Rasmus Bartholins andet ægteskab får samme navn som sin levende storebror Johan Frederik. Men hustruen Anne Margrethe Braem er enke efter Johan Lambertsen Lihme (1649-78), og reglen om at en afdød ægtefælle skal opkaldes i det første barn af samme køn i et nyt ægteskab vejer tungest. Det er første gang vi har et eksempel på denne opkaldelsesregel i familien Bartholin. At Maren Glob bliver opkaldt med navnet *Marie* er endnu et eksempel på at det bedre borgerskab vrager almuenavnene til fordel for mere højsociale navne.⁹

Tilsammen fik de fem brødre Bartholin i alt 40 børn, tyve sønner og tyve døtre. Alligevel skulle kun syv drengebørn føre familien videre i tredje slægt-

led, Thomas Bartholins sønner Caspar, Christopher, Thomas, Hans og Albert og Rasmus Bartholins sønner Caspar og Johan Frederik.

Tredje slægtled

1. *Professor, generalprokurør Caspar Bartholin III (1655-1738), gift 1679 med Anne Fabricius (1643-1713)*

1. Else Magdalene (1680-1763), gift første gang (1699) med Ole Rømer og anden gang (1726) med Thomas Bartholin III.

Else Magdalene er uden tvivl slægtningeopkaldt da både hendes afdøde farmor og ligeledes afdøde mormor bærer navnet Else, men da hun er første (og eneste) barn er det mest sandsynligt at hun er opkaldt efter sin farmor Else Christophersdatter Hansen (død 1675). Navnet Magdalene har hun enten fra sin levende stedfarmor Magdalene Rohde (død 1708) eller levende stedmormor Magdalene Motzfeldt (død 1691).

2. *Landsdommer Christopher Bartholin til Kås (1657-1714), gift 1682 med Mariane (Marie Anne) Grove (1662-1733).*

1. Thomas (1683-1717), kompagnichef i hæren

2. Else Dorthea (1684-84)

3. Peter (1686-86)

4. Magdalene (1687-1716), gift med amtmand Selio Müller

5. Frederik Christian (1689-90)

6. Christiane Charlotte (1691-1729), gift med kaptajn Peter Fürst

7. Mariane Constance (1693-1724), ugift

8. Anne Margrethe (1695-1735), ugift

9. Frederikke (1696-1727), ugift

10. Else Sophie (1698-1754), gift med kaptajn Christopher Falkenskjold

11. Caspar Christopher (1700-1765), konferensråd, godsejer

12. Datter, dødfødt (1703)

13. Frantz (1708-10)

Otte af Christopher Bartholins tretten børn er slægtningeopkaldt. Thomas er opkaldt efter sin tre år tidligere afdøde farfar. Else Dorthea er opkaldt efter sin afdøde farmor Else Christophersdatter Hansen (død 1675) og sin afdøde mormor Dorothea Steffensdatter Rohde (1633-77). Else Dorthea dør som spæd, men den næste datter i søskendeflokken bliver underlig nok ikke opkaldt efter hende (og farmoderen). Det sker først fjorten år senere med datteren Else Sophie (1698-1754). Peter er opkaldt efter sin afdøde morfar Peder Jensen Grove (1615-73). Magdalene er opkaldt efter sin levende stedfarmor Magdalene Rohde (død 1708). Mariane Constance er opkaldt efter sin egen levende mor Mariane Grove. Anne Margrethe er opkaldt efter sin

levende faster Anne Margrethe Bartholin Jacobæus (1660-98). Else Sophie er som nævnt opkaldt efter sin afdøde farmor, første gang opkaldt i den afdøde søster Else Dorthea. Caspar Christopher har navnet Caspar fra sin oldefar Caspar Bartholin I (død 1629) eller sin grandonkel Caspar Bartholin II (død 1670) og navnet Christopher enten efter sin egen levende far eller sin oldefar Christopher Hansen. Frederik Christian, Christiane Charlotte, Frederikke og (Else) Sophie er sandsynligvis opkaldelser efter kongehuset, hvad der som tidligere nævnt ikke ville være underligt i en familie der som Bartholinerne var begunstiget af den danske enevældige majestæt. Oprindelsen til navnet Frantz fortaber sig i det uvisse.

Syv af de tretten børn har dobbelte fornavne, en mode der omkring år 1700 for alvor var ved at vinde indpas i Københavns bedre borgerskab (Meldgaard 1990: 151).

Fra Christopher Bartholins søn Caspar Christopher nedstammer alle nulevende medlemmer af slægten Bartholin.

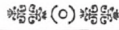
3. Thomas Bartholin II (1659-90) gift 1685 med Anne Tisdorph (1663-1744, gift anden gang 1699 med Holger (Oligerus) Jacobæus (1650-1701), gift første gang 1681 med Anne Margrethe Bartholin (1660-98))

1. Else (1687-1744), ugift
2. Søster (1687(sic)-87)
3. Thomas (1689-89)
4. Thomas (1690-1737), generalprokurør, kvæstor

Alle fire børn er slægtningeopkaldt. Else er opkaldt efter sin afdøde farmor Else Christophersdatter (død 1675) og Søster efter sin levende mormor Søster Brochmand (død 1693). Thomas 1 og 2 er opkaldt enten efter deres afdøde farfar Thomas Bartholin I (1616-80) eller efter deres egen far, eller muligvis er Thomas 1 opkaldt efter farfaderen og Thomas 2 efter sin egen far. Den yngste Thomas blev født kun fjorten dage før sin fars død, så enhver må have vidst hvor det bar hen. Mest bemærkelsesværdigt er det at ingen af børnene i denne søskendeflok har mere end ét fornavn.

Thomas Bartholins søster Anne Margrethe Bartholin (1660-98) blev 1681 gift med sin fætter den medicinske professor Holger (Oligerus) Jacobæus (1650-1701) og fik med ham seks sønner og to døtre (hvoraf den ældste kaldtes Anne efter Holger Jacobæus' mor Anna Bartholin (1613-82, Iacobæus 1931 passim, Meldgaard 1990: 184).

Da Anne Margrethe Bartholin dør i 1698 gifter Holger Jacobæus sig i 1699 med Thomas Bartholins enke Anne Tisdorph (1663-1744). Han er altså i sit første ægteskab gift med sin kusine og i sit andet ægteskab med sin fætters –

Nobilissimo & Amplissimo

THOMÆ BARTHOLINO

Antiquario Regio, Justitiæ & Archi-

vorum Secretario, atqve in Academia Haf-

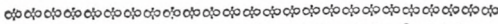
nienfi Profefiori Publico,
Patrono ac Mæcenati suo

ætatem colendo,

Antiquitatum Patriarum Vindici
felicissimo,

Prisco Danorum idioma te ita applaudit
quovis obsequio devotus
cliens

Arnas Magnæus.

Fylvings furþo harþan
forþom Danir gorþo
þars gollin spior gullo
galldr at vapna hialldri,
knatto i Ala eli
alldaþrackir hallda
hiorr braft, hlifargnuffo,
hnigo andskotar, figri.
Styriar vangs ofþrangri
storþar helfis forþom
vita vunnit gato
vandir iþio brandi;
velldi viþra folldar

valteinstriofr fik þioþar
und annarrar þpandi
aungra manna gaungom.
Vatta at vinna knatti
verþung Dana sverþom
felld a moþor folldo
Frifalik morg riki,
fiogrand Saxar fundo,
Frackar, oc Vinþr hug-
rackir,
Norþmenn slikt at sonnu,
Svenskir, oc þioþin En-
ska,

(b) 3

Liþo

Begyndelsen af Árni Magnússons hyldestdigt til Thomas Bartholin III (1659-90) i værket *Antiquitatum Danicarum de causis contemptæ a Danis adhuc gentilibus mortis libri tres* (Tre bøger danske antikviteter om årsagerne til danernes dødsforagt mens de endnu var hedninge) 1689. Titlen dækker over et 700 sider stort udvalg af den oldislandske litteratur som takket være de latinske oversættelser der ledsagede teksterne fik enorm betydning for hele den europæiske romantiks dyrkning af den nationale oldtid. Thomas Bartholins og Árni Magnússons værk har haft større betydning for verdenslitteraturen end H.C. Andersens eventyr. (Gengivet efter The Arnamagnæan Institute and Dictionary. Bulletin 17. 1988-89).

og svogers enke. Deres eneste fællesbarn bliver født fjorten dage efter Holger Jacobæus' død i 1701 og får navnene Oligera Anna Margareta (1701-1701). Det er opkaldelse så det forslår: Oligera efter barnets afdøde far med et kvindenavn dannet til hans latiniserede fornavn Oligerus. Og Anna Margareta efter Holger Jacobæus' første hustru Anne Margrethe Bartholin. Men hvorfor nu Oligera? Opkald efter Holger Jacobæus burde jo være forbeholdt det første drengbarn i Anne Tisdorps eventuelt tredje ægteskab. Anne Tisdorph var i 1701 kun 38 år gammel og kunne teoretisk godt have fået flere børn i et nyt ægteskab. Har hun med denne opkaldelse antydnet at der ikke blev noget tredje ægteskab? Det blev der heller ikke. Hun overlevede Holger Jacobæus i ikke mindre end 43 år. Men hun giftede sig aldrig igen (Meldgaard 1993: 90 ff.). Da hendes og Thomas Bartholins søn Thomas Bartholin III (1690-1737) ved sin død blev afløst som kvæstor (rentemester) ved Københavns Universitet af Ludvig Holberg (1684-1754) var Bartholinernes storhedstid definitivt forbi.

4. *Professor dr.theol. Hans (Johan) Bartholin (1665-1738) gift 1694 med Anna Maria Reitzer (1688-1733)*

1. Else (1701-57), gift med direktør i vestindisk kompagni Severin Junge

Else er opkaldt efter sin afdøde farmor Else Christophersdatter Hansen (død 1675).

5. *Viceborgmester i København Albert Bartholin (1668-1703) gift 1698 med Johanne Marie Thomasdatter Dobbeltsteen (død 1724)*

1. Else Cathrine (1699-1711)

2. Thomas (1702-1717)

Begge børn er slægtningeopkaldt, Else Cathrine som så mange andre af sine kusiner efter sin afdøde farmor Else Christophersdatter Hansen (død 1675), Thomas efter sin afdøde farfar (død 1680).

6. *Professor designatus (udvalgt) Caspar Bartholin IV (1662-1702), gift i Holland (ukendt år) med Marija Beetzein, Haag (død ca. 1717)*

1. Datter (ca 1697-1711)

2. Justina (1703-1703)

Den ældste datter er sandsynligvis født i udlandet hvorfor hendes nøjagtige fødselsår og navn ikke er angivet. Men det er ejendommeligt at hendes navn ikke er angivet i forbindelse med dødsfaldet i 1711. Justina var i ældre tid et almindeligt pigenavn i Holland og er sandsynligvis opkaldelse efter moderens slægt.

7. *Professor Johan Frederik Bartholin (1665-1708) gift 1695 med Edele Kirstine Werdelmann (1670-1707)*

1. Rasmus (1697-98)

2. Rasmus (1699-1762), auktionsdirektør i Christiania

3. Frederik (1700-1746), rådmand i Christiania

Alle tre børn er slægtningeopkaldt. Rasmus 1 er opkaldt efter sin levende farfar Rasmus Bartholin (død 1698). Rasmus 2 er opkaldt efter sin afdøde bror og sin i mellemtiden afdøde farfar. Frederik er opkaldt efter sin egen levende far.

Af de 72 navngivninger mellem 1585 og 1703 er 55 slægtningeopkaldelser. Og de resterende 17 er muligvis også opkaldelser, men efter slægtninge hvis navne vi ikke længere kender (især moderens slægt kan være svær at opspore). At denne trofasthed over for opkaldelsesreglerne resulterede i ni *Caspares*, syv *Anne Margrether* og seks *Thomas*er i én og samme familie var åbenbart mindre væsentligt i datidens samfund. 33 børn er opkaldt efter afdøde slægtninge. Opkaldelse er en ældgammel tradition i Norden (Storm 1893: 204 f.), men det nye i Bartholinernes opkaldelsesmønster er at man også opkalder *levende* slægtninge. 22 børn er opkaldt efter levende slægtninge, og af disse er 11 børn højst sandsynligt opkaldt efter deres egne forældre, hvad der er endnu mere usædvanligt. Så V.A. Sechers bemærkning om at opkaldelse efter levende slægtninge i 1600-tallet er "Undtagelsen der bekræfter Reglen", holder altså ikke helt stik.

25 børn har to fornavne, og Oligera Anna Margareta har tre. I Vor Frue sogn, København havde i 1650 1,9 % af børnene mere end ét fornavn og i 1700 18,1 % (Meldgaard 1990: 151). Her er Bartholinerne med deres 36,1 % dobbeltnavne klart på forkant med udviklingen.¹⁰

Ingen navneforskere er hidtil kommet med en endegyldig forklaring på hvorfor flernavnemoden fra omkring 1500 blev så populær i Tyskland og Frankrig – og derfra bredte sig til det øvrige Europa. Tyske navneforskere hælder mest til den forklaring at dobbelte fornavne brugtes til at holde børnene ude fra hinanden. På grund af opkaldelsesreglerne kunne man nemt få to eller flere *Hanser* i en søskendeflok. Og så var det praktisk at kunne skelne mellem *Hans Dietrich* og *Hans Friedrich*. I Norden har man især lagt vægt på to forklaringer. 1. Med flernavnemoden har man mulighed for at opkalde mere end én slægtning i barnet, og 2. Flernavnemoden skyldes barokkens generelle hang til pomp og pragt (Meldgaard 1990: 143f.).

Man kan spørge sig selv hvorfor det pludselig blev nødvendigt at opkalde to slægtninge i ét barn? De store børneflokkede taget i betragtning burde alle relevante slægtninge nok have en chance for at blive opkaldt. Men undersøger vi de 26 dobbeltnavne i familien Bartholin viser det sig, at tolv børn faktisk er opkaldt efter to slægtninge. Tager vi til gengæld de fjorten dobbeltnavne hvor barnet er opkaldt efter én slægtning eller slet ikke opkaldt, får vi nogle navnekombinationer der nok kunne understøtte teorien om barokkens hang til pomp og pragt: *Bartholotte Marie*, *Christiane Charlotte*, *Frederik Christian*, *Henriette Margrethe*, *Mariane Constance* etc. Men den ene forklaring udelukker ikke den anden: Nogle af materialets mest pompøse navnekombinationer finder vi i gruppen opkaldelse efter to slægtninge: *Caspar Christopher* og *Oligera Anna Margareta*. Heller ikke familien Bartholin kan give os svaret på dobbeltnavnenes gåde.

Og så er der *Caspare*, *Bartholotte* og *Oligera* der sammen med *Christiane*, *Fre-*

derikke, Johanne, Justina og *Henriette* udgør materialets eksempler på kvindenavne afledt af mandnavne. Vor Frue Sogn 1650 har også eksempler på afledte kvindenavne, men det er velkendte navne som *Bente, Johanne* (og en enkelt *Justine*). Det er ikke mængden der er imponerende, men substansen når Bartholinerne uden at ryste på hånden skaber unikke navne som *Caspere, Bartholotte* og *Oligera* som vel må have tiltalt datidens videnskabelige elite. Man skal helt op til 1800-tallets navnekreationer som *Raquetta Bombardine, Grundlovise* og *Grundine Skandinavine* for at møde en lignende opfindsomhed (Hornby 1978: 69). God dansk navneskik er det ikke i 1600-tallet, og man må igen erindre om Bartholinernes mange ungdomsår i videnskabelige miljøer i udlandet.¹¹ De kan meget vel have påvirket deres navnevalg.

Bartholinerne følger altså i det store og hele de gamle opkaldelsesregler. Først når man har overstået opkaldelse efter de allernærmeste slægtninge bliver der plads til navne som ikke umiddelbart genfindes i stamtræet (*Cathrine, Charlotte, Sophie, Frederik, Johan* etc.). Men deres navngivningsmønster adskiller sig fra det almindelige københavnske borgerskabs på følgende punkter: 1. Opkaldelse efter endnu levende slægtninge. 2. Opkaldelse efter egne, levende forældre. 3. Høj procentdel af dobbelte fornavne. 4. Opkaldelse med højsociale navnevarianter. 5. Usædvanlige navnekreationer. Om Bartholinernes navneskik på disse områder stemmer mere overens med præstestandens, hvad man vel kunne forvente, eller eventuelt med adelens, kræver en anden og større undersøgelse.

Noter

- 1 Denne "ledetråd i anatomen" blev i de næste 21 år genoptrykt mindst fem gange (Rostock, Strasbourg, Oxford). I 1641 udgav Thomas Bartholin I i Leiden en forbedret og illustreret udgave af faderens håndbog der tog hensyn til nyere opdagelser som fx hjernens struktur og Harveys lære om blodcirkulationen.
- 2 I denne artikel bruges den yngre, almindelige form af familienavnet Bartholin, selv om fjernelsen af -us i familienavnet først kan påvises endegyldigt fra midten af 1700-tallet (Kousgård Sørensen 1997: 34).
- 3 Thomas Bartholin I var nok den mest betydningsfulde af Bartholinerne, men han blev herostratisk berømt for sin rivalisering med svenskeren Olof Rudbeck den ældre om ophavsretten til opdagelsen af lymfekarsystemet.
- 4 *Danmarks Adels Aarbog* formulerer det således: "Nægtes kan det dog ikke, at særlig Caspar Bartholins Søn, den berømte Thomas Bartholin, benyttede sin Magt og Indflydelse til at skaffe saagodtsom alle Lærestole besat med sine Nærmeste, Brødre, Svogre, Sønner og Søstersønner" (DAA 1932: 115). Og *Dansk Biografisk Leksikon* skriver om Caspar Bartholin III: "Det gik ham som flere andre, at hans Brugbarhed skaffede ham så mange Embeder, at man ikke fatter, hvorledes han kunne overkomme dem" (DBL 1933 II: 199).
- 5 V.A. Secher kommenterer: "Men denne Undtagelse er af den Art, at den bekræfter Reglen. Den viser, hvorledes den stigende åndelige Dannelse får Bugt med Overtroen, som endnu holder sig i Bondestanden over Hundrede År efter" (Secher 1918: 483f.).
- 6 Således gik den danske billedhugger Bertel Thorvaldsen (1770-1844) under sit livslange ophold i Italien under navnet Signor Alberto.
- 7 Professor Rasmus Vinding gør i sine slægtbogsoptegnelser netop opmærksom på at hans to sønner ved navn Jacob begge er opkaldt efter deres morfar, og at hans to sønner med navnet Povl begge er opkaldt efter deres farfar (Secher 1918: 482).
- 8 Pastor Christen Lauritsen Glob var gift fire gange, og Sille Marie Globbs mor Margrethe Braem (død 1633) var hans sidste hustru.
- 9 Og så kan Marie i modsætning til Maren indgå i de stadig mere populære dobbelte fornavne. Det skulle blive Marens undergang (Meldgaard 1990: 145).
- 10 For øvrigt er Bertel Bartholins og Thomas Bartholin Is to døtre Anne Margrethe Bartholin (begge født 1650) med til at hjælpe procenten i Vor Frue sogn op på de 1,9.
- 11 Caspar Bartholin Is dannelsesrejse varede elleve år, Bertel Bartholins otte år, og Thomas Bartholin I og Caspar Bartholin II studerede ti år i udlandet.

Litteratur

- DAA: *Danmarks Adels Aarbog*. København. 1884ff.
- DBL: *Dansk biografisk Leksikon*. 1. udg. 1887-1905 (C.F. Bricka), 2. udg. 1933-44 (Povl Engelstoft), 3. Udg. 1979-84 (Sv. Cedergreen Bech). København.
- Hornby, Rikard, 1978: *Danske Personnavne*. København.
- Iacobæus, Holger, 1931: *En lærd Families Liv og Livsvilkaar i det sekstende og syttende Aarhundrede*. København.
- Junge, J., 1798 (1844): *Den nordsjællandske Landalmues Character, Skikke, Mening og Sprog*. 2. udg. 1844. København.
- Kjær, Marianne, 1978: *Automatisk analyse af dansk personnavneskik i det 17. århundrede*. I: *To studier i Danske Fornavne*. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 17).
- Kousgård Sørensen, John, 1997: *Patronymier i Danmark. 2. Nyere tid og nutid*. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 36).
- Meldgaard, Eva Villarsen, 1965: *Sydvestjysk navneskik gennem 300 år*. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 4).
- Meldgaard, Eva Villarsen, 1982: *Dansk fornavneskik i 1600-tallet*. I: *Förhandlingar vid åttonde nordiske namnforskarkongressen i Marie-*

hamn 14-18 juni 1980. Helsingfors. (Studier i nordisk filologi 63).

Meldgaard, Eva Villarsen, 1990: *Studier i københavnske fornavne 1650-1950*. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 32).

Meldgaard, Eva Villarsen, 1992: Dobbeltnavnets terminologi. I: *Studia anthroponymica Scandinavica 10*.

Meldgaard, Eva Villarsen, 1993: *Navnemode og modenavne. 6000 dreng- og pigenavne*. 2. udg. Værløse.

Petersen, Julius, 1898: *Bartholinerne og Kredsen om dem*. København.

Secher, V.A., 1918: Opkaldelsesskikke i østjyske Bondeslægter fra 17de og 18de Århundrede. I: *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv 1*. København.

Storm, Gustav, 1893: Vore Forfædres Tro på Sjælevandring og deres Opkaldelsesskikke. I: *Arkiv för nordisk filologi ny rk. 5*.

Søndergaard, Georg, 1979: *Bogen om personnavne. Oprindelse. Historie. Brug*. København.

Eva Villarsen Meldgaard, født 1938. Pensioneret lektor, Københavns Universitet for Navneforskning. Fornavnekonsulent for Kirkeministeriet. Dr.phil. 1990 på afhandlingen *Studier i københavnske fornavne 1650-1950*. Har endvidere skrevet artikler og bøger om personnavne og dyrenavne. Adr.: Kjeldgårdsvej 4, Hareskovby, 3500 Værløse. E-mail: evapet@webspeed.dk

Personalhistorisk Tidsskrift gennem 125 år

Af Knud Prange

I 1880 udkom det første hæfte af bind 1 i 1. række af Personalhistorisk Tidsskrift, så man kan nu se tilbage på en flot række af bind og hæfter, nu tilmed forsynet med fyldige og grundige indholdsfortegnelser og registerbind. En veritabel guldgrube af artikler, kildeudgivelser, orienteringer og anmeldelser står således til rådighed for ikke blot personalhistorikere, men alle kredse af historikere der er interesseret i slægter og personer, deres indsats og placering i landets kultur og historie. Der kan derfor være god grund til at se tilbage på tidsskriftets udvikling: bestyrelserne, redaktørerne, forfatterne (herunder de kvindelige), illustrationerne og indholdet.¹

Når et tidsskrift kan fejre noget så relativt sjældent som et 125-års jubilæum, kan der være god grund til at standse op og overveje tidsskriftets karakter, indhold og udvikling. Hvad har der egentlig stået på de mange tusind sider? Det "Samfund" der udgiver tidsskriftet har både genealogi og personalhistorie i sit navn, og det rejser straks spørgsmålet: hvordan er vægtingen mellem de to emnekredse, hvilke slægter eller typer af slægter er blevet behandlet, og hvilke personer er der skrevet om, er det mænd eller kvinder, er det kongehus, adel, embedsmænd eller helt andre grupperinger? Indeholder tidsskriftet vejledende artikler, kulturhistorisk stof, bringes der anmeldelser og i givet fald af hvilke bøger? Man kunne også spørge om hvilke tidsperioder *Personalhistorisk Tidsskrift* især har behandlet.

Det er også naturligt at spørge: hvem er de forfattere der har fyldt de mange sider, er det mænd eller kvinder, er det fagfolk eller amatører, hvilken alder havde forfatterne og hvilken placering i samfundet? Også tidsskriftets udseende kan give anledning til overvejelser: er der illustrationer, hvad forestiller de, hvor mange er der, er de i farver – og hvordan har forsiden set ud gennem de 125 år?

Hvilken betydning har tidsskriftet mon haft, har det kunnet samle en større eller mindre kreds af abonnenter (dvs. medlemmer), og hvor kom medlemmerne fra geografisk set, og hvordan var deres sociale placering?

Endelig kan der være god grund til at spørge om, hvem det er der har præget tidsskriftet på de nævnte områder? Er det de skiftende redaktørers interesser, holdninger og indsats – og hvem var egentlig redaktørerne? Det kunne

måske også være de skiftende bestyrelser eller redaktionsudvalg der har været med til at præge forholdene? Men der kunne jo også i høj grad være tale om at det man vagt kan kalde for tidsånden, dvs. skiftende synspunkter inden for fagområderne genealogi og personalhistorie, historie i almindelighed eller generelle opfattelser i det danske samfund, har bevirket ændringer på et eller flere af de nævnte forhold. Det ville være mærkeligt om *Personalhistorisk Tidsskrift* ikke havde været påvirket af udviklingen i det danske samfund.

Hvis man skulle svare rimeligt fornuftigt på disse spørgsmål, så skulle man gennemgå og til dels også læse de mange tusinde sider. Både artiklerne og deres forfattere skulle rubriceres efter gennemtænkte systemer, og her vil man allerede meget hurtigt rode sig ind i en del generelle problemer, nogle af dem vil jeg strejfe i det følgende. Et sådant arbejde ville desuden kræve at en eller flere personer satte et betragteligt antal måneder af til vurdering og optælling. Et sådant altomfattende arbejde ligger der imidlertid ikke bag de følgende sider

Bestyrelserne

Der findes udmærkede trykte fortegnelser over ikke blot de skiftende bestyrelser, men også de forskellige "embedsmænd" (redaktører, sekretærer, kasserere og revisorer) i hele perioden samt for skriftudvalget fra 1879 til 1955.² Da "Samfundet" blev oprettet udgjorde den første bestyrelse en kreds af honoratiore:

Kongens kabinetssekretær, gehejmeetatsråd Trap
 Biskop dr.theol. C.T. Engelstoft
 Gehejmelegationsråd Skrike
 Kammerherre, amtmand Rosenørn
 Hofmarskal, kammerherre Løvenskiold
 Sognepræst, dr.theol. H.F. Rørdam
 Kammerjunker Algreen-Ussing
 Rådstuearkivar, dr. Oluf Nielsen
 Assistent og registrator i Livsforsikringsanstalten Sofus Elvius

Hvem i denne flok af celebre personer har så præget tidsskriftet gennem skriftlige bidrag? Det er den lærde kirke- og personalhistoriker H.F. Rørdam, faghistorikeren og arkivmanden Oluf Nielsen samt den fortrinlige genealog Sofus Elvius som alle har skrevet adskillige artikler. Derudover har gehejmelegationsråd Skrike skrevet to sider, men de sidste fem honoratiore har hverken skrevet artikler eller andet i tidsskriftet. Bortset fra en enkelt sag, som skal strejfes om lidt, har bestyrelsen næppe blandet sig meget i tidsskriftets indhold. Det samme gælder formentlig de følgende bestyrelser,³ men her har dog adskillige af besty-

relsesmedlemmerne, som vi skal se, bidraget hyppigt med stof til *Personalhistorisk Tidsskrift*.

Det har sikkert været nyttigt - måske endda nødvendigt - at have så mange nydelige navne med i ledelsen i 1879 for at give "Samfundet" en fin start. Det lykkedes i hvert fald at komme godt i gang, og allerede ved udgangen af 1880 havde "Samfundet" ca. 620 medlemmer i Danmark og Norge – indtil 1927 omfattede selskabet jo både Danmark og Norge. Ifølge Bjørn Kornerups jubilæumsartikel i 1955⁴ sluttede først og fremmest embedsstanden godt op om selskabet; der var ikke mindst mange præster og hele fire bisper. De blev – som Kornerup skriver – flankeret af mange repræsentanter fra den verdslige embedsstand: konferensråder, landstingets formand, etatsråder, kammerherrer og professorer. Dertil kommer så tre generaler plus mange kendte navne fra erhvervslivet: Glückstadt, Hirschsprung, Holmblad, J.C. Jacobsen og andre. Hertil må så føjes rigtig mange godsejere og medlemmer fra ikke mindre end 38 adesslægter. Historikerne holdt sig heller ikke tilbage, man kan nævne Fr. Barfod, Bricka, Erslev, Fredericia, Heise, Troels-Lund og Worsaae. Der kan også nævnes et par kendte udenlandske historikere som professorerne Martin Weibull og Dietrich Schäfer. Kornerup har givetvis ret i, at alt i alt afspejlede den første medlemskreds "på karakteristisk måde de kulturbærende sociale lag i datidens Danmark." Det ville være interessant med en analyse af medlemsskaren pr. 2005. Der vil næppe være nogen der er i tvivl om at der er sket en betydelig ændring således at "Samfundet" i dag har en langt bredere forankring i det danske samfund.

Redaktørerne

Ser vi på "samfundets" bestyrelse i dag, er det unægtelig hverken kammerherrer eller adelige der præger sammensætningen, men er det den samme udvikling der har præget listen af redaktører – de personer der først og fremmest skulle yde arbejdet og bære slæbet?

Mange vil sikkert umiddelbart forestille sig at de fleste af redaktørerne er gået til deres arbejde med ganske bestemte ideer om hvilke emner de gerne så behandlet i tidsskriftet og med et netværk af forfattere som de kunne bede om at skrive artikler der passede ind i den redaktionelle linje. Jeg tvivler ikke om at de fleste redaktører af *Personalhistorisk Tidsskrift* har haft tanker om hvordan deres bind af tidsskriftet skulle se ud. Men ud fra egen erfaring som redaktør af et andet tidsskrift (*Fortid og Nutid*), må jeg sige at det er meget svært at følge en nogenlunde konsekvent kurs. Man kan sætte mange artikler "i bestilling" og lave velgennemtænkte 5-års planer. Man kan såmænd også få en del forfattere til at love at levere artikler. Men det kan være særdeles vanskeligt at få disse kompetente og imødekommende mennesker til at aflevere artiklerne. Mange af de mennesker der skriver om historiske emner i Danmark synes at have et mildt sagt løsagtigt forhold til afleveringsfrister. Og

Personalhistorisk Tidsskrift 1993:2

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

da tidsskrifterne sjældent betaler honorarer der ligger på et blot nogenlunde rimeligt niveau, så kan det være svært at tvinge manuskripterne ud af forfatterne. De forskellige redaktører har måske oplevet perioder med en pludselig tilstrømning af manuskripter så man har måttet sætte utålmodige forfattere på en venteliste, men de har sikkert nok så hyppigt oplevet en generende mangel på manuskripter. Det kan ikke afvises at man undertiden i nød og bekneb har måttet trykke hvad man nu havde liggende. Det betyder dog ikke at det er uden interesse at se på hvem det er som har redigeret *Personallistorisk Tidsskrift* siden 1880.

Det drejer sig om følgende 16 personer. Det er angivet hvad deres stilling var da de blev redaktører (så vidt det nu er gørligt), deres alder ved tiltrædelsen og det antal år de redigerede tidsskriftet.

	Navn	Stilling	Alder	Tid
1	Sofus Elvius	Registrator i Livsforsikringsanstalten	30	½
2	J.F. Krarup	Mag.art., assistent i Gehejmearkivet	39	3
3	G.L. Wad	Cand.polit., fuldmægtig hos Overpostmesteren	30	6
4	F.H.W. Harbou	Kaptajn	37	4
5	G.L. Grove	Cand.jur., arkivsekretær i Rigsarkivet	40	13
6	C.E.A. Schøller	Cand.polit., godsejer, jægermester	55	2
7	Paul Hennings	Cand.jur., overretssagfører	36	16
8	H.E. Hjorth-Nielsen	Postekspedient	49	21
9	Albert Fabritius	Mag.art., dr.phil., bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek	44	4
10	Sven Houmøller	Afdelingsbibliotekar, Frederiksberg	37	13
11	Hans H. Worsøe	Cand.mag., arkivar, Landsarkivet, Aabenraa	34	14
12	Finn Andersen	Ekspeditionssekretær, Landsarkivet, København	38	5
13	Poul Steen	Cand.phil., chefanalytiker	32	3
14	Tommy P. Christensen	Cand.mag., arkivar, Herlev	34	7
15	Jørgen Mikkelsen	Cand.mag., ph.d., arkivar, Landsarkivet, København	38	6
16	Michael Bach	Bibliotekar, Frederiksberg	35	

Hvem var nu disse 16 mennesker? Et naturligt spørgsmål ville måske være: er det fagfolk eller amatører, begrebet amatør forstået i sin egentlige mening: menne-

Modstående side: Nogle tror måske, at *Personallistorisk Tidsskrift* især beskæftiger sig med samfundets øverste lag og med kendte personer. Det dementes af denne forside, der viser Frants Henningsens maleri "Forladt. Dog ej af Venner i Nøden". Det knytter sig til hæftets artikel om ugifte mødre og deres sociale placering ca. 1700-1960.

sker der elsker et fagområde uden at have en uddannelse inden for området. Her vil jeg gerne minde om en bemærkning af en af "Samfundets" tidligere formænd, Sven Houmøller. Engang man talte om fagmænd contra amatører inden for den personalhistoriske verden, sagde han: Her er vi da alle amatører; hvem har fået en faguddannelse i personalhistorie eller genealogi?

Det fag der ligger nærmest må vel siges at være historie, og af redaktørerne er da også de 5 uddannet som historikere, og hertil må endvidere også regnes listens nr. 11. Skønt uddannet med tysk og latin som fag, har hele hans karriereforsøg ligget inden for det historiske område. 3 af redaktørerne har uddannelse som bibliotekarer – og ikke overraskende kom de to fra Frederiksberg Kommunebibliotek, specialbiblioteket for personalhistorie. Mere overraskende er måske at ikke mindre end 4 har været cand. polit. eller cand. jur. De sidste 4 har vidt forskellige uddannelser.

Ser man på de 16 redaktørers erhverv, så er der 5 med tilknytning til arkivvæsenet, 3 til biblioteksvæsenet, hvorimod museums- og universitetsverdenen slet ikke er repræsenteret. Man kan sammenligne med redaktørerne af det svenske *Personhistorisk Tidskrift*.⁵ Blandt dets 17 redaktører var 13 doktorer vel alle i historie, 2 var i øvrigt grever. Den danske redaktørkreds må siges at være præget på én gang af en stærk historisk og arkivmæssig saglighed og samtidig med plads for personer der uden denne baggrund har markeret sig stærkt ved personalhistorisk og genealogisk indsats.

Kun 4 af redaktørerne var over 40 år da de påtog sig det krævende arbejde som redaktør, en enkelt af dem var endda over 50 år, men han blev nu ikke siddende så længe. De resterende 12 var mellem 30 og 39 år, åbenbart en god alder til at påtage sig hvervet. Enkelte har siddet et beskedent antal år, men flere har dog virket temmelig længe med Hjorth-Nielsen som topscorer med hele 21 år. Her må man endda tænke på, at oprindelig var redaktøren tillige sekretær samt kasserer! I de seneste år er redaktørerne blevet bistået af meget aktive redaktionsudvalg og ofte af særskilte anmelderredaktører, hvilket må have lettet arbejdspresset ganske betydeligt, en virkelig god fornyelse.

Man vil nok lægge mærke til at alle redaktørerne har været mænd, men det bør tilføjes at i dag (og allerede i flere år) har redaktøren som nævnt været bistået af diverse andre, og her optræder – omsider – kvinder.

Den allerførste redaktør Sofus Elvius gik meget hurtigt af, han fungerede kun ca. ½ år. Det er ret bemærkelsesværdigt, navnlig i betragtning af at han faktisk var "Samfundets" egentlige stifter. Sagen var at der opstod en skarp og ret bitter konflikt mellem ham og C.F. Bricka, den senere rigsarkivar.⁶ Bricka mente ikke at Elvius havde det tilstrækkelige organisatoriske talent, og Elvius klagede over at selskabet var blevet for "fornemt". Der var lagt for megen vægt på at få "pæne mænd" ind i bestyrelsen. Og han skrev at "ulykkeligvis ere "pæne mænd" ikke altid duelige mænd og heller ikke altid pålidelige, et par af de herrer have bevæ-

get sig så længe i hof- og diplomatluften, at de ligeså let gå fra deres givne ord, som vi andre tage en frakke af eller på, og at de så skyde dem ind under høj alder og svækket hukommelse, hjælper jo intet i realiteten." Elvius "blev gået" som redaktør og det første hæfte udkom med Fr. Krarup som redaktør. Elvius udtrådte af bestyrelsen i 1903 som en bitter mand. Denne tidlige konflikt er formentlig den alvorligste "Samfundet" har været ude for.

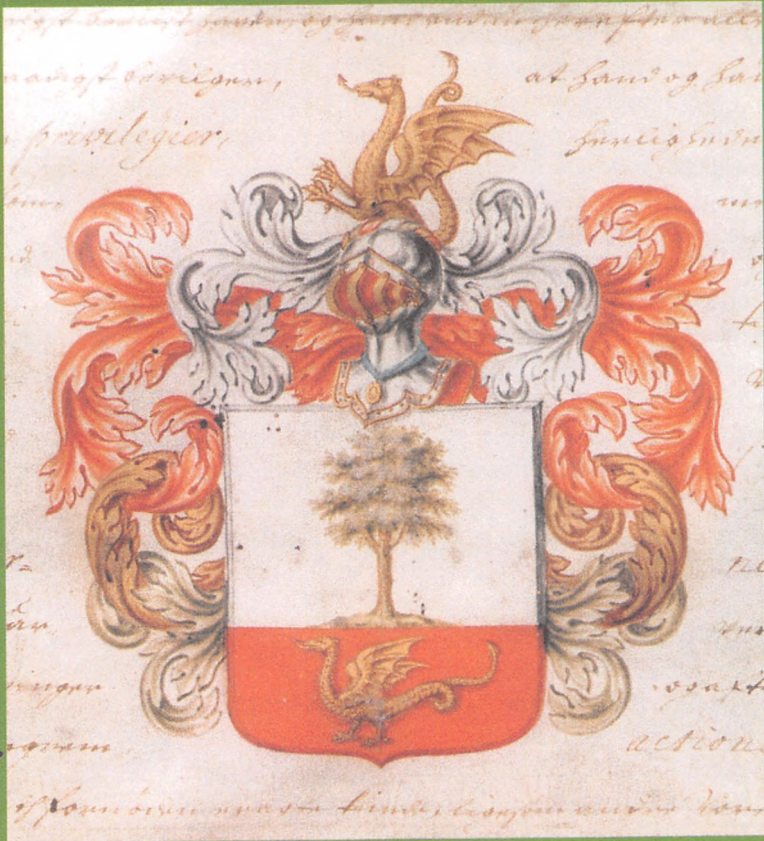
Forfatterne

Man kunne på forhånd vente at der har været nogle personer som skrev meget og andre der skrev meget lidt i *Personalhistorisk Tidsskrift*. Det ville være en nærliggende og fristende opgave at tælle op hvor mange sider, hvor mange artikler og hvor mange anmeldelser hver af de formentlig ca. 800 personer, der har bidraget, tegner sig for. Som det fremgår af det netop formulerede, har jeg ikke foretaget en sådan optælling. En optælling er ikke uden problemer, og den er i hvert fald særdeles tidkrævende. Der foreligger dog en anden mulighed for at få en skønsmæssig idé om forholdet, idet der foreligger en fortrinlig indholdsfortegnelse over tidsskriftet 1880-1990, og den er forsynet med et forfatterregister.⁷ For hver af de 718 forfattere der opregnes her – danske og norske – henvises til den pågældendes forskellige bidrag til tidsskriftet. En gennemgang af registret viser hurtigt at der er nogle forfattere der fylder rigtig mange linjer i registret. Jeg har optalt de 25 mest dominerende forfattere, og den følgende liste viser hvor mange *linjer* i registret hver af disse forfattere optager. Det skal understreges at der er tale om linjer hvad der altså ikke er lig med antallet af artikler eller anmeldelser.⁸ Dertil skal føjes at listen kun omfatter årene 1880 til 1990. Det betyder for eksempel at listens nr. 3 for længst har overhalet nr. 2.

Med disse forbehold kan man opregne en fortegnelse over de 25 mest skrivende forfattere 1880-1990 således, tallet angiver antal linjer i registret:

283	Albert Fabritius, i bankiervirksomhed
201	Louis Bobé, stud. mag.
199	Hans H. Worsøe, cand. mag., arkivar Aabenraa
159	Paul Hennings, cand. jur.
116	Bjørn Kornerup, cand. theol., underarkivar Viborg
95	<i>E.A. Thomle, norsk cand. jur., statsarkivar</i>
87	Hjorth-Nielsen, H.E., postekspedient
66	Carl Klitgaard, postekspedient
65	Vello Helk, cand. mag., arkivar, dr. phil.
60	C.E.A. Schøller, cand. polit. godsejer, jægermester
57	Anders Thiset, arkivassistent i Rigsarkivet
57	Sven Houmøller, afdelingsbibliotekar Frederiksberg
56	Gregers Hansen, cand. polit. kommunaldirektør

Personalthistorisk Tidsskrift 1996:1

Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie

- 56 K. Albertsen, cand. med., 1. reservelæge
 54 *H.J.Huitfeldt-Kaas, norsk arkivfuldmægtig, siden rigsarkivar*
 53 H. G. Topsøe-Jensen, overbibliotekar, dr. phil.
 52 P.B. Grandjean, arkivregistrator Rigsarkivet
 45 G.L. Wad, cand. polit., fuldmægtig hos overpostmesteren
 44 Finn H. Blædel, ekspeditionssekretær
 40 *L. Daae, cand. mag., dr. phil. h.c., professor i historie, Christiania*
 39 Knud Prange, mag. art. arkivar Landsarkivet i Viborg
 39 *A.W.Rasch, amanuensis i Riksarkivet, Christiania*
 39 H. W. Harbou, kaptajn
 36 Finn Andersen, ekspeditionssekretær Landsarkivet for Sjælland
 36 Jørgen Peder Clausager, cand. mag., arkivar Landsarkivet Viborg

I alt har 718 forfattere skrevet én eller flere artikler eller anmeldelser. Blandt de 25 ovennævnte var der 4 nordmænd (de er angivet med kursiv) – 3 af dem var arkivfolk, 1 var universitetslærer. Hvem var nu de resterende 21 mænd? Kvinder er der jo nemlig ikke på denne liste, men problemet om kvindelige forfattere vil blive behandlet senere.

Flere af navnene springer umiddelbart i øjnene, der er for eksempel hele 3 doktorer der var ordenshistoriografer, hvad der jo ikke kan overraske. Man er jo imidlertid ikke født med at være ordenshistoriograf, og netop de 3 personer havde en ganske anden udgangsposition da de debuterede som forfattere i *Personalhistorisk Tidsskrift*. Kornerup var cand. theol. og underarkivar, Bobé var stud. mag. og Fabritius var ikke engang student; han var i bankier- og vekselervirksomhed. Jeg har derfor prøvet at finde stillingsbetegnelsen for hver enkelt af de 25 da de havde deres første artikel eller anmeldelse i tidsskriftet, og det giver jo et mere nuanceret og måske også overraskende billede af kredsen.

Det springer i øjnene at der ikke er nogen universitetslærer i historie på listen. Nr. 21 (Knud Prange) endte ganske vist som lærer på Københavns Universitet, men han var arkivar da han debuterede i tidsskriftet. Heller ikke blandt de øvrige omkring 700 forfattere vil man finde mange universitetshistorikere, professor Erling Ladewig Petersen er lidt af en undtagelse. Som et kuriosum kan nævnes at professor Albert Olsen ikke – som det anføres i Dansk Biografisk Leksikon – debuterede med en artikel i *Historisk Tidsskrift*. Hans første trykte arbejde om herredsfoged Peder Nielsen Gad stod i *Personalhistorisk Tidsskrift* så tidligt som i 1918. Albert Olsen var dengang endnu stud. mag. Det blev desværre hans eneste bidrag til tidsskriftet.

Af de 21 forfattere fik hele 10 i kortere eller længere tid tilknytning til

Modstående side: Adelspatentet for Holstebro-matadoren Christen Linde indgår som bevis i en artikel der har alvorlige konsekvenser for slægten Linde-Friedenreichs adelskab.

arkivvæsenet, 3 var biblioteksfolk og de sidste 8 havde særdeles forskellige erhverv. Der var 4 med uddannelse som cand. polit. eller cand. jur. – den ene af dem blev dog siden landsarkivar – og en anden var søn af en landsarkivar. Hele 3 af mændene var oprindelig tilknyttet postetaten, den ene endte dog som landsarkivar.

Ligesom for redaktørernes vedkommende kan man roligt sige at kredsen har været præget af en stærk historisk og arkivmæssig saglighed samtidig med at der har været plads for personer der uden denne baggrund har markeret sig stærkt ved personalhistorisk og genealogisk indsats. Det er da heller ikke overraskende at 9 navne går igen på begge lister. Man har naturligt nok valgt mange af redaktørerne blandt de personer der kunne skrive og anmelde, og redaktørerne har været flittige til at fylde deres tidsskrift.

Der er på mange måder store forskelle mellem de 718 forfattere. Nogle har skrevet mange anmeldelser og ingen artikler, mens andre har skrevet mange artikler, men ingen anmeldelser. Nogle har bredt sig over mange forskellige emner, andre har dyrket et enkelt tema med stor iver. Adskillige forfattere har kun skrevet ét bidrag. Man kunne her forestille sig at nogen, navnlig de lidet skrivende, kun havde skrevet om deres egen familie. Det gælder når for eksempel Åke Thott skrev om slægten Thot eller Povl Engelstoft om biskop Engelstoft.

Disse tilfælde er oplagte, men det kan unægtelig være svært at se om folk skriver om egen familie, det kunne jo f.eks. være deres mormors familie, og så opdager man i reglen ikke slægtskabet fordi forfatternavnet adskiller sig fra emnets navn. Når Lorentz Bie skrev om ”Juliane Marie Wallich – et tidsbillede fra dansk Ostindien”, er det så en slægtning han beskæftiger sig med? Umiddelbart fatter man ikke mistanke, men når samme forfatter også skriver om forfatteren og juristen J. C. Bie, og denne artikel har undertitlen ”med særligt henblik på hans ophold i Ostindien”, så er det måske meget sandsynligt at også den første artikel handler om en af forfatterens slægtninge.

Lidt værre er man stillet når Hans H. Worsøe har publiceret en anetavle for Bodil Ipsen. Her skal man næsten vide at skuespillerinden var søster til Worsøes bedstemor. Anetavlen udgør altså en fjerdedel af hans egen anetavle. Nogle gange fatter man slet ikke mistanke, som når en forfatter for eksempel skriver en artikel om ”Christian 4. og Rasmus Thestrup – 2 skæbner i genealogisk perspektiv”. Hvordan skulle man dog kunne ane at – om ikke Christian 4. – så dog Rasmus Thestrup er en af forfatterens meget fjerne forfædre, når forfatteren ikke hedder Thestrup?

Den skæve fordeling

Top-25-listen kan opdeles sådan:

1-5 958 linjer

6-10	373 linjer
11-15	280 linjer
16-20	234 linjer
21-25	189 linjer
I alt	2.034 linjer

De fem første på listen har altså skrevet næsten lige så meget (målt i linjer i registeret) som de følgende tyve. Opgørelsen skal selvfølgelig sættes i forhold til det samlede antal linjer der figurerer i forfatterregisteret, nemlig godt 4.800 linjer.⁹

Nr. 1-5 på top 25-listen har altså beslaglagt hen mod en fjerdedel af linjetallet og de næste tyve omtrent lige så meget. Eller anderledes udtrykt:

718 forfattere skrev	4.826 linjer
25 forfattere (= 3,5%) skrev	42 % heraf
2 af forfatterne (= 0,3%) skrev	10% heraf

Det virker umiddelbart som en overmåde skæv fordeling. Man kan imidlertid sammenligne med en undersøgelse som er udført i et universitetsspeciale skrevet af Grete Lindhardt og Bjarne Mandrup Olsen til Lokalhistorisk Afdeling. De har optalt alle sider publiceret i alle landets amtshistoriske årbøger under ét i perioden 1901 til 1978.¹⁰

Der er i alt publiceret	162.000 sider
Knap 4 % af forfatterne skrev knap	44% heraf
0,3% af forfatterne skrev godt	12% heraf

Her finder man altså en skæv fordeling der er næsten identisk med den vi har i *Personalhistorisk Tidsskrift*. Overensstemmelsen er så stor at man kvier sig ved at tro at der er tale om et tilfælde. Det ville derfor være interessant hvis der blev lavet tilsvarende undersøgelser af for eksempel *Fortid og Nutid*, *Skalk*, *Historisk Tidsskrift* og *Historie* eller andre tidsskrifter. Man kunne umiddelbart forestille sig at de meget skæve fordelinger er særligt prægnante i tidsskrifter hvor der er gode publiceringsmuligheder for "den dygtige amatør" og som ikke pr. tradition eller af andre grunde er reserveret de professionelle.

Man kan yderligere sammenligne spredningen blandt de meget skrivende i *Personalhistorisk Tidsskrift* og i årbøgerne:

	Amtsårbøgerne		Personalhistorisk Tidsskrift	
	Sidetotal	Forholdstal	Linjetal	Forholdstal
Nr. 1-4	9.968	100	842	100
Nr. 5-8	5.504	55	364	43
Nr. 9-12	4.179	42	239	28

Den første danske kvinde der havde en artikel i tidsskriftet var "stiftsdame, frøken Thyra Sehested" (1840-1923). Hun skrev i 1915 en artikel om en af sine fjerne slægtninge, Malte Clausen Sehested. Det var dog langt fra hendes debut. Hun havde udgivet "en lang række ikke ubetydelige skildringer af slægtens fremstående mænd", som Albert Fabritius skriver i Adelsårbogen 1954. Hendes forfatterskab vurderes knap så højt i *Dansk Biografisk Leksikon*, og hun er slet ikke omtalt i det kvindebiografiske leksikon. (Gengivet efter Albert Fabritius: *Sehested*. 1963)

Det viser sig at fordelingen er noget mere skæv i *Personalthistorisk Tidsskrift*, hvor nr. 5-12 kun har skrevet 71% af hvad nr. 1-4 har præsteret. I amtsårbøgerne tegner de sig dog for 97%.

Man kunne nu spørge om det er de samme personer der var meget skrivende i såvel *Personalthistorisk Tidsskrift* som i de amtshistoriske årbøger. Det ville egentlig ikke være overraskende, da der unægtelig er en tæt forbindelse mellem slægtshistorie og lokalhistorie.

Blandt de 12 mest skrivende i amtsårbøgerne¹¹ var nr. 1 Carl Klitgaard også flittig bidragyder til *Personalthistorisk Tidsskrift*, men dog kun som nr. 8 på listen. Årbøgernes nr. 2 August F. Schmidt skrev 4 sider, nr. 4 F. Elle Jensen 17 sider, nr. 6 Johannes Tholle 44 sider og nr. 8 Chr. Heilskov 51 sider i *Personalthistorisk Tidsskrift*. De øvrige 7 skrev aldrig i *Personalthistorisk Tidsskrift*. Der er altså i ret høj grad tale om to forskellige forfatterkredse.

Kvindelige forfattere

Der er som nævnt ingen kvinder på top 25-listen, men hvornår og i hvilken ud-

strækning kommer kvinderne med? I den tidligere nævnte artikel om det svenske *Personalthistorisk Tidsskrift* nævnes at antallet af kvindelige artikelforfattere længe var beskedent. I de første 10 årgange medvirkede flere (der nævnes 5 navne), men i årgangene 45 til 54 optræder kun 2. Siden stiger antallet, dog således at den mandlige dominans er ubestridelig, men i dag svagere end før.¹²

Hvordan ser forholdene så ud i Danmark? En gennemgang af de første 36 årgange fra 1880 til 1915 (det vil sige til og med 6. række bind 6) var unægtelig noget af en ørkenvandring. Egentlig mærkeligt i betragtning af den gamle tradition med at især adelskvinder samlede og skrev slægtbøger. Først efter 31 år dukker den første kvinde op. I 1911 finder vi nemlig "Fru Suzon Beck". Hun havde ikke skrevet en egentlig artikel, men hun publicerede sin bedstefars erindringer. I samme bind var der 3 sider af "Aagot Daa" om skuespilleren H.C. Knudsen. Denne person er angivet uden nogen som helst form for titel hvad der er helt usædvanlig i de tidligste bind. Har redaktøren måske været i tvivl om hvorvidt det fremmed klingende Aagot var et mands- eller kvindenavn? Endnu på dette tidspunkt var tidsskriftet jo et fælles dansk-norsk foretagende. Tvivlen blev dog snart afklaret, for i 1914 skrev "Frøken Aagot Daa" en egentlig artikel om slægten Wensel, og året efter skrev "Frøken Thyra Sehested" en artikel om sin slægtning Malthe Sehested. Det er altså de første egentlige artikler af kvinder. Tager vi en af de seneste årgange – for eksempel 2003, finder vi 9 artikler, 2 skrevet af kvinder og 26 anmeldelser hvoraf de 11 var skrevet af 6 kvinder. Noget er der altså sket.

Illustrationer

Antallet af illustrationer er næsten lige så beskedent som antallet af kvindelige forfattere. Hvis man igen løseligt gennemgår de første bind af tidsskriftet til og med 6. række bind 6 (dvs. år 1915) får man følgende resultat:

- 1880-94: 15 årgange uden illustrationer
- 1895: 1 lille ovalt portræt.
- 1896: Ingen illustrationer
- 1897: 2 små ovale portrætter
- 1898: Ingen illustrationer
- 1899: 1 lille ovalt portræt
- 1900: Ingen illustrationer
- 1901: Ingen illustrationer
- 1902: 1 lille ovalt portræt
- 1903: 1 lille ovalt portræt
- 1904: 2 silhuetter
- 1905: Billeder af 4 afdøde formænd, 2 plancher – i farve – med våbener, 1 stort portræt og 7 mindre

1906:	1 portræt
1907:	Ingen illustrationer
1908:	2 små portrætter.
1909:	1 lille portræt.
1910:	Ingen illustrationer
1911:	1 gengivelse af brev og 4 portrætter
1912:	1 portræt
1913:	5 portrætter og 2 gravmæler
1914:	1 stort portræt af Charlotte Dorothea Biehl
1915:	1 topografisk illustration, 2 portrætter, 6 våbener og 1 epitafium

De portrætter der er gengivet viser i aldeles overvældende grad mænd, de er oftest i formatet ca. 2 gange 3 centimeter, og der var en forkærlighed for at vælge ovale portrætter.

De første 24 årgange bringer altså 8 mindre billeder, men så tager man til gengæld revanche ved 25 års jubilæet i 1905. Ikke blot fire afdøde formænd, men også andre portrætteres og der er endda to farveplancher. At man har valgt to våbengengivelser hænger sikkert sammen med at "Samfundet" året før havde fået en ny formand, dansk heraldiks førstemand Anders Thiset. De følgende årgange er noget mere sparsomt udstyret, men fra 1911 kommer der flere illustrationer og tilmed også andre typer end netop portrætter.

Nu er *Personalhistorisk Tidsskrift* bestemt ikke ene om at være tilbageholdende med at bringe illustrationer. Når man i dag oftest betragter billeder som en selvfølge, må man huske på at der er sket noget af en revolution på det typografiske område inden for den sidste menneskealder.

Nu er det ikke længere noget større økonomisk problem at bringe sort/hvide billeder, og heller ikke farveillustrationer er prismæssigt uoverkommelige. Tidligere måtte man anvende klicheer af bly, det var omstændeligt, og det var dyrt. Resultatet var derfor få illustrationer, og da man betalte efter klicheens størrelse, var billederne ofte små. Det er formentlig denne nu forældede produktionsmåde der bevirker at man stadig i mange historiske værker ser navnlig portrætter i hvad man må kalde frimærkestørrelse. Inden for den historiske verden har man i øvrigt hverken nogen god eller nogen lang tradition for at illustrere værkerne.¹³ I *Historisk Tidsskrift* har man først i de allerseneste år overhovedet bragt illustrationer, og de er stadig sjældne. Og i *Dansk Biografisk Leksikon* kan man læse næsten alt muligt om fortidens kendte mænd og kvinder, men man kan ikke se hvordan de så ud. Her skiller *Personalhistorisk Tidsskrift* sig markant ud. Årgang 2003 indeholder ikke mindre end 8 helsides, 24 halvses og 9 kvartsides illustrationer, gennemgående i farver og alle sagligt relevante.

Personalhistorisk Tidsskrift havde oprindeligt en rent typografisk forside, men omkring 1919 gik man over til en forside med mæanderbort og oplysning om

Ved Personalhistorisk Tidsskrifts 25-års jubilæum i 1905 kom der farveillustrationer, hele to plancher pryder formanden, Anders Thisets artikel om Christen Holcks stambog. Forfatteren, der var en lærd personalhistoriker og heraldiker, havde sans for heraldikkens mere muntre sider, og han valgte bl.a. dette våben, som Knud Brahe i udlandet lod male i stambogen. De to utraditionelle skjoldholdere fortæller, hvorfor Knud i to år måtte forlade sit fædreland. Han havde været hofjunker, men i huset hos sin kusine traf han en ung adelig jomfru, Sofie Mormand. Om hun forførte ham, eller han jagede hende, hvad den ene skjoldholder kunne antyde, er uvist, men Sofie måtte rede til barsel. Stor skandale. Hendes familie ville tvinge ham til ægteskab, hans fornemme slægt satte sig mod det, og Knud måtte flygte til udlandet. To år senere vendte han hjem, blev hofjunker, lensmand, giftede sig rigt, men fik ikke børn med sin kone. Sofie giftede sig med en ikke-adelig. Hendes barn med Knud Brahe er ikke anført i Adelsårbogen. (Gengivet efter *Personalhistorisk Tidsskrift* 1905).

hvilken årgang, række, bind og hæfte der var tale om, og indholdsfortegnelsen stod tillige midt på forsiden. Dette design holdt helt til 1966, da fik tidsskriftet imidlertid en ny og kun 34-årig redaktør, og så fik forsiden et nyt udseende, dog stadig i en typografisk udformning. Jeg erindrer ikke at dette skulle have givet problemer eller hævdede øjenbryn i bestyrelsen. Der var heller ingen vanskelig-

Konferensraad Conrad Hauser.

Ved Arkivsekretær G. L. Grove.

Ligesaa bekendt Hauserplads er for enhver Kjøbenhavnner, ligesaa ubekendt er det for de allerfleste, efter hvem den er opkaldt. Det ligger ganske vist nær nok at gætte paa en Mand af Navnet Hauser. Men hvem eller hvad var denne Hauser?

Ved Navnet Hauser føres de fleste vel uvilkaarligt til at tænke paa det gaadefulde Hittelbarn fra Nürnberg Caspar Hauser, f. 1812 † 1833, om hvis Byrd der gik de vildeste Rygter, og om hvis underlige Væsen og Levnet der blev skrevet den ene Bog efter den anden. Nogen anden Hauser finder man heller ikke nævnt, hvis man f. Ex. vil tage sin Tilflugt til Nordisk Konversationslexikon. Og dog indtog vor Hauser i sin Tid en meget fremragende og anset Stilling i Danmarks Handelsverden (en Stand, hvis fremragende Mænd vor Personallistorie iøvrigt hidtil har behandlet temmelig stedmoderligt), fremdeles gjorde han sig meget fortjent ved sin Virksomhed for Kjøbenhavns Genopbyggelse efter Bombardementet 1807, og endelig ligger

1

Da arkivsekretær Grove i 1895 bragte dette lille billede af konferensråd Conrad Hauser, var det så usædvanligt, at forfatteren udtrykkelig gjorde opmærksom på, at han havde lånt originalen, og at "et medlem af vort personallistoriske samfund har bekostet gengivelsen". (Gengivet efter *Personallistorisk Tidsskrift* 1895).

heder da der i 1981 kom billede på forsiden, og fra 1993 var det endda i farver.¹⁴ Allerede jubilæumsbindet fra 1979 havde dog farver på forsiden.

Indhold

Det allervigtigste er og bliver dog tidsskriftets indhold. Det ville være interessant at se en nærmere analyse, men som allerede strejft rejser det en mængde problemer med hensyn til hvordan man skal karakterisere eller rubricere de mange artikler. I den tidligere nævnte svenske undersøgelse har man for eksempel for nogle udvalgte perioder optalt hvilke århundreder *Personhistorisk Tidsskrift* især har behandlet.¹⁵ Da mange af artiklerne handler om en slægt eller slægtsgren, kan behandlingen af den omfatte flere, måske adskillige århundreder, og selv om man konstaterer at slægtens stamfader for eksempel var født i 1580 og de seneste generationer artiklen behandler hører til i slutningen af 1800-tallet, så er der jo

dermed ikke sagt noget om i hvilket århundrede artiklens hovedvægt ligger. En rent mekanisk optælling vil ikke have større interesse.

Ejendommeligt nok kan det også være svært rent umiddelbart at se om en artikel skal henregnes til genealogien eller personalhistorien. Tag for eksempel årgang 1980 hvor vi finder en artikel med titlen ”Tre skotskfødte Stubbekøbing-købmænd i 1600-årene og deres nærmeste efterslægt”, og i samme årgang behandles ”Hans Bang i Bogense med et afsnit om den ældre Bang-slægt”. Her må der vel være tale om en kombination af biografi og slægtshistorie. Umiddelbart vil man måske henregne artiklen fra årgang 2003 ”Fru Inger i Suldrup” til gruppen personalhistorie, men slår man efter, så viser det sig at hovedsagen måske nok så meget er den adelige fru Ingers efterslægt i himmerlandske (stor)bondefamilier. Det er altså svært at placere disse artikler i århundreder, i kategorier (slægts- eller personalhistorie) eller med hensyn til hvilke sociale lag i samfundet de behandler.

To af ”Samfundets” kyndige formænd er kommet ind på problemet i deres artikler ved henholdsvis 75-års jubilæet og 125-års jubilæet. Kornerup skrev i 1955¹⁶ at allerede det første bind dannede forbillede for alle de følgende, og han finder at der i virkeligheden er sket påfaldende få ændringer. ”En hovedopgave for tidsskriftet har været at berige personalhistorien med bidrag fra utrykte eller hidtil ukendte kilder.” Kornerup har ret i at det gør tidsskriftet til ”et rigt skatkammer” for personalhistorien. Her finder man talrige bidrag i form af dagbogsoptegnelser, memoirer, breve, gravskrifter, slægtsbøger, matrikler over danske studerende ved udenlandske universiteter og mange slags fortegnelser over embedsmænd. ”Snart har man ... behandlet en enkelt personlighed eller familie, snart har man offentliggjort materiale ... som for eksempel udtog af Kancelliets registeranter, snart har man behandlet særlige klasser – adel, civilembetsmænd ... gejstlige ... officerer ... læger ... og kunstnere. Også spørgsmål af principiel interesse, studiet af personalhistorie, bibliografi, heraldik, navnesag og lignende”. Kornerup konkluderer at der er skabt ”et samlingsværk af ret enestående karakter”. Tidsskriftet har ikke blot stor betydning for biografi og genealogi, men det rummer talrige bidrag til belysning af den sociale og kulturelle udvikling gennem århundreder.

Der er næppe mange der vil være uenige med Kornerup i det sidste. Man kan derfor også dele hans betænkelighed, når han skriver at det giver grund til bekymring ”at personalhistorien ikke i samme grad som før nyder godt af forståelse fra den ”faghistoriske” forskning.” Han anfører lidt bittert, at Ellen Jørgensen i sin bog *Historiens Studium i Danmark i 19. Aarhundrede* ”ikke har ment at kunne ofre en linie på omtale af det personalhistoriske Samfund!” På det sidste punkt er der dog måske ved at ske en ændring i de seneste år, antallet af store biografiske værker med navnlig politikere som hovedpersoner er i hvert fald vokset betydeligt.

Der er dog måske grund til at sætte nogle spørgsmålstegn ved Kornerups påstand om ”de påfaldende få ændringer”. Når man trækker linjen op fra 1955 til i dag er

Personalthistorisk Tidsskrift 2000:1

Samfundet for dansk genealogi og Personallistorie

der i hvert fald sket adskillige forandringer. I sin oversigt over "Samfundets" udvikling skriver Hans H. Worsøe¹⁷ at "tidsskriftet udkom nu regelmæssigt" – og her tænker han vist på årene efter 1966 hvor han selv blev redaktør "og i det store hele med artikler om samme områder som tidligere." Men hertil føjer han så at artikler af rent slægtshistorisk indhold blev hyppigere og fik en større geografisk og social spredning end tidligere. Som eksempel nævner han at en serie som "Illumstudier" om slægter der var udgået fra Illumø i Hornebugten "havde været utænkkelig 25 år tidligere". Worsøe nævner også nydannelsen "Kendte danskeres anetavler" hvoraf der blev bragt hele 37.

Der er nu nok sket flere ændringer end man umiddelbart tænker over. I den trykte indholdsfortegnelse 1880-1990 er der allerforrest nogle saggrupper som for eksempel "Kilder og materialesamlinger" og "Almindelig biografi" (adel, hof, militær, gejstlighed osv.) Her springer det umiddelbart i øjnene at der er visse af grupperne hvor artiklerne gennemgående har deres tyngdepunkt i de ældre årgange. Det gælder for eksempel artikler med gengivelse af kilder eller kildeuddrag, slægtbøger og familieoptegnelser og optegnelser om præster. Den type artikler har ikke været hyppige i de senere år. Artikler om heraldik er næsten helt forsvundet, men det er jo meget naturligt eftersom Heraldisk Tidsskrift begyndte at udkomme i 1960.

Hvad artikler om enkelte samfundsgrupper angår, synes interessen for at skrive om adelen, hof- og civiletaterne, de militære og gejstligheden dalende. Det kan udmærket skyldes en almindelig tendens i tiden, men man kan nu ikke altid være helt sikker på årsagssammenhængen. Gruppen "Studenter i udlandet" syntes på et vist tidspunkt at være i tilbagegang, men pludselig blomstrer den op i 1980-erne. Årsagen er den enkle at Vello Helk med stor ihærdighed har (gen)opdyrket dette felt og publiceret en række artikler herom. Eksemplet demonstrerer altså at ikke alle ændringer kan henføres til almindelige tendenser i tiden; enkeltpersoners interesser kan udmærket være med til at præge billedet. En ganske opmuntrende tanke for forskere der beskæftiger sig med personalhistorie!

En vigtig nyskabelse, som var sket mange år før Kornerup skrev sin oversigt, er anmeldelserne. Oprindeligt bragte *Personalhistorisk Tidsskrift* slet ikke anmeldelser, men fra og med 6. række bind 3, dvs. 1912, begyndte man at bringe ganske få og ikke særlig store anmeldelser. Det var mest typiske opslagsværker – *Svenska Släktkalendern*, *Die Ritter- und Verdienstorden* samt *Kraks Navnebog* – der fik nogle ord med på vejen. I løbet af den sidste menneskealder er anmeldelsessektion blev stærkt udbygget og der er nu rigtig mange bøger der får en indgående omtale. Mest bemærkelsesværdigt er dog nok at der anmeldes værker fra en meget bred emnekreds. Se blot på årgang 2003 som anmelder bøger som *Mentalitet og histo-*

Modstående side: En af de smukkeste forsider viser Wuchters maleri af Griffenfeld. Hæftet indeholder et essay om ham og om den historiske biografis muligheder og berettigelse.

rie, *Brendekildes billedverden, Ni fortællinger om hvordan husdyrenes sygdomme blev bekæmpet, Håndværk – da det var håndens værk, Sct. Nicolai kirke i Aabenraa og Moesgård – historien om en herregård*. Et sådant udvalg ville have været utænkeligt en snes år tidligere.

Af andre ændringer kan man nævne at i de første bind af tidsskriftet blev der brugt megen plads på at trykke spørgsmål og derpå meget arbejde på at bevare dem. I årgang 1888 var der for eksempel hele 12 spørgsmål og 14 svar. Dette stof er stort set væk nu vel især fordi der står andre kanaler åbne, således bl.a. *Hvem Forsker Hvad*. Til gengæld bringer *Personalhistorisk Tidsskrift* – som tidligere nævnt – rigtig mange billeder, adskillige af dem tilmed i farver.

Man kan få en umiddelbar fornemmelse af udviklingen ved at sammenligne årgangene 1880 og 1980. I 1880 var der en generel artikel om ”Genealogen og hans arbejde”, der var lidt slægtshistorie, noget mere biografi, men der var især brugt rigtig megen plads på at publicere forskellige kilder: brev fra..., fortegnelser over adelsmænd, gravskrifter, københavnske politimestre samt dertil masser af spørgsmål og svar. I 1980 finder man meget biografi og slægtshistorie, kendte danskeres anetavler, principielle artikler, for eksempel om nærlæsning af kirkebøger, middelaldergenealogi og heraldik og præsentation af Rigsarkivets nyere registraturer over privatarkiver. Bindet har kun ét spørgsmål, men altså til gengæld hele 19 anmeldelser. Forskellen mellem de to binds indhold og karakter er ganske tydelig.

I det første bind af *Personalhistorisk Tidsskrift* 1880 skrev sognepræst Imm. Barfod åbningsartiklen om ”Genealogen og hans arbejde” hvori han slog til lyd for at man skulle gå i gang med at afskrive kilder og lave registre til skifteprotokoller. Der er her grund til at understrege at artiklen er skrevet før oprettelsen af landsarkiverne, så der var virkelig tale om et godt og positivt forslag. Barfod skrev dog at det ville være ”vanskeligere... i rigernes fjernere egne at finde mænd som har lyst at ofre tid og flid” på et sådant arbejde. Nu 125 år senere er der faktisk kyniske mænd med tid og flid til slægts- og personalhistorisk arbejde, selv i rigernes fjernere egne. Måske ikke mindst der. Og der er – hvad der synes at være uden for pastorens tankegang – faktisk også kvinder der kan gå ind i dette arbejde.

Når man kaster et blik tilbage på de ændringer der springer mest i øjnene, er det så ikke som et medlemmerne af ”Samfundet” og brugerne af *Personalhistorisk Tidsskrift* i dag er mere selvhjulpne? De har ikke behov for at få serveret så mange kildeuddrag, dels findes der mange flere publicerede kilder i dag, dels kan de så udmærket orientere sig i de forskellige registraturer og udgaver på egen hånd, og rigtig mange af dem udnytter den moderne edb-teknik og søger bredt på internettet. Helt afgørende er dog måske at ”Samfundets” medlemmer i dag i overvejende grad udgør en anden gruppe end medlemmerne i 1880. Dagens medlemmer vil stadig gerne læse om genealogi og personalhistorie, men rigtig mange af dem vil selv forske i egen slægt eller i andres. Derfor er de stærkt metodisk in-

teresserede, og de har i udpræget grad stor lyst til at sætte forfædrenes liv ind i en større historisk og kulturhistorisk sammenhæng. Det drejer sig for en moderne slægtsforsker ikke i første række om at finde nogle navne og årstal; man ønsker at forstå forslægtens tilværelse – slægtshistorie er i vid udstrækning blevet *historie*. Og det er jo ikke så dårligt.

Noter

- 1 Artiklen er en lettere revideret og udvidet udgave af et foredrag jeg holdt på "Samfundet for genealogi og Personalhistories" generalforsamling i april 2005. Foredraget havde undertitlen: "Et impressionistisk causeri om hvem der skrev om hvad. *Personalhistorisk Tidsskrift gennem 125 år*." Også artiklen har et vist causerende præg.
- 2 For perioden 1879-1954 i *Personalhistorisk Tidsskrift* 75. aarg., 13. rk. 3. bd. 1.-2. hefte, s. XXVI-XXIV, 1955, udarbejdet af Sven Houmøller og for perioden 1954-2004 i *Personalhistorisk Tidsskrift* 2004:2, s. 191-195, udarbejdet af Hans H. Worsøe.
- 3 I den tid jeg har været medlem af bestyrelsen, dvs. siden 1966 har jeg i hvert fald ikke nogen erindring om at bestyrelsen har prøvet at blande sig i redaktørernes måde at arbejde på. I mangt og meget har man nok arbejdet efter den fortrinlige regel at en redaktion ikke kan tvinge en redaktør til at optage stof han ikke ønsker at bringe (det er jo ham der lægger navn til), men at en redaktør på den anden side ikke bringer bidrag som en enig redaktion fraråder. Indtil for nogle år siden var sædvanen at redaktionsudvalgets medlemmer var "uden for censur", dvs. de kunne uden videre få deres artikler optaget i tidsskriftet. I dag vil nok de allerfleste betragte det som noget af en sikkerhedsventil at andre læser deres manuskripter igennem inden de eventuelt bliver trykt.
- 4 Bjørn Kornerup: Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie gennem 75 år, stiftelse og udvikling, *Personalhistorisk Tidsskrift* 75. aarg., 13. rk., 3. bd., 1.-2. hefte, s. I-XXV, 1955.
- 5 Bjørn Asker: Personhistoria som tidsspejel. Nittionio årgångar av *Personhistorisk tidsskrift*, *Personhistorisk Tidsskrift* 2004:2, s. 133 ff., specielt s. 143-44.
- 6 Sagen er behandlet af Bjørn Kornerup (artiklen i note 4, s. VI ff.). Bricka kunne være ganske barsk. Velkendt er hans krasse anmeldelse af Hjølunde Sogns Historie, se for eks. Knud Prange: *Lokal Historie – en håndbog*, 1989, s. 25 ff.
- 7 Poul Steen: *Indholdsfortegnelse. Personalhistorisk Tidsskrift 1880-1990. Med forfatter- og titelregistre*, 1992, s. 157-219.
- 8 Da der for hver forfatter angives titlen på han bidrag og da nogle forfattere synes at have forkærlighed for lange beskrivende titler, kan man ikke umiddelbart skønne over forholdet mellem antal linjer og antal titler. Gennemgående synes de fleste titler dog at fylde noget mere end én linje.

<p>9 Regnskabet er lidt kompliceret:
 Registeret er på 61
 sider á 2 spalter á 67
 linjer</p> <p style="text-align: right;">8.174 linjer</p> <p>Herfra trækkes
 overskrifter ved
 bogstavskift</p> <p style="text-align: right;"><u>148 linjer</u></p> <p style="text-align: right;">8.026 linjer</p> <p>Registret omfatter
 tillige henvisninger
 til anmeldte forfattere
 og deres bøger, det er</p> <p style="text-align: right;"><u>3200 linjer</u></p> <p>Linjer med artikler,
 anmeldelser og
nekrologer udgør ca.</p> <p style="text-align: right;">4.826 linjer</p>	11 Listen kan findes i Knud Prange: <i>Lokal Historie – en håndbog</i>, 1989, s. 52. 12 Note 5, s. 142 f. 13 Se for eksempel Knud Prange: Om at illustrere lokalhistoriske værker, i Lars Nilsson (red.): <i>Att illustrera lokalhistoriska verk</i>, Stockholm 1998, s. 22 ff. 14 Gengivelser af nogle af de forskellige typer af forsider kan ses i Hans H. Worsøe: Træk af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistories udvikling gennem de seneste 50 år, med et tilbageblik til stiftelsen 1879, <i>Personalhistorisk Tidsskrift</i> 2004:2, s. 144, 153, 173 og 177. 15 Se note 5 16 Kornerups artikel i note 4 (især s. XII ff.) 17 Hans H. Worsøes artikel i note 14, s. 156.
- 10 Tallene er her citeret efter Knud Prange: Lokalhistorien i dagens kulturliv – nogle kætterske overvejelser, *Fortid og Nutid* bd. 31, 1984, s. 44 med henvisning til Grete Lindhardt og Bjarne Mandrup Olsens utrykte speciale: *Lokalhistoriens forfattere*, 1982.

Knud Prange, født 1930. Mag.art. i historie. Arkivar 1957, leder af Lokalhistorisk Institut 1970-2000, universitetslektor emeritus. Har bl.a. skrevet *Heraldik og historie* (2. udg., 1970), *Lokal historie – en håndbog* (1989), *Mit navn er Jensen – en bog om slægtsforskning* (1989) og artikler i *Personalhistorisk Tidsskrift* m.m. Adresse: Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, e-mail: knud.prange@webspeed.dk

Erhvervshollændere i Danmark

Af Joachim Memmert

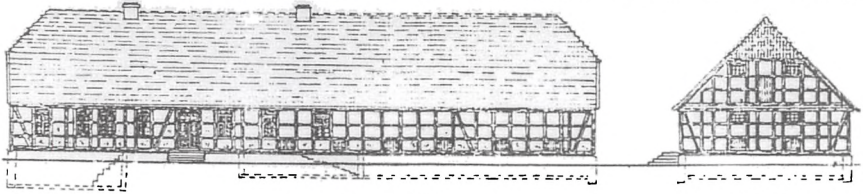
Joachim Memmert har i mere end 15 år indsamlet oplysninger om forpagterne af godsernes kohold og mejeridrift i de tidligere hertugdømmer og Mecklenburg. Han har udgivet en række hæfter om disse "hollændere". Da mange af dem med deres familier kom til Danmark, er det af stor betydning for danske slægtsforskere at kunne spore deres herkomst, som ofte kan være vanskelig at finde, da de flyttede meget rundt. Artiklen, hvis originaltitel er "Berufsholländer in Dänemark" er oversat fra tysk af Hans H. Worsøe.

Nordtysklands godser var oprindelig indrettet på selvforsyning af deres beboere. Først i løbet af det 16. århundrede, da priserne på landbrugsprodukterne efter Amerikas opdagelse steg til det dobbelte og mere endnu, begyndte fremskridtsvenlige godsejere at udvide deres godser, trække dem ud af dyrkningsfællesskabet, nedlægge bøndergårde og lave omflytninger. Hermed holdt indførelsen af livegenskabet og stavnsbåndet sit indtog. Godsernes produktion var beregnet for markederne i havnebyerne, residensstæderne og garnisonsbyerne.

Efter indførelsen af reformationen i mange stater i Vest- og Nordeuropa gik nogle katolske fyrster over til modreformationen. Med særlig hård hånd regerede hertugen af Alba i de habsburgske Nederlande (1567-73), hvilket fik mange beboere til at flygte til nabolandene. Flygtningene drog også til Slesvig og Holstens vestkyst og til dalstrøgene ved Ejderen og Elben samt disses bifloder. De medbragte deres håndværksmæssige kunnen og viden om vand- og digebygning, men også om malkekvægdraft.

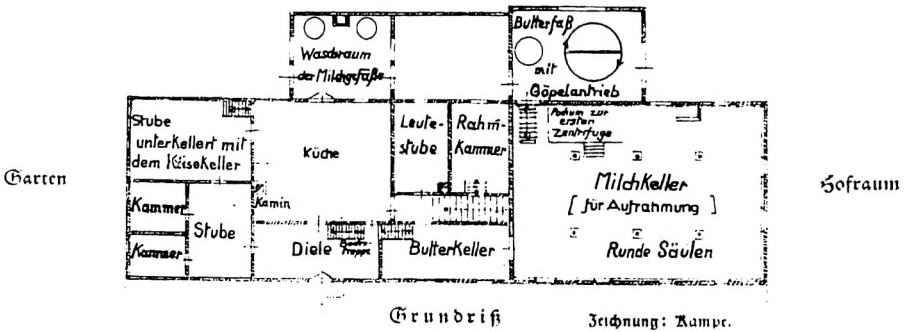
Flygtningene fra Holland praktiserede deres metoder til smør- og ostefremstilling i marskområderne ved Nordsødkysten. De bragte mejeridriften til blomstring og udstrakte deres arbejdsområde mod øst. De talte et andet sprog, holdt sammen i familieforbund, var kalvinister eller reformerte og som frie, ikke stavnsbundne erhvervsdrivende forhandlede de med godsejerne. De adskilte sig derfor fra landsbybeboerne. I tidens løb blev betegnelsen for deres herkomst, hollændere, til deres erhvervsbetegnelse. Undertiden kan man se dem betegnet som komalkere ("Kuhmelkern"), senere som pensionærer ("Pensionaire"), da de betalte en fast "Pension" til godsejerne – det som vi

„Holländerei“ auf dem Meierhof Qvarnstedt/Gartow (Graf von Bernstorff)

Straßensicht

Giebel

Grundriß

Zeichnung: Kampf.

Holländeriet ved avlsgården Qvarnstedt ved Gartow (Mecklenburg), ejet af grev Bernstorff. Blandt fagudtrykkene kan nævnes og oversættes: Käsekeller: ostekælder. Diele: forstue. Leutestube: folkestue. Rahmkammer: flødekammer. Butterkeller: smørkælder. Butterfaß mit Göpelantrieb: smørkærne med drev fra hestegang. Milchkeller für Aufrahmung: mælkekælder til skumning af fløde. Waschraum der Milchgefäße: vaskerum til mælkekærne.

i dag ville kalde en forpagtningsafgift.

Hen i mod slutningen af det 16. århundrede begyndte de store godskomplekser tid i de østlige dele af hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Disse fandt deres særlige udtryk i det regulerede koppelbrug og koholdet i de såkaldte hollænderies. Det ene betingede det andet: Godsernes landsbrugsjorder blev arronderet, ager, enge og høhøstningsområder blev udlagt i næsten samme størrelse. Under hollændernes indflydelse gik opføringen af okser tilbage og blev erstattet af malkekohold. Forudsætningen herfor var bygningen af kostalde, som kunne optage dyrene og vinterfoderet, og bygning af arbejdsbygninger for hollænderne og deres familier.

Hollænderne forpagtede køerne af godsejerne for et år ad gangen (fra 1. maj det ene år til 30. april det næste) og betalte en fast forpagtningsafgift pr. ko i tre eller fire aftalte rater. De boede i holländeriet og fik anvist græsningsarealerne. Efter kornhøsten måtte dyrene græsse på stubmarkerne. Godset stillede det nødvendige hø til vinterfoder til disposition og leverede brænde

og gavntræ. Sidstnævnte til forfærdigelse af de mange nødvendige arbejdsredskaber, baljer og tønder.

Hollænderen ansatte piger og unge koner til at malke og til arbejdet med transportbeholderne, gav dem kost og lønnede dem. Han havde ansvaret for leveringen og transporten af produkterne samt for forhandlingerne med godsejeren, hans forvalter, smør- og ostehandleren og fragtmændene. I det daglige arbejde blev han hjulpet af en hollænderkarl, som ofte var søn af en hollænder, og som på denne måde lærte faget.

Hollænderens kone havde ansvaret for de indendørs aktiviteter. Hun overvågede, at mælken blev leveret, at den blev hældt over i de store flade mælkefade, hvor fløden samlede sig, at den blev skummet og fremstillingen af smør og ost. Til dette arbejde havde hun hjælpere. Samtidig havde hun ansvaret for forplejningen af familien og af karle og piger. Det må ikke glemmes, at hun også var husmoder og moder og måtte bekymre sig om børneopdragelse, påklædning og meget andet.

Hollænderparret drev forretningen for egen regning og risiko. Han opsparede den løn, han i sine læreår havde optjent som skriver eller hollænderkarl, hun lagde sin løn for arbejdet som hollænderpige, mejerske eller husholderske til side. 25 år gammel blev han fuldmendig, kunne gifte sig og søge sin første, endnu beskedne forpagtning. En flok på ca. 50 køer gjaldt for overkommelig. Starten som selvstændig blev måske understøttet af parrets forældre eller af en smør- og ostehandler mod forpligtelse til tilsvarende levering. Forløb de første år tilfredsstillende, søgte hollænderen en større flok køer og flyttede i løbet af sin erhvervskarriere rundt flere gange. Alt efter jordbundsforholdene og godsets størrelse fandtes der kohold på 100, 300 ja 600 høveder. Hollænderne blev i tidens løb af stor betydning for godserne, da de stod for op til 40% af gårdens årlige indkomst. Det 18. århundrede var for hertugdømmerne Slesvig og Holsten en tid med fredelig udvikling. Mangen en hollænder tjente godt, kunne samle opsparede midler og lægge dem på rente for at kunne leve af dem i alderdommen. Men der fandtes også familier, som det på grund af menneskelige, sundhedsmæssige eller økonomiske grunde gik tilbage for, og som gik i stykker.

Hollænderierne bredte sig også til Mecklenburg, til Jylland og til de danske øer. Alt efter forholdene på stedet forpagtedes markerne og køerne sammen, eller man indskrænkede sig til det ene eller det andet. Der fandtes også underforpagtninger af hollænderiet. Undertiden beholdt godsejeren eller forpagteren selv driften af koholdet og ansatte en mejeriforvalter.

I kirkebøgerne fra sognene mellem Aabenraa og Flensborg er jeg stødt på hollændere og forpagtere i Broager, Ensted, Felsted, Kliplev, Sottrup og Ullerup sogne. Deres familienavne er i vid udstrækning præget af navngivning med patronym, f. eks, findes der Boysen, Nissen, Marquartsen, Diederichsen,

Jürgensen, Paulsen osv. Andre hed Aegidius, Brekling, Schade, Klöcker, Petreus, Plagge, Strebenow, Grielkens, Lyck, Prinzing, Hess og Schmidt.

Gentagne gange har danske slægtshistorikere skrevet til mig og spurgt efter deres forfædre, som fra Nordtyskland var draget nordpå, og hvis efterkommere havde spredt sig der. Der er intet overleveret om motiverne til disse vandringer. Men der er sikkert det gode ry, som det holstenske kobbelfrug havde, der har foranlediget mangen en godsejer i Jylland og på øerne til at skaffe sig en fagmand til sin virksomhed. Dette er for mig godtgjort i tilfældet Joachim Diederich Seblin (1776-1834), som i 1802 i Lütjenburg, Kreis Plön, giftede sig med hollænderdatteren Elsabe Catharina Jansen, og som i 1814/15 var hollænder på godset Wittenberg, Selent sogn, Kreis Plön. Ejeren af dette gods, grev Heinrich Reventlow var ansat i den danske statstjeneste og ejede ud over Wittenberg godset Åkær, Falling sogn ved Horsens. I 1817 levede J.D.Seblin på Åkær, derefter på Wilhelmsborg i Mårslet sogn, på Wedelslund i Sjelle sogn og på Løvenholm i Gjesing sogn. Hans døde på Ulstrup, Sdr. Vinge sogn. Slægtsarkivet i Viborg har i 1967 udarbejdet en slægtsbog, der indgående beskriver hans efterkommere, men forfædrene kan nu føres meget længere tilbage, end man dengang var vidende om.

Samme eller andre grunde kan have bevæget andre familier til at drage til kongeriget Danmark. Den danske konge var jo også hertug af Slesvig, Holsten og i en periode Lauenborg. Blandt sådanne familier kan nævnes:

Johann Carl Gottlieb Nickelsen (1767-1838), som stammede fra Gülzow i hertugdømmet Lauenborg og som døde på Lengsholm, Lendum sogn på Fyn. Hans første hustru Friderica Catharina Duck (1774-1811) var hollænderdatter, stammede fra Wildenhorst i Preetz sogn og døde i Næsby, Broby sogn på Fyn. Både Finn Grandt-Nielsen, Kerteminde, og Kaj Agerholm, Hillerød, har udforsket familierne i Danmark.

Peter Ferdinand Behrens (1768-18..), som var født i Warlitz, Pritzier sogn i Mecklenburg, blev i 1798 i Lübsee gift med hollænderdatteren Juliane Friderica Margarethe Jochims, drog i 1820 til Jylland. En søn af dette par, Claus Daniel Ludwig, døde 1868 i Hvidding. En anden søn Jochim Friedrich Ferdinand, døde 1880 i Venge.

Matthias Sander (1792-1841) var gift med hollænderdatteren Catharina Magdalene Vorbeck (1785-1851). Han døde i Kollerup 1841, hun i Hammel 1851. De to sidstnævnte ægtepar hører til blandt forfædrene til fru Birte Overgaard i Hadsund.

Berend Ernst (f. ca. 1660) og hans søn *Claus Ernst* (ca. 1690-1776) levede i Hol-

sten, Mecklenburg og Prignitz/Brandenburg. De var hollændere på forskellige godser, giftede sig ind i hollænderfamilierne Langmann, Loof og Harms og drog nordpå. Claus døde 1776 i Stubberup, Sandager sogn på Fyn efter at have været hollænder på Frederiksgave. Hans sønner Jochim Ludwig (ca. 1728-ca. 1805), Hans Adolph Daniel (1736- efter 1768) og Bernd Christian (ca. 1741-1787) blev stamfædre til familier i Jylland og på Fyn. Disse familier er udforsket af Conny Ditlev Jensen i Bjerringbro og Hans H. Worsøe i Aabenraa, hvis hustru, Inger Margrethe Ernst Kristoffersen, tæller dem blandt sine forfædre.

Jacob Hinrich Danklev var bødker og levede fra senest 1802 i Tryggevælde, Karise sogn på Sjælland, hvor hans datter Christiane Friderique blev døbt. 1810 blev hans datter Catharin Lucie konfirmeret i Hellested. Sammesteds blev hans børn gift: Elisabeth Christina 1814, Fridrich Christopher 1816, og den ovenfor nævnte Christiane Friderique 1830. Ved Frederik Christopher Danklevs død 1860 på Juellinge, Hellested sogn oplyses, at han blev født 67 år tidligere i Holsten. Desværre er det endnu ikke lykkedes mig at finde hans fødested.

Christoph Peter Daniels (f. 1767) var hollænder på Putlos, blev 1792 gift i Oldenburg i Holsten med hollænderdatteren Catharina Eliabeth Linde og drog kort efter til Lolland. På Gabrielsminde, Græshave sogn, blev en datter født, i Rødby yderligere to børn. Hans senere liv har jeg ikke kunnet følge. Det er muligt, at han vendte tilbage til Holsten, idet hans ældste datter blev gift i Oldenburg 1820, og en anden datter døde i Neukirchen ved Oldenburg i 1824.

Carl Ferdinand Daniels (1816-1899) var gift med Wilhelmine Auguste Margarethe Carstens (1823-1912). De drog til Danmark og døde i Hedegård.

Carl Christian Friederich Danielsen (1824-1866) blev gift i Dänischenhagen i 1857 med forpagterdatteren Sophia Catharina Petersen og arbejdede på Sneumgård ved Ribe, hvor ægteparret døde.

Johann Hartwig Ulrich Jansen (1784-1851) var hollændersøn fra Seedorf i Lauenborg og gift med Margarethe Lafrentz. Han døde på Nielstrup, Købelev sogn på Lolland.

Wilhelm Christian Johann Heinrich Laage (*Lage*) (1820-1870) var hollændersøn fra Plüschow, Friedrichshagen sogn i Mecklenburg. Han blev gift 1846 i Viborg og døde i Klarup.

Kostald med lade (Kuhscheune) ved godset Bossee, beliggende i Kreis Rendsburg 19 km sydvest for Kiel ved Westensee. Bygningen er opført 1709 af ejeren på Westensee, Josias Rantzau. (Foto: Joachim Memmert).

Carl Wilhelm Michelsen (1755-1835) var forpagtersøn fra Neuhof, Neunkloster sogn i Mecklenburg, og blev i 1782 gift med hollænderdatteren Catharina Maria Lambertz (Lammers). Han kan eftervises indtil 1807 i Mecklenburg og døde i begyndelsen af 1835 på Store Grundet, Hornstrup sogn ved Vejle.

Forekomsten af hollændere, forpagtere (Pensionaire), forvaltere og deres familier er allerede undersøgt af mange forskere. For det meste var det interessen for egen slægtshistorie, der gav anledning til undersøgelserne og udvekslingen af oplysninger med ligesindede. Så vidt jeg ved, var den mecklenborgske arkivdirektør Hermann Grotefend (1845-1931) den første, der systematisk søgte i de mecklenborgske kirkebøger efter forekomsten af ikke bofaste erhvervsgrupper og samlede dem i et kartotek, der i dag er tilgængeligt på Landeshauptarchiv i Schwerin. Desværre nåede han ikke at bearbejde hele landet. I 1930'erne, da slægtsforskningen blev stærkt fremmet af nationalsocialisterne, opstillede genealogen Gerd Brüggmann et seddelkartotek og genealogen Hugo Carstens lister indeholdende alle relevante dåbsindførsler, vielser og dødsfald. Deres arbejder er kun tilgængelige for ganske få personer. Slægtshistorikeren Hans Martens har imidlertid samlet deres fund og mange

flere data i et kartotek. Desuden letter et topografisk register samt familietavler adgangen til hans arbejder. For ca. 12 år siden overlod han mig, på grund af tiltagende alder, disse omfattende resultater. Siden da har jeg fortsat hans arbejde og er gerne villig til at meddele oplysninger. Skriftlig henvendelse kan ske på dansk, men helst tysk. Alle breve vil blive besvaret på tysk. For at nå en større kreds af læsere har jeg samlet mine fund i hæfter og offentliggjort dem for følgende områder:

Holländerfamilien im Kirchenkreis Eckernförde, 1993

Holländerfamilien in den Kirchenkreisen Kiel und Rendsburg, 1994

Holländerfamilien im Kirchenkreis Plön, 1996

Holländerfamilien im Kirchenkreis Angeln, 1997,

Holländerfamilien im Kirchenkreis Oldenburg, 1998

Holländerfamilien im Kirchenkreis Eutin, 1999

Holländerfamilien in den Kirchenkreisen Segeberg und Neumünster, 2000

Holländerfamilien inm Kirchenkreis Stormarn, 2001

Holländerfamilien in den Kirchenkreisen Herzogtum Lauenburg und Lübeck, 2002

Nachträge und Ergänzungen zu den Holländerfamilien in Schleswig-Holstein, 2003

Holländerfamilien nahe der Elbe (Altmark, Wendland, Prignitz, Amt Neuhaus und Südwest-Mecklenburg, 2004

Holländerfamilien im nordwestlichehn Mecklenburg I, 2005

Alle bind er forsynet med navneregistre. Yderligere bind er planlagt og under forberedelse. Bøgerne kan købes ved henvendelse til mig.

Afslutningen på hollænderierne kom lidt efter lidt. I anden halvdel af det 18. århundrede opdelte mange godsejere deres ladegårde og lod de hidtil jordløse landarbejdere bosætte sig. Andre udskilte ladegårdene fra godscomplexet og solgte dem. De nye besiddere samlede forpagtningen af markerne og kvæget på én hånd og ansatte en hollænderibestyrelse eller en mejerske. Denne udvikling blev forstærket efter år 1800, da livegenskabet blev ophævet, og der blev anlagt flere bøndergårde. Efter fremkomsten af dampmaskinen kunne det tunge arbejde med at kærne smør erstattes af maskinerne. Skumningen af fløden blev overtaget af centrifuger. Bønderne sluttede sig sammen i andelsforetagender og producerede billigere end godshollænderierne. Således blev der ikke andet for hollænderne tilbage end at overgå til andre erhverv (forvaltere,

godsforpagtere), det skulle da lige være, at de allerede tidligere var blevet så kapitalstærke, at de kunne stige op i godsejerstanden.

I dag minder kun nogle store kostalde med tilhørende lader og nogle gadenavne om den tid, da det var et særligt erhverv at være hollænder.

Joachim Memmert, født 1936 i Kiel. Har studeret nationaløkonomi og taget eksamen som Diplom Volkswirt (rer.pol.). Har været ansat i en bank i 35 år. Tidligere medlem af bestyrelsen for og formand for Schleswig-Holsteinische Familienforschung e.V. Kiel. Adresse: Kopenhagener Allee 18, D 24109 Kiel, Tyskland.

Et minde over en dansk frihedskæmper

Af Adam Lindgreen

De danske frihedskæmpere fortjener at blive husket for deres store indsats under Anden Verdenskrig; men hvem var dén frihedskæmper, Aage Frandsen så blive skudt i slutningen af marts 1945 i Vestre Fængsel? Denne artikel peger på, at det muligvis har været Otto Egholm Lauritzen; men helt sikkert er det ikke.

Selv om det efterhånden er snart 60 år siden, at Anden Verdenskrig sluttede, udgives der til stadighed mange bøger om denne begivenhed; de seneste numre af *Personalthistorisk Tidsskrift* har således anmeldt nogle af disse bøger.¹ De danske frihedskæmpere har dog, som statsminister Anders Fogh Rasmussen så rigtigt sagde det i 2003, overordnet set fået al for lidt anerkendelse af deres kamp mod den tyske besættelsesmagt. At dette har været tilfældet er bemærkelsesværdigt, for det kan med god ret hævdes, at det alene var på grund af den danske frihedskamp, som feltmarskal Montgomery jo som bekendt betegnede som "second to none", at Danmark ikke blev sat i bås med lande, der havde kæmpet på Nazitysklands side i Anden Verdenskrig. Dét, havde samarbejdspolitikens store synderegister jo ellers peget på, ville ske, når regnskabet engang skulle gøres op. Det er her på sin plads at nævne følgende kendsgerninger: Den danske eksport af landbrugsvarer og fisk dækkede op mod 10-15 procent af Nazitysklands levnedsmiddelbehov; en tilsvarende udvikling havde fundet sted på det industrielle område (som eksempelvis våben og maskiner til metalindustrien, cement og skibsbygning og -reparationer), hvor eksporten samlet steg med 550 procent fra 1938 til 1943.² Historikeren Joachim Lund argumenterer for, at Danmark muligvis var det bedst integrerede land i dén europæiske nyordning, Nazityskland søgte at etablere.³ Tusinder af danskere deltog endvidere i store entreprenøropgaver i Danmark som for eksempel anlæg af flyvepladser i Jylland, og senere igen arbejdede op mod 100.000 danskere – oftest af nød, men også stærkt tilskyndet af selve den danske regering - i Nazityskland inden for industri, service og bygge- og anlægsvirksomhed.⁴ Endelig var det danske politis arrestation, internering og efterfølgende deportering af de danske kommunister grundlovsstridig.⁵

Selv deler jeg opfattelse med statsminister Anders Fogh Rasmussen: de danske frihedskæmpere fortjener at få al mulig hæder for deres farefulde indsats, og det

På det øverste billede ses tilfangetagne danskere anklaget for stikkeri eller samarbejde. På det nederste billede ses feltmarskal Montgomery i æresparade gennem Københavns gader. (Privateje)

er derfor, at jeg valgte at skrive denne artikel. Baggrunden er følgende: Under Anden Verdenskrig var min morfar, Aage Frandsen, betjent ved Vestre Fængsel i den afdeling, som hørte under det danske politi. Selvom han senere fortalte, at det ikke var en "rar" tid, er det først nu, hvor jeg har ryddet op i hans efterladte papirer, at det helt er gået op for mig, hvad han har været vidne til. Forhåbentlig vil denne beretning være med til at sætte et værdigt minde over én af de mange frihedskæmpere, der faldt i kampen mod den tyske naziterror.

Fotografierne og aviserne

Min morfar havde gemt en del fotografier fra Danmarks befrielseskamp. Disse i alt 62 fotografier var blevet udgivet således, at serie et til fem hver bestod af 10 fotografier, mens der i serie seks var 12 fotografier. Prisen for en serie var 3,50 kr., hvoraf 50 øre gik til hjælp for den bornholmske befolkning. Blandt de mange fotografier var "Schalburgtage af Borgernes Hus", "Folkestrejken", "Jernbanesabotage", "Den franske Skole", "De tre Materpæle i Ryvangen", "Frihedskæmpere henter Personer til Afhøring", "Royal Air Force er her", "Felmarskal Montgomerys Køretur" og "Gunnar-NU-Hansen interviewer Montgomery".

Hvad, der er mere interessant, er dog, at min morfar også selv fotograferede under krigen. Der var kun negativerne tilbage, 25 i alt, og da de jo ikke holder evigt, valgte jeg at fremstille aftryk af dem alle. På et af billederne ser man danskere, anklaget for landsforræderi, blive holdt i skak af maskinpistolbevæbnede vagter; på et andet kører feltmarskal Montgomery i triumftog ned ad Amagerbrogade. Den begivenhed kan min mor stadig huske, også selv om hun var blot syv år gammel, da den fandt sted. Hun hang ud ad vinduet på Amagerbrogade 97 for at kunne se hele optoget.

En hel del aviser var også blevet gemt. *Social-Demokraten* d. 29. januar 1943 beretter om de bomberamte kvarterer på Islands Brygge. En løbeseddel fra *Berlingske Tidende* d. 26. juli oplyser, at Mussolini er trådt tilbage, og at Badoglio er udnævnt til hans efterfølger. D. 24. april 1945 citeres Goebbels i *Politiken* for at have sagt, at falder Berlin og Prag, vil der ikke være noget Europa mere. Selvom tyskerne gør hård modstand, presser russerne imidlertid mod Berlin;⁶ det store parkanlæg Tiergarten, hvor den største modstand er, bliver sønderskudt;⁷ og endelig kan det meddeles de danske læsere, at "Rigskansler Adolf Hitler i Eftermiddag var faldet, og at Storadmiral Doenitz af Hitler var udnævnt til hans Efterfølger".⁸ Samtidig oplyses det, at Mussolini er blevet skudt i Italien. Og så bliver Danmark atter frit: Ifølge en løbeseddel fra De frie Danske har "Generalfeltmarskal Montgomery [...] nu meddelt, at de tyske Tropper i Nordvest-Tyskland, Holland og Danmark har overgivet sig".⁹ *Politiken* d. 13. maj 1945 fortæller om, at København er i jubel for Montgomery, og at "triumftoget gennem den gamle, befriede By blev Montgomery-Dagens største Oplevelse". D. 15. august 1945 kapitulerer Japan uden betingelser og der er "Fred i hele Verden".¹⁰

Dagbogsnotatet

Henimod slutningen af Anden Verdenskrig var min morfar vidne til et mord på en dansk frihedskæmper; det gjorde et så stærkt indtryk på ham, at han stadig huskede det 31 år efter, hvor han skrev et dagbogsnotat om mordet.

Dagbogsnotatet lyder således:¹¹

Dagbog

Skærtorsdag den 29. marts 1945

Tjeneste på kontoret, lang dag (6-19⁴⁰).

Kl. ca. 17 ankommer en tysk fangetransport i en overdækket lastvogn, der på vanlig vis kører op ved gavlen på Sydfløjen hvor fangerne føres ind i fgsl. En næsten daglig begivenhed i disse dage efter bombningen af Schellhuset den 21. ds.

Nogle få minutter efter høres flere skud og da vi **styrter** springer hen til vindueet hvorfra vi kan udsynet dækker hele arealet mellem Sydfløjen og sygehuset ser vi en mandsperson falde til jorden ca. 20-30 meter inde på græsplanen regnet fra lastvognens bagende hvor 3-4 SS [/] gestapo folk står med løftede pistoler skydende mod den faldne der tumler rundt på ryggen og ligger med udstrakte arme og ben. Samtidig løber en værnemagtssoldat fra skilderhuset ved sygehuset hen til den faldne og affyrer sin riffel fra få centimeters afstand i brystet på den allerede døde mand. Soldaten løber tilbage og indtager sin plads ved skilderhuset. Herefter sker intet. Den ~~død~~ myrdede ligger med det nu hvide ansigt vendt mod den blå himmel og medens hans drabsmænd står i en gestikulerende klynge og gør deres våben rede til nye ~~mord~~ ugerninger.

Vi står ved vinduet lammet af forbitrelse, [magtesløshed?] og dyb sorg over den onde og meningsløse nedskydning af en flygtende frihedskæmper der ingen jordisk chance havde for at genvinde sin frihed. 3 lukkede porte adskilte ham jo fra ~~tyskern~~ de tyske bødler og frelsen uden for Vestre fængsel.

Senere – ca. 30 minutter – kommer 2 ~~vagter~~ kapoer ud fra sydfløjen og går hen til den døde. tager fat i ham ved ~~hver sin fod~~ fødderne og slæber ham hen over græsset. Det sidste vi ser af den ~~døde~~ faldne er hans venstre arm og hånd der støder mod gavlhjørnet idet han slæbes omkring hjørnet og dermed er ude af syne.

Næste morgen rapporteres at en vinduesglas i biblioteket er ~~knust~~ ramt af et projektil fra tyskernes vilde skydning mod flygtningen.

Denne beretning er nedskrevet medio november 1976 31 år efter hændelsen fandt sted hvorfor ~~tidsangivelsen~~ ~~datodateringen~~ måske kan være langfredag den 30. marts 1945.

Men hvem var denne frihedskæmper, der blev myrdet så brutalt? Vestre Fængsel svarede ikke, da de blev kontaktet.

En henvendelse til forskningschef ved Det kongelige Bibliotek, John T. Lau-

Dagbog

Skærtorsdag den 29 marts 1945

Froneri på kontoril; lang dag (6-19⁴⁰).

Et ca 17 væk kommer en tysk fangevogn i en overdækket lastvogn, der på vanlig vis kører op ved græsten på Sydfløjen hvor fangerne føres ind i fangelejen næsten daglig begivenhed i disse dage efter bombningen af Skillehuset den 21. ds.

Nogle få minutter efter løber flere skud og da vi ^{springer} styrer hen til vinduet hvorfra vi ~~kan~~ udsynet dækker hele arealet mellem Sydfløjen og sygehuset ser vi en mandsperson faldet til jorden ca. 20-30 meter inde på græsplænen og regner fra lastvognen bagende hvor 3-4 ^{gekket} SS Polk står med løftede pistoler skydende mod den faldne der tumler rundt på ryggen og klapper med udstrakte arme og ben. Samtidig løber en Vermoretsoldat fra Skillehuset ved sygehuset hen til den faldne og affyrer sin riffel fra få centimeters afstand i brystet på den allerede døde mand. Soldaten løber tilbage og indtager sin plads ved Skillehuset. Herefter sker

ridsen, førte heller ikke umiddelbart til afklaring af spørgsmålet: "Jeg har ikke kunnet lokalisere en frihedskæmper skudt ved Vestre Fængsel hverken 29. eller 30. marts 1945. Den 28. og 29. bliver der henrettet 9 modstandsfolk, men det foregik for alle i Ryvangen. Der er intet om en sådan hændelse i det illegale nyhedsbureau Information, intet i listen over henrettede modstandsfolk, i listen over frihedskæmpere skudt under anholdelse osv. og hel[l]er ikke i daglige beretninger om begivenheder under den tyske besættelse. Er det muligt, at datoen er forkert?"¹²

Selv om John T. Lauridsen ikke havde held med sin efterforskning, er det interessant, at han ikke stiller spørgsmålstejn ved selve beretningen, blot at datoen måske ikke er den rigtige. Jeg har heller ikke selv nogen grund til at betvivle ægtheden af min morfars beretning. Selvom jeg også har min morfars dagbøger, som han førte gennem livet, står der desværre intet om mordet dér.

Frihedsmuseet blev efterfølgende kontaktet. Desværre var resultatet også her negativt. Drabet stod som sagt ikke omtalt i *Information*; men "eftersom det har fundet sted i fængslet, skjult for offentligheden, forventede jeg [Henrik Lundbak] egentlig ikke at finde noget, og det gjorde jeg [Henrik Lundbak] da heller ikke".¹³ Frihedsmuseet kunne endvidere oplyse, at der fandt fire officielle henrettelser sted d. 28. marts og fem d. 29. marts; men alle disse henrettelser foregik i Ryvangen og ikke i Vestre Fængsel.¹⁴

Der syntes nu at være én mulighed tilbage, nemlig Ib Damgaard Petersens 462-sider bog over de faldne i Danmarks frihedskamp.¹⁵ Gennemlæsning af denne bog førte til, at følgende personer muligvis kunne være identisk med frihedskæmperen, min morfar omtalte:

Niels Louis Damsgaard,¹⁶ tilknyttet illegal bladvirksomhed, blev fanget af Gestapo d. 22. marts 1945 og skudt samme dag på Politigården.

Svend Vinding Dorph,¹⁷ delingsfører i Holger Danske, blev taget til fange i februar 1945, udsat for hård tortur og døde d. 3. marts 1945 på Politigården.

Otto Egholm Lauritzen,¹⁸ tilknyttet militærgruppen i København, blev arresteret d. 22. marts 1945 og begik selvmord få dage efter sin anholdelse (d. 28. marts 1945) for ikke at røbe sine kammerater.

Der var ingen andre frihedskæmpere, som passede på sted (Vestre Fængsel) eller dato (d. 29. eller d. 30. marts 1945). Når nu både Niels Louis Damsgaard og Svend Vinding Dorph er medtaget i listen over mulige kandidater, skyldes det, at min morfar jo kunne have haft tjeneste på Politigården den pågældende dag, selv om det nok ikke er sandsynligt. Den eneste, der således bliver tilbage, er Otto Egholm Lauritzen, der godt nok døde i Vestre Fængsel, men allerede d. 28. marts 1945. Der oplyses, at han begik selvmord, og dét og altså også datoen stemmer jo ikke helt overens med min morfars beretning.

Er der tale om den samme person – eller har min morfar måske set en tysk soldat, "som havde forsøgt at desertere og til det formål havde iført sig civilt tøj?"¹⁹

Selv om der ikke synes at være detaljer i dagbogsnotatet, som gør det sikkert, at der virkelig har været tale om en frihedskæmper, ville det være underligt, at min morfar skulle have opdigtet historien. Måske der er nogle af *Personalhistorisk Tidsskrifts* læsere, som kan hjælpe til med at identificere den faldne frihedskæmper, så hans familie kan få en kopi af dagbogsnotatet? Det, synes jeg, skylder man frihedskæmperen.

Noter:

- 1 Se for eksempel Martin Klatt: Flygtningene og Sydslesvigs danske bevægelse 1945-1955. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2003:1, s. 112; Niels Ole Frederiksen og Poul Henrik Jensen: Rejse i dødens fodspor. Beretning fra en overlevende kz-fange. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2003:2, ss. 235-236; John T. Lauridsen: Samarbejde og modstand. Danmark under den tyske besættelse 1940-1945. En bibliografi. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2003:1, ss. 113-114; Hedda Lundh: Ikke noget theselkskab. Var vi terrorister? Om en gruppe kvinder i modstandsbevægelsen. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2003:2, ss. 114-115; Kjell Å. Modéer: Patriot i gränsland. Einar Hansen – entreprenör och mecenat. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2003:2, ss. 241-242; Sune Persson: "Vi åker till Sverige". De vita bussarna 1945. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2003:2, ss. 244-246.
- 2 Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen: *Dansk Udenrigspolitiks Historie. Overleveren 1914-1945*, bd. 4. København 2003.
- 3 Joachim Lund: Danmark og den økonomiske nyordning. Det nazistiske regime og Danmarks plads i den tyske Grossraumwirtschaft 1940-1942. Utrykt ph.d.-afhandling. Københavns Universitet 1999.
- 4 Jævnfør Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen, 2003.
- 5 Jævnfør Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen, 2003.
- 6 Politiken, d. 28. april 1945.
- 7 Politiken, d. 30. april 1945.

- 8 Politiken, d. 2. maj 1945.
- 9 Løbeseddel fra De frie Danske, d. 4. maj 1945.
- 10 Politiken, d. 15. august 1945.
- 11 Det er citeret ordret efter dagbogsnotatet; således findes for eksempel de angivne overstregninger af ord også i det originale notat.
- 12 Ifølge e-mail fra forskningschef ved Det kongelige Bibliotek, John T. Lauridsen, d. 6. januar 2004.
- 13 Ifølge brev fra museumsinspektør ved Frihedsmuseet, Henrik Lundbak, d. 21. januar 2004.
- 14 De ni henrettede frihedskæmpere var: ekspedient Ole Bay Andersen; malerlærling Bent Christensen; gårdejer Erik Briand Clausen; reservebetjent Aage Emil Davgaard; bud Børge Henning Hansen; greve Lennart Ahlefeldt Laurvig Lehn; forsikringsagent Asger Lindberg Mørup; stationsleder Eigil Bruno de Neergaard; og elektriker Bent Stentoft.
- 15 Ib Damgaard Petersen (redaktør): Faldne i Danmarks Frihedskamp 1940-45. København 1970.
- 16 Grosserer Niels Louis Damsgaard, f. d. 21. juli 1901 i København, † d. 22. marts 1945 på Politigården. Forældre: skomager Søren Frederik Nielsen og Ingeborg Bardeleben.
- 17 Tandlæge Svend Vinding Dorph, f. d. 13. august 1914, † d. 3. marts 1945 på Politigården. Forældre: cand. phil. Johannes Christian Dorph og tandlæge Ingeborg Ostenfeld. Gift med Gerda Hasforth-Larsen.
- 18 Tobakshandler Otto Egholm Lauritzen, f. d. 14. januar 1892, † d. 28. marts 1945 i Vestre Fængsel.
- 19 Jævnfør Henrik Lundbak, 2004.

Generalforsamling 2005

Samfundets ordinære generalforsamling afholdtes torsdag den 26. april 19.30 på Landsarkivet for Sjælland m.m. i København med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning
3. Regnskab og fastsættelse af kontingent
4. Valg
 - a. På valg til bestyrelsen er: Nils Bartholdy, Finn Grandt-Nielsen, Poul Steen, Hans H. Worsøe.
 - b. På valg til revisorer er: Tommy P. Christensen, Jørgen Stage Larsen
 - c. På valg til revisorsuppleant er: Jørgen Mikkelsen
5. Eventuelt

Formanden, Birgit Flemming Larsen, bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne ambassadør Villads Villadsen som dirigent. Dette tiltrådte forsamlingen, og dirigenten konstaterede indkaldelsen til generalforsamlingen og den foreliggende dagsorden for lovlige.

Formanden fik ordet til aflæggelse af bestyrelsens beretning.

”Næppe er et års arbejde afsluttet, før det er igen er blevet tid at skue tilbage og gøre status. For Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie var datoen den 25. september 2004 årets vigtigste, idet vi denne dag kunne fejre foreningens 125-års jubilæum. I Personalhistorisk Tidsskrift 2005:1 vil der være et udførligt referat af dagens begivenheder, så jeg vil her indskrænke mig til at konstatere, at vi på baggrund af talrige tilkendegivelser kan konkludere, at vi havde en god og indholdsrig dag samt en festlig aften.

Udgivelser: Personalhistorisk Tidsskrift er i 2004 udkommet med et hæfte på 134 sider og jubilæumsbogen i stift bind på 333 sider. Sidstnævnte fremstod i en ny smuk farve, som i den næste årrække vil være kendetegn for tidsskriftet. Jubilæumsbogen var en markering af de 125 år, og der skal her lyde en hjertelig tak til følgende fonde, som fandt bogen værdig til økonomisk støtte: Edvard Pedersens Biblioteksfond, Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og ikke mindst Alfred Good's Fond, som har støttet såvel jubilæumsbogen som PT 2004:1.

Den økonomiske situation for kulturtidsskrifter som f.eks. Personalhistorisk Tidsskrift er i de senere år blevet forværret, ikke mindst fordi det er blevet stadig vanskeligere at finde økonomisk støtte til udgivelsen. Det har haft

den konsekvens, at vi i bestyrelsen har drøftet mulighederne for, hvorledes vi kunne reducere produktionsudgifterne. Vi har derfor sonderet markedet og indhentet en række tilbud fra andre trykkerier i håb om at kunne finde en billigere løsning, der samtidig ikke ændrede på kvaliteten af produktet. Dette har ført til, at vi i 2004 har opsagt det mangeårige samarbejde med Syddansk Universitetsforlag og samtidig skiftede trykkeri, idet vi har truffet aftale med Øko-Tryk i Videbæk, som fremover skal trykke Personalhistorisk Tidsskrift. At skifte trykkeri er naturligvis ikke nogen lille sag, og der er mange nye arbejds gange at vænne sig til fra begge sider. Vi ved, at både redaktion og trykkeri har arbejdet hårdt for at få alting på plads til udsendelsen af PT 2005:1, men desværre er det ikke lykkedes at få det ud til generalforsamlingen i dag. Da vi sætter kvalitet i højsædet og nødig vil gå på kompromis om samme, håber vi på forståelse for denne forsinkelse. Redaktør Michael Bach og hans stab, Anne Dorthe Suderbo, Stella Borne Mikkelsen, Gitte Bergendorff Høstbo og Susanne Krogh Jensen – sidstnævnte står for anmeldersekationen – skylder vi stor tak for det store og uegennyttige arbejde, de lægger i udarbejdelsen af Personalhistorisk Tidsskrift. Ligeledes tak til vores trofaste korrekturlæser, Ida Dybdal, og til Arne Julin for udarbejdelse af register.

Som nævnt i beretningen sidste år har vi planer om en fortsættelse af *mig & MINE*. Titlen vil blive *mig & MINE – året rundt*, og forfatteren er Charlotte S.H. Jensen. Bogen vil snarest gå i trykken, og om alt går vel, kan den udkomme inden årets udgang. Vi ser frem til denne nye udgivelse.

Medlemstal og økonomi: Medlemstallet ligger omtrent på det samme som i 2003 med 897 betalende medlemmer. I 2003 valgte vi at udskille varetagelsen af medlemskartoteket fra det i forvejen belastende job som kasserer, og det er indtil udgangen af 2004 blevet passet af Stella Borne Mikkelsen. På grund af studier og nyt job kan Stella Borne Mikkelsen ikke længere finde tiden til arbejdet med medlemskartoteket. Tak til Stella for den tid og energi der er lagt i arbejdet. Vi har fundet en afløser, Jeanette Godske, som vi byder hjertelig velkommen. Jeanette Godske har taget initiativ til at få udarbejdet et nyt medlemsprogram, som skal gøre det lettere at håndtere kartoteket, ikke mindst med henblik på at kunne udskille restanterne på en nemmere måde. Det er desværre ikke alle, der betaler kontingentet til tiden, og det giver problemer – såvel praktiske som økonomiske. Det er dyrt at sende rykkere ud.

Næste punkt på dagsordenen vil vise, at vi er kommet ud af året 2004 med et større underskud. Det var vi forberedt på og havde indregnet det i vores budget, da der i forbindelse med jubilæet har været en række større udgifter. Det har betydet, at vi har dækket en del af underskuddet med en overførsel fra vores hensættelse.

De stadige portoforhøjelser og større gebyrer for valutaveksling har bety-

det, at bestyrelsen har besluttet at pålægge medlemmer udenfor Danmark et ekstra gebyr afhængig af hjemsted, således at medlemmer i Europa udenfor Danmark må betale et gebyr på 30 kr. og i det øvrige udland 75 kr..

Nordisk samarbejde: I forbindelse med jubilæumsdagen den 25. september, hvor der var en række af vore nordiske samarbejdspartnere til stede, var det naturligt at afholde Nordgen-mødet i København under dansk formandskab. Det var et udmærket møde med orientering om, hvad der foregår rundt om i de nordiske samarbejdspartneres foreninger samt med en frugtbar diskussion om en række tiltag, hvor det nordiske samarbejde kunne komme i spil – f.eks. udarbejdelse af artikel om Nordgen til publicering på alle nordiske websites og i tidsskrifter, udarbejdelse af en fælles nordisk standard for kildehenvisninger samt den tidligere fremsatte idé om en mindre ordbog eller ordliste over slægtshistoriske termer på de forskellige nordiske sprog.

Desværre kunne vi ikke få gang i et samarbejde omkring ”strays”, så der må vi finde en anden løsning.

Den 26.-28. august 2005 afholdes der släktforskar dagar i Göteborg. Samfundet, Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger og tidsskriftet Slægten vil her have en stand, hvor vi i fællesskab kan gøre opmærksom på, hvad der foregår i Danmark på det slægts- og personalhistoriske område.

Hvem Forsker Hvad: Bestyrelsen har netop haft HFH's regnskab til godkendelse, og vi kan oplyse, at HFH fortsat er i god gænge. Et mindre salg i forhold til året 2003 har medført, at HFH har nedsat det trykte antal til 2.600 fra tidligere 3.000. Der er for nylig lavet et fremstød overfor lokalarkiverne med henblik på at få afsat gamle eksemplarer, der stadig er på lager, og det ser ud til, at mange arkiver benytter sig af tilbuddet. HFH er i gode hænder hos Beth Jeppesen som redaktør og Tove Glud Rasmussen som kasserer, som begge takkes for den indsats, de yder med publikation og regnskab.

Forslag til ny navnelov: Forslaget til ny navnelov, som var under udarbejdelse i 2004, blev trykt og sendt ud til høring i eftersommeren. Også Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie blev hørt, og Hans H. Worsøe forfattede høringssvaret, som bliver trykt i PT 2005:1. Første behandling i Folketinget blev forsinket af det udskrevne Folketingsvalg, men kunne da endelig ske den 10. marts 2005. Forslaget blev stort set vel modtaget af ordførerne for de forskellige partier – bortset fra Dansk Folkeparti – og blev sendt til udvalgsbehandling. 2. behandlingen i Folketinget er endnu ikke berammet. Samfundet følger behandlingen af forslaget meget nøje, og vi håber at kunne bringe den færdige lov i PT 2005:2 i slutningen af året. Der kan henvises til www.folketinget.dk, hvor det er muligt at læse indlæggene fra de politiske

ordførere.

Fremtiden: Skal vi skue frem og se på, hvilke ønsker der kunne ønskes for fremtiden, vil det største være, at vi kan fortsætte den samme kvalitetsmæssige linie, der er lagt, når det gælder indhold og form af Personalhistorisk Tidsskrift, som er vores hovedaktiv til medlemmerne. Der er rige traditioner at øse af. Her i 2005 kan vi fejre endnu et jubilæum, nemlig 125-året for udgivelsen af vores tidsskrift, som udkom første gang i 1880.

Et andet ønske kunne være større fremgang i medlemstallet. Et større medlemstal vil betyde en bedre konsolidering af fremtiden for Samfundet. Det er derfor vigtigt, at vi gør opmærksom på vores eksistens. Vi havde håbet at kunne fremlægge en ny hvervebrochure her i dag, men desværre går det ikke altid, som man ønsker. Et stort arbejdspress hos forfatteren af brochuren har forsinket udgivelsen.

Til slut en hjertelig tak til alle institutioner og organisationer som vi i årets løb har samarbejdet med. Ligeledes tak til Elsebeth Paikin, som redigerer og vedligeholder Samfundets website. Med disse ord overgiver jeg beretningen til generalforsamlingen.

Beretningen godkendtes uden kommentarer.

Kassereren, Finn Grandt-Nielsen, aflagde regnskab for året 2004. På grund af tidspres og bopæl i Sverige havde den ene af revisorerne, Tommy P. Christensen, ikke nået at underskrive det færdige regnskab. Efter kassererens grundige gennemgang af de enkelte poster i regnskabet, kunne dette godkendes af forsamlingen uden kommentarer. Bestyrelsen foreslog uændret kontingent. Dette godkendtes ligeledes.

Formanden fik ordet for at redegøre for de følgende valghandlinger. Bestyrelsesmedlem Nils Bartholdy har ønsket at udtræde af bestyrelsen. Formanden takkede Nils Bartholdy for de mange års arbejde i bestyrelsen og kunne med stor glæde meddele, at Bartholdy har lovet fortsat at være Samfundets repræsentant i *Confédération Internationale de Généalogie et d'Héraldique*. Til at varetage den ledige post i bestyrelsen foreslog bestyrelsen Folkemindeforsker Charlotte S.H. Jensen. På valg til bestyrelsen i øvrigt var Finn Grandt-Nielsen, Poul Steen og Hans H. Worsøe, der alle var villige til genvalg.

Fra salen var der indsigelse mod Charlotte S.H. Jensens kandidatur ved Georg Agerby, som mente, at der var for mange i Samfundets bestyrelse, der var ansat i Statens Arkiver. Dette foranledigede en præsentation af bestyrelse, redaktion og ekspedition med angivelse af den enkeltes erhverv. Herefter gik dirigenten over til selve valghandlingen, hvorefter Charlotte S.H. Jensen blev nyvalgt og Finn Grandt-Nielsen, Poul Steen og Hans H. Worsøe blev gen-

valgt – alle med akklamation.

Revisorerne Tommy P. Christensen og Jørgen Stage Larsen blev genvalgt, det samme blev revisorsuppleant Jørgen Mikkelsen.

Under eventuelt meddelte Georg Agerby, at Rotary til næste sommer ville afholde en verdenskongres i Øresundsområdet. Man regner med omkring 30.000 deltagere. I forbindelse med kongressen vil der i Bella Centret blive etableret en stand vedrørende slægtsforskning i de nordiske lande. Formanden kunne orientere om, at bestyrelsen på sit seneste møde lige før generalforsamlingen havde nedsat en arbejdsgruppe, der skulle undersøge mulighederne for at udarbejde en vejledning for slægtsforskere på engelsk.

Herefter kunne dirigenten afslutte generalforsamlingen med tak for god ro og orden.

Efter generalforsamlingen var der foredrag ved Knud Prange: *Et impressionistisk causeri om hvem der skrev hvad. Personalhistorisk Tidsskrift gennem 125 år*. Foredraget markerede 125-året for udgivelsen af Personalhistorisk Tidsskrift, som udkom første gang i 1880. Foredragsholderen har lovet at skrive en artikel om emnet til tidsskriftet. Efter foredraget var der rundvisning ”bag arkivets kulisser” ved Jørgen Mikkelsen og Peter Wodskou.

Gitte Bergendorff Høstbo, sekretær

Resultatopgørelse og balance 2004

Resultatopgørelse	kr.	kr.	2003 t.kr.
<i>Indtægter</i>			
Kontingentindbetalinger ¹	178.428		192
Tilskud til jubilæumsbogen	60.150		15
Salg af bøger og hæfter	19.792		19
Renter	6.726		8,4
Portorefusion	2.970		4,5
Jubilæumsfest	16.729		0
<i>Indtægter i alt</i>		284.795	239
<i>Udgifter</i>			
Personalhistorisk Tidsskrift og jubilæumsbogen			
Trykning	174.418		112
Forsendelse	65.242		47
Håndtering Syddansk Universitetsforlag	29.075		28
Øvrige omkostninger	8.043		2,7
PR	1.158		0,6
		277.936	191
Bøger og hæfter			
Forsendelse og medlemsadministration ²	8.344		4,7
Håndtering SDUF	438		0,3
Øvrige omkostninger	3.285		1,4
		12.067	6,4
Møder og rejser	15.801		26
Administration	18.885		15
Gebyrer	2.348		1,5
Kontingenter	1.020		1,2
Afskrevet	0		10
Jubilæumsfest	53.701		0
		91.755	54
<i>Udgifter i alt</i>		381.758	251
<i>Årets driftsresultat</i>		- 96.963	- 13
<i>Overført til hensættelser</i>		33.163	
<i>Årets resultat</i>		- 63.800	

	kr.	kr.	2003 t.kr.
Balance pr. 31. december 2004			
<i>Aktiver</i>			
Likvid beholdning (inkl. hensættelser) ¹		246.023	337
Tilgodehavender ⁴		12.233	3,7
Rest af tilgodehavender fra 2003		2.159	
Andre aktiver ⁵		0	0
<i>Aktiver i alt</i>		<u>260.415</u>	<u>341</u>
<i>Passiver</i>			
Forudbetalte kontingenter ⁶		67.204	18,4
Skyldige omkostninger ⁷		96.065	128,5
Hensættelser	103.163		
Overført til jubilæum	<u>33.163</u>	70.000	103
Egenkapital – saldo primo 2004	90.946		
Årets underskud	<u>- 63.800</u>		
Saldo ultimo 2004		27.146	91
<i>Passiver i alt</i>		<u>260.415</u>	<u>341</u>

Måle, den 22. april 2005

Finn Grandt-Nielsen (sign.)

Samfundets regnskab for 2004 er revideret, hvorved er konstateret, at de i foranstående resultat- opgørelse og balance angivne beløb er korrekt overført i overensstemmelse med "kassebog" og bankopgørelser.

København, den 26. april 2005
Jørgen Stage Larsen (sign.)

Malmö, den 10. oktober 2005
Tommy P. Christensen (sign.)

Noter

- 1 898 medlemmer.
- 2 Heri indgår porto vedr. Syddansk Universitetsforlag: 651 kr.
- 3 Giro: 606 kr., bank: 20.465 kr. og obligationskonto: 224.952 kr.
- 4 8 kontingenter: 1600 kr. og copydanindtægt: 2.266 kr. samt et formodentlig beskedent, men ukendt beløb for bogsalg, her sat til 0 kr. Skyldes nedbrud af harddisk.

Moms til gode: 8.366 kr.

- 5 1 computer (BFL 1999), 1 printer (BFL 1999/FG-N 2004) og 1 scanner (PS/AJ 2002).
- 6 334 medlemmer.
- 7 Syddansk Universitetsforlags arbejde med bogsalg: 438 kr. og med Personalhistorisk Tidsskrift: 29.075 kr., porto vedr. bogsalg: 651 kr. og Personalhistorisk Tidsskrift 65.242 kr. "Bogkøb": 660 kr.

Nyt fra redaktionen

Redaktionen har på et møde i august udpeget Stella Borne Mikkelsen til ny redaktør af Personalhistorisk Tidsskrift. Stella overtager redaktionen ved årsskiftet 2005/06. Navnene på redaktionens medlemmer findes på omslagets bageste inderside.

Ved en fejl blev det heraldiske billedtæppe i Christian Haus artikel i forårsnummeret ikke bragt i farver. Derfor bringer vi billedet igen - og denne gang i farver. I samme artikel var der desværre blevet byttet rundt på billedteksterne til ill. 2 og 3. Redaktionen beklager fejlene.

Redaktionen har modtaget følgende annonce:

International kongres i Skotland i 2006

Den 27. internationale kongres for genealogi og heraldik vil finde sted fra den 21. til den 26. august 2006 i Skotland. Kongressen arrangeres af The Heraldry Society of Scotland og The Scottish Genealogy Society. Den formelle vært er chefen for den officielle heraldiske myndighed, Lord Lyon, der sammen med heroldskollegiet på en særdeles synlig måde vil tage del i kongressen. Deltagelse i kongressen vil utvivlsomt blive en usædvanlig oplevelse. Møderne holdes på University of St. Andrews, der ligger i nærheden af Edinburgh, og der bliver mulighed for indkvartering på universitetets område. Kongressens tema er: *Myth and Propaganda in Heraldry and Genealogy*. Man kan læse mere om kongressen på www.congress2006.com.

Nils G. Bartholdy

Nyt fra Norden

Sverige

Föreningen DIS kunne i marts fejre sit 25-års jubilæum. Det er en erfaren 25-årig i stadig vækst med nu 22.000 medlemmer på landsbasis. DIS-Sverige har syv "børn", dvs. regionsforeninger og er således Sveriges største slægtsforskerforening. Til lykke til DIS-Sverige!

En interessant artikel findes i *Diskulogen med släktforskarnytt nr. 69, juli 2005* om forsøg med undervisning i slægtsforskning for gymnasieelever. På Hulebäcksgymnasiet i Mölnlycke udenfor Göteborg har ca. 50 elever i 2. og 3.g. meldt sig til det valgfrie fag slægtsforskning. Initiativet kom fra to af skolens lektorer, som selv dyrker slægtsforskning.

Eleverne skulle ved at finde egne rødder få en dybere forståelse for de vilkår tidligere generationer levede under og en indsigt i de forskellige samfundsgruppers problemer samt få øjnene op for, hvorledes samfundet fungerede i tidligere tider. Disse formål er til fulde blevet opfyldt.

Norge

Norsk Slektshistorisk Tidsskrift bind XL, hefte 1, 2005 indeholder tre artikler: Sten Høyendahl: "Guttel Torkelsrud og hans etterslekt. Refleksjoner rundt om en arvestrid i Eideberg på 1500-tallet".

Arnvid Lillehammer: "Eit genealogisk bidrag til historia om det reisende folket".

Are S. Gustavsen: "Torbjørn på Myre i Strømm".

Genealogen nr. 1 2005, 19. årgang er denne gang et temanummer med titlen *Båhuslen. Norsk eller svensk?* Bladet indeholder en række oplysende artikler med fokus på Bohuslen: fra litteratur om Bohuslen (skrevet af en svensksproget forsker), kilder til Bohuslens slektshistorie, Bohusarkivet og om forskellige slægter i området.

Slekt og Data nr. 2, 2005. Temaet er *døden* og artiklerne belyser norske kirkebøger, gravminderegistrering, norske regler for navneopkald, kirkegårde i Oslo, ligprædikener m.v. Derudover er der en artikel om sikkerhedskopiering fra DIS-Norges nye multimediaudvalg, der er oprettet for at give slægtsforskere gode råd og vejledning til bl.a. at levendegøre slægtshistorien.

DIS-Norge fejrede sin 15-årsdag i april 2005. Til lykke til DIS-Norge!

Birgit Flemming Larsen

Den nye navnelov

Af Birgit Flemming Larsen

Som tidligere meddelt i Personalhistorisk Tidsskrift har en navnelov været undervejs siden Justitsministeriets Navnelovsudvalg blev nedsat den 9. december 2002. De vigtigste ændringer i lovforslaget er:

1. Et efternavn, der bæres af flere end 2.000 personer¹ her i landet, skal frit kunne tages af enhver.
2. Det skal være muligt at tage et mellemnavn som efternavn – uanset at mellemnavnet ikke er eller har været et efternavn i ens slægt.
3. Det skal være muligt at tage en tipoldeforælders efternavn. Hidtil har det kun været muligt at tage en forælders, en bedsteforælders eller oldeforælders efternavn.
4. Man skal kunne tage en ægtefælles mellemnavn som mellemnavn.
5. Faste samleverer får mulighed for at tage hinandens efternavn og mellemnavn på samme måde som ægtefæller.
6. Indførelse af adgang til at tage et patronym som efternavn, dvs. fars eller mors fornavn f.eks. med endelsen -søn/datter eller –son/dottir.

Tredjebehandlingen af lovforslaget fandt sted tirsdag den 14. juni, og et stort flertal i Folketinget vedtog den nye lov. Loven træder i kraft 1. april 2006. Til orientering for vore medlemmer kan man nedenfor læse den nye lov i sin helhed.

¹ I det oprindelige forslag var tallet 1.000. Dette blev ændret af familie- og forbrugerminister Lars Barfoed efter protester fra ca. 21.000 borgere.

Navnelov

VI MARGRETHE DEN ANDEN, af Guds Nåde
Danmarks Dronning, gør vittterligt:

Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort
samtykke stadfæstet følgende lov:

Kapitel 1

Efternavne

Efternavn ved fødslen

§ 1. De eller den, der har forældremyndigheden over et barn, skal senest 6 måneder efter barnets fødsel vælge et efternavn, som barnet er berettiget til efter §§ 2-4 eller 6-8.

Stk. 2. Sker navngivning ikke inden den i stk. 1 nævnte frist, får barnet moderens efternavn. Dette gælder dog ikke, hvis moderens efternavn er taget i medfør af § 7, stk. 1, nr. 1 eller 2. I dette tilfælde får barnet afhængigt af sit køn moderens fornavn med tilføjelsen -søn eller -datter, jf. § 7, stk. 1, nr. 1.

Ikke beskyttede efternavne

§ 2. Efternavne, der her i landet bæres af mere end 2.000 personer, er ikke beskyttede og kan tages af enhver. Et efternavn, der en gang har været uden beskyttelse, kan ikke senere blive beskyttet efter § 3.

Stk. 2. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender fastsætter nærmere regler om anvendelsen af stk. 1 og bekendtgør en gang årligt, hvilke navne der ikke er beskyttede efter denne bestemmelse.

Beskyttede efternavne

§ 3. Efternavne, der her i landet bæres af 2.000 personer eller færre, er beskyttede og kan ikke tages af andre, jf. dog stk. 2.

Stk. 2. Beskyttelsen gælder ikke navne, der er omfattet af § 2, stk. 1, 2. pkt., og er ikke til hinder for, at et navn kan tages i medfør af §§ 4, 5 eller 7-9.

Slægtsmæssig eller lignende tilknytning til efternavnet

§ 4. Et navn kan tages som efternavn, hvis en af følgende betingelser er opfyldt:

- 1) Navnet har tidligere været ansøgerens efternavn.
- 2) Navnet bæres eller har været båret som efternavn af en af ansøgerens forældre, bedsteforældre, oldeforældre eller tipoldeforældre.
- 3) Navnet er eller har været ansøgerens mellemnavn.
- 4) Navnet bæres som efternavn af ansøgerens mors eller fars nuværende eller tidligere ægtefælle, når den pågældende stedfar eller stedmor samtykker. Med en ægtefælle sidestilles en samlever, såfremt betingelserne i § 5, stk. 2, er opfyldt.
- 5) Navnet bæres som efternavn af ansøgerens nuværende eller tidligere plejemor eller plejefar, og den pågældende samtykker.
- 6) Navnet er et efternavn, som ansøgeren har ret til efter de øvrige bestemmelser i dette kapitel, med ændring af en kønsbestemt endelse af dette efternavn, hvis navnet har tradition i en kultur, som tillader dette.
- 7) Ansøgeren har kendskab til og har indhentet samtykke fra alle, der her i landet bærer navnet som efternavn.

Stk. 2. Et navn kan dog ikke tages i medfør af stk. 1, nr. 2-7, hvis det efternavn, der ønskes, er taget i medfør af § 7, stk. 1, nr. 1 eller 2.

Stk. 3. Et navn kan heller ikke tages i medfør af stk. 1, nr. 3, hvis ansøgerens mellemnavn er taget i medfør af § 11, stk. 1, nr. 4.

Stk. 4. Et navn kan endvidere ikke tages i medfør af stk. 1, nr. 6, hvis det betegner det modsatte køn i forhold til den, der skal bære navnet. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte regler, der for transseksuelle personer gør undtagelse fra bestemmelsen i 1. pkt.

Stk. 5. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte nærmere regler om samtykke, jf. stk. 1, nr. 4, 5 og 7. Bæres et navn, der ansøges om i medfør af stk. 1, nr. 7, af et barn, der er fyldt 12 år, kræves samtykke fra barnet. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan, hvor særlige forhold taler herfor, undtage fra kravet om samtykke i stk. 1, nr. 4 og 5.

Ægtefællers og samlevendes efternavne

§ 5. Ønsker ægtefæller samme efternavn, kan den ene ægtefælle med den anden ægtefælles samtykke tage dennes efternavn, medmindre navnet er taget i medfør af § 7, stk. 1, nr. 1 eller 2.

Stk. 2. Det samme gælder personer, der ikke er gift, men som erklærer, at de lever i et ægteskabslignende forhold, og som enten har levet sammen i mindst 2 år eller har fælles børn under 18 år, der har eller skal have navnet som efternavn.

Nydannede efternavne

§ 6. Navne, der ikke bæres som efternavn her i landet, kan tages som efternavn, medmindre navnet

- 1) let kan forveksles med et beskyttet efternavn, jf. § 3,
- 2) indgår i eller let kan forveksles med navnet på et selskab, en forening, et varemærke eller lignende, som er anmeldt efter stk. 2,
- 3) er et almindeligt kendt kunstnernavn, som er anmeldt efter stk. 2, eller let kan forveksles hermed,
- 4) er navnet på en almindeligt kendt udenlandsk eller historisk person eller let kan forveksles hermed,
- 5) er et egentligt fornavn,
- 6) er uegnet til at blive anvendt som efternavn her i landet eller
- 7) er upassende eller kan vække anstød.

Stk. 2. Den, der er berettiget til et af de i stk. 1, nr. 2 og 3, nævnte navne, kan anmelde dette til ministeren for familie- og forbrugeranliggender. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender offentliggør en liste over navne, der anmeldes efter 1. pkt.

Patronymnavne og andre efternavne

§ 7. Som efternavn kan endvidere tages

- 1) en af forældrenes fornavn med tilføjelsen -søn eller -datter,
- 2) en af forældrenes fornavn med en anden tilføjelse, der viser slægtskabet, hvis navnet har tradition i en kultur, som tillader dette, eller
- 3) en af forældrenes, bedsteforældrenes eller ægtefællens fornavn, hvis navnet har tradition i en kultur, som ikke skelner mellem for- og efternavn. Med en ægtefælle sidestilles en samlever, såfremt betingelserne i § 5, stk. 2, er opfyldt.

Stk. 2. Et efternavn efter stk. 1, nr. 1 og 2, må ikke betegne det modsatte køn i forhold til den, der skal bære navnet.

Stk. 3. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte nærmere regler om de i stk. 1 nævnte forhold. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan endvidere fastsætte regler, der for transseksuelle personer gør undtagelse fra bestemmelsen i stk. 2.

Dobbelt efternavn

§ 8. To navne, der hver for sig kan tages som efternavn, kan sammen tages som efternavn, hvis navnene forbindes med bindestreg.

Stk. 2. Et efternavn, der består af flere navne forbundet med bindestreg, anses i forhold til lovens øvrige bestemmelser som ét efternavn.

Stk. 3. Den, der bærer et efternavn bestående af flere navne forbundet med bindestreg, kan bortkaste et af de pågældende navne.

Stk. 4. Den, der bærer et efternavn bestående af flere navne, der ikke er forbundet med bindestreg, kan bortkaste et af de pågældende navne. Ministeren for familie- og forbrugersager kan fastsætte regler, der gør undtagelse fra bestemmelsen i 1. pkt.

Adoption

§ 9. Ved adoption erhverver adoptivbarnet adoptantens eller adoptanternes efternavn efter reglerne i § 1. Det kan dog i adoptionsbevillingen bestemmes, at barnet skal beholde sit hidtidige efternavn.

Stk. 2. Bestemmelserne i stk. 1 gælder også, hvis barnet er adopteret ved en udenlandsk afgørelse, der anerkendes i henhold til adoptionslovens § 28, stk. 2.

Stk. 3. Et adoptivbarn har ret til at tage et efternavn såvel efter adoptantens eller adoptanternes slægt som efter sin oprindelige slægt i medfør af bestemmelserne i dette kapitel.

Stk. 4. Ved ophævelse af et adoptivforhold bevarer barnet retten til et efternavn, der er erhvervet på grundlag af adoption.

Bortfald af efternavn

§ 10. Et efternavn bortfalder, hvis der tages et andet efternavn.

Kapitel 2

Mellemnavne

§ 11. Som mellemnavn kan tages:

- 1) Et navn, der tidligere har været ansøgerens mellemnavn.
- 2) Et navn, som den pågældende kan tage som efternavn.
- 3) Et navn, der bæres eller har været båret som mellemnavn af ansøgerens forældre, bedsteforældre, oldeforældre eller tipoldeforældre.

4) Et navn, der kan tages som fornavn efter § 13, stk. 1, uanset hvilket køn det pågældende navn betegner.

5) Et navn, der bæres som mellemnavn af ansøgerens mors eller fars nuværende eller tidligere ægtefælle, når den pågældende stedfar eller stedmor samtykker. Med en ægtefælle sidestilles en samlever, såfremt betingelserne i § 5, stk. 2, er opfyldt.

6) Et navn, der bæres som mellemnavn af ansøgerens nuværende eller tidligere plejemor eller plejefar, når den pågældende samtykker.

7) Et navn, som den pågældendes ægtefælle bærer som mellemnavn eller efternavn, når ægtefællen samtykker. Med en ægtefælle sidestilles en samlever, såfremt betingelserne i § 5, stk. 2, er opfyldt.

Stk. 2. Et mellemnavn kan ikke tages i medfør af stk. 1, nr. 7, hvis det navn, der ønskes, er et patronymnavn, jf. § 7, stk. 1, nr. 1 eller 2. Et mellemnavn kan heller ikke tages i medfør af stk. 1, nr. 3 og 5-7, hvis det navn, der ønskes, er et mellemnavn taget på grundlag af et patronymnavn, jf. § 7, stk. 1, nr. 1 eller 2. Et mellemnavn kan endvidere ikke tages i medfør af stk. 1, nr. 1, 3 og 5-7, hvis det navn, der ønskes, er et mellemnavn taget i medfør af stk. 1, nr. 4.

Stk. 3. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte nærmere regler om samtykke, jf. stk. 1, nr. 5-7. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan, hvor særlige forhold taler herfor, undtage fra kravet om samtykke i stk. 1, nr. 5 og 6.

Stk. 4. Et mellemnavn kan bortkastes. Et mellemnavn bortfalder, hvis det tages som efternavn.

Stk. 5. Et adoptivbarn har ret til at tage et mellemnavn såvel efter adoptantens eller adoptanternes slægt som efter sin oprindelige slægt i medfør af bestemmelserne i dette kapitel. Ved ophævelse af et adoptivforhold bevarer adoptivbarnet retten til et mellemnavn, der er erhvervet på grundlag af adoptionen.

Kapitel 3

Fornavne

§ 12. Enhver skal have mindst et fornavn.

Stk. 2. De eller den, der har forældremyndigheden over et barn, skal senest 6 måneder efter barnets fødsel give barnet et fornavn, som barnet er berettiget til efter §§ 13 og 14.

§ 13. Som fornavn kan tages et navn, der er optaget på den liste, der er nævnt i § 14, stk. 1, eller som er godkendt efter § 14, stk. 3.

Stk. 2. Et fornavn må ikke betegne det modsatte køn i forhold til den, der skal bære navnet. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte

regler, der for transseksuelle personer gør undtagelse fra bestemmelsen i 1. pkt.

§ 14. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender offentliggør en liste over drenge- og pigenavne, der kan tages uden godkendelse efter stk. 3.

Stk. 2. På den i stk. 1 nævnte liste optages navne, der er eller har været almindeligt udbredt her i landet, samt navne, der er godkendt efter stk. 3.

Stk. 3. Efter ansøgning godkendes et navn, der

- 1) er et egentligt fornavn,
- 2) ikke er uegnet til at blive anvendt som fornavn her i landet og
- 3) ikke er upassende eller kan vække anstød.

Stk. 4. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte nærmere regler om offentliggørelse og udformning af den liste, der er nævnt i stk. 1, og om de forhold, der er nævnt i stk. 2 og 3.

§ 15. Et fornavn kan bortkastes, såfremt den pågældende beholder eller tager et andet fornavn.

Kapitel 4

Kompetenceregler og klageadgang m.v.

Fremgangsmåden ved navngivning og ændring af navne

§ 16. Ansøgning om navngivning og navneændring indgives til ministerialbogsføreren. I de sønderjyske landsdele indgives ansøgningen dog til personregisterføreren.

Stk. 2. Ministerialbogsføreren (personregisterføreren) træffer afgørelse i sagen, jf. dog stk. 3 og 4. Skal afgørelse i sagen træffes af statsamtet i medfør af de nævnte bestemmelser, videresender ministerialbogsføreren (personregisterføreren) ansøgningen til statsamtet.

Stk. 3. Statsamtet træffer afgørelse i sager om navneændring eller navngivning i medfør af følgende bestemmelser:

- 1) Efternavne efter § 4, stk. 1, nr. 7, § 6, § 7, stk. 1, nr. 2 og 3, samt ændringer i efternavne efter § 4, stk. 1, nr. 6,
- 2) mellemnavne efter § 11, stk. 1, nr. 2, hvis navnet tages i medfør af en af de i nr. 1 nævnte bestemmelser,
- 3) fornavne efter § 14, stk. 3, og
- 4) navne efter § 24.

Stk. 4. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan efter forhandling med kirkeministeren fastsætte regler om, at afgørelsen i andre tilfælde end dem, der er nævnt i stk. 3, træffes af statsamtet. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan efter forhandling med kirkeministeren endvidere

fastsætte regler om, at visse typer af afgørelser, som er omfattet af stk. 3, aligevel kan træffes af ministerialbogsføreren (personregisterføreren).

§ 17. Statsamtet yder i fornødent omfang vejledning om spørgsmål, der vedrører denne lov.

§ 18. Navngivning ved dåb kan uden for de sønderjyske landsdele ske i folkekirken eller i et anerkendt trossamfund.

§ 19. Navneændring og navngivning efter denne lov kan endvidere ske ved adoptionsbevilling.

§ 20. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte nærmere regler om behandlingen af sager om navngivning og navneændringer. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan i den forbindelse fastsætte regler om, at bestemmelserne om aktindsigt i lov om offentlighed i forvaltningen og forvaltningsloven ikke finder anvendelse på oplysninger, der er indhentet fra Det Centrale Personregister som led i behandlingen af ansøgninger efter § 4, stk. 1, nr. 7, og som vedrører andre end den, der er omfattet af en sådan ansøgning.

§ 21. Afgørelser om navngivning og navneændring efter denne lov kan påklages til ministeren for familie- og forbrugeranliggender.

Stk. 2. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte regler om klagers behandling.

§ 22. Ændring af et barns navn kræver samtykke fra barnet, hvis det er fyldt 12 år.

Stk. 2. Er barnet under 12 år, skal der foreligge oplysning om dets holdning til den påtænkte navneændring, i det omfang barnets modenhed og sagens omstændigheder tilsiger det. Ved afgørelsen skal der i videst muligt omfang tages hensyn til barnets holdning til den påtænkte navneændring.

Stk. 3. Hvis særlige grunde taler for det, kan navneændring ske med statsamtets tilladelse, selv om samtykke efter stk. 1 ikke foreligger.

Høring af forældre, der ikke har del i forældremyndigheden

§ 23. Hvis et barn bærer samme mellem- eller efternavn som en forælder, der ikke har del i forældremyndigheden over barnet, skal der, inden der træffes afgørelse om ændring af det pågældende navn, indhentes en erklæring fra den nævnte forælder. Dette gælder også, hvis barnet bærer den pågældende forælders fornavn som mellem- eller efternavn.

Stk. 2. Høringspligten i stk. 1 gælder ikke, hvis indhentelse af den i stk. 1 nævnte erklæring skønnes at kunne være til væsentlig skade for barnet eller at ville medføre en uforholdsmæssig forsinkelse af sagen.

Stk. 3. Ændring af et barns mellem- eller efternavn kan afslås, hvis hensynet til barnet eller den forælder, der har afgivet en erklæring i medfør af stk. 1, afgørende taler imod den ønskede navneændring.

Forholdet til fremmed navnelovgivning m.v.

§ 24. En udenlandsk statsborger kan efter ansøgning få navneændring i overensstemmelse med en navngivning eller navneændring foretaget i henhold til lovgivningen i statsborgerskabslandet, medmindre andet er bestemt i medfør af § 25, stk. 2 eller 3. Et navn kan dog ikke tages i medfør af 1. pkt., hvis det er upassende eller kan vække anstød, eller hvis det er uegnet til at blive anvendt som navn her i landet.

Stk. 2. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte nærmere regler om betingelserne for navneændringer efter stk. 1.

§ 25. Regeringen kan indgå overenskomst med andre stater om forholdet mellem dansk og fremmed rets regler om personnavne, herunder om navnebeskyttelse samt om, hvilken navnelovgivning der skal gælde for udenlandske statsborgere, som bor her i landet, og for danske statsborgere, som bor i udlandet.

Stk. 2. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte regler til opfyldelse af de i stk. 1 nævnte overenskomster.

Stk. 3. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan endvidere fastsætte regler om forholdet mellem danske og andre nordiske landes regler om personnavne, herunder om navnebeskyttelse. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan endvidere efter forhandling med Færøernes landsstyre fastsætte regler som nævnt i 1. pkt. om forholdet mellem danske og færøske navneregler.

Straffebestemmelser m.v.

§ 26. Den, der uberettiget benytter et navn, straffes med bøde. Påtale finder kun sted, når en forurettet begærer det, eller hvis almene hensyn kræver det.

Stk. 2. Overtrædelse af § 12, stk. 2, straffes med bøde.

§ 27. Den, der kan godtgøre, at en anden uberettiget benytter vedkommendes navn eller et navn, der har en sådan lighed hermed, at forveksling let kan ske, kan ved dom få den anden tilpligtet at ophøre med brugen af navnet.

Ændringer i anden lovgivning

§ 28. Lov nr. 193 af 29. april 1981 om personnavne ophæves.

§ 29. I lov om Det Centrale Personregister, jf. lovebekendtgørelse nr. 140 af 3. marts 2004, foretages følgende ændring:

1. § 5, *stk. 8*, ophæves.

Ikrafttrædelses- og overgangsregler

§ 30. Loven træder i kraft den 1. april 2006. Ansøgninger om navnebevis, der er indsendt til et statsamt inden denne dato, færdigbehandles af statsamtet efter reglerne i denne lov. Statsamtet tilbagebetaler et indbetalt beløb efter §§ 17 a og 17 b i den hidtidige navnelov.

Stk. 2. Navne, der er forbeholdt efter § 7, stk. 2, nr. 2 og 3, i den hidtidige navnelov, er uden fornyet anmeldelse efter § 6, stk. 2, fortsat beskyttet i 6 måneder efter lovens ikrafttræden.

Stk. 3. Adresseringsmellempnavn, der inden lovens ikrafttræden er registreret i Det Centrale Personregister, kan forblive registreret i dette register, indtil den pågældende ændrer mellem- eller efternavn eller adresseringsmellempnavnet slettes efter ansøgning fra den registrerede.

Stk. 4. Ministeren for familie- og forbrugeranliggender kan fastsætte regler om, at personer, der i medfør af den tidligere navnelovgivning har fået tilladelse til at bære et navn som andet eller senere fornavn, kun kan bortkaste sit første fornavn, såfremt den pågældende samtidig beholder eller tager et andet første fornavn, der opfylder betingelserne i § 13.

Stk. 5. Er et faderskab fastslået eller anerkendt efter de regler, der var gældende før den 1. januar 1938, eller er alene bidragspligt fastslået, kan navneændringer efter § 4, stk. 1, nr. 2, til faderens eller den bidragspligtiges navn kun tillades med samtykke fra faderen eller den bidragspligtige.

§ 31. Forslag om revision af loven fremsættes for Folketinget i folketingsåret 2008-09.

§ 32. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland, men kan ved kongelig anordning sættes i kraft for Grønland med de afvigelser, som de særlige grønlandske forhold tilsiger.

Givet på Amalienborg, den 24. juni 2005

Under Vor Kongelige Hånd og Segl

Margrethe R.

/Lars Barfoed

Anmeldelser

Ved Susanne Krogh Jensen

Niels Gustav Bardenfleth: For lang og tro tjeneste. Det kvindelige velgørende selskab 1815-2004. Nyt Nordisk Forlag, 2004. 155 sider, ill. ISBN: 87-17-03785-9. Pris: 199 kr.

Den 28. oktober 2004 uddelte Det kvindelige velgørende Selskab for 188. gang præmier til husassistenter for lang og tro tjeneste. Hver af modtagerne fik 5.000 kr. Det var sidste gang, uddelingen fandt sted, idet husassistenter med tjeneste samme sted i 40 eller 50 år er en uddøende race, og selskabet besluttede derfor at nedlægge sig selv ved udgangen af 2004. I løbet af de 188 år er der blevet uddelt godt og vel 15.300 præmier til tjenestepiger og husassistenter for lang og tro tjeneste. En satire på denne uddeling kan man se i Matador i afsnittet "Lauras store dag", hvor kokkepigen Laura får overrakt en medajle for lang og tro tjeneste – og hjemvendt til Korsbæk placerer selvsamme medalje i panden på et grisehoved midt på køkkenbordet.

Selskabet har dog også haft andre virkeområder ved siden af belønningen til tro tjenestepiger. Blandt de tre største var et småbørnsasyl i København (i øvrigt Danmarks første børnehave) 1828-1920. Der kunne forældre af den arbejdende klasse få passet deres børn, mens de selv var på arbejde. Desuden drev selskabet 1816-1926 Tjenestepigeskolen, som havde til formål at uddanne dygtige tjenestepiger. Pigerne fik undervisning i linnedsyning, strikning, spinding, madlavning, rengøring "og alt andet, hvad man kan fordr af en duelig Tjenestepige". I 1839 måtte man grundet økonomiske omstændigheder opgive specialundervisningen i husholdningsfag, og

skolen var frem til lukningen i 1926 en almindelig pigeskole. Endelig udlånte selskabet i årene 1817-1853 penge til flittige og duelige håndværksmestre, som ved uheld var kommet i vanskeligheder, og 208 håndværkere fik et lån.

Selskabet havde i hele dets levetid en kvindelig formand (overbestyrerinde) og kvindelige styrelsesmedlemmer (bestyrerinder) samt en kongelig protektrice. Overbestyrerinderne og bestyrerinderne stammede alle fra adelen og det gode borgerskab, hvad både efternavnene og biografiene af dem vidner om: von der Maase, Danneskiold-Samsøe, Kjerulff, Konow, Moltke m.fl. Ligeledes er der biografier af protektricerne (dronningerne Marie Sophie Frederikke, Caroline Amalie, Louise, Lovisa og Alexandrine, prinsesse Margaretha, arveprinsesse Caroline-Mathilde og prinsesse Elisabeth).

Der er tale om traditionel men velskrevet og rigt illustreret institutionshistorie, som også handler om et gammelt erhverv – tjenestepige/husassistent – der forsvandt i løbet af 1900-tallet, og derved har været også et fint kulturhistorisk aspekt.

Christian Larsen, arkivar, Rigsarkivet

Søren Bitsch Christensen (red.): Middelalderbyen. Aarhus Universitetsforlag og Dansk Center for Byhistorie, 2004. 343 sider, ill. (Danske bystudier, bd. 1). ISBN 87-7934-094-6. Pris: 378 kr.

Det nyoprettede danske center for byhistorie indledte sin virksomhed i 2001 med en række

seminarer, hvoraf de 2 første beskæftigede sig med middelalderens danske byer. Det er en række af indlæggene fra disse seminarer, der nu er blevet til centrets første bogpublikation – en lækker og velillustreret antologi, der viser bredden og mulighederne i beskæftigelsen med de middelalderlige danske byer ved årtusindskiftet.

Efter en kort præsentation af centret og dets virkefelt giver dets leder, Søren Bitsch Christensen, et smukt og overskueligt overblik over traditioner, metoder og teorier bag forskningens opfattelse af hovedlinier og udviklingsfaser, både som det ses af historikere og af arkæologer. Betonningen af de teoretiske og holistiske aspekter i artiklen, af den internationale inspiration, rummer også opfordringen til at arbejde mere tematisk, mere syntetisk med byhistorien. Vi får en *tour de force* henover de sidste 30 års danske byhistorie med vægt på bynetværk og deres funktioner, og på byernes rum, identitet og sociale forhold.

I de følgende artikler ser Peter Carelli – i den svenske mere analytiske ”historiske arkæologis” tradition - på monetariseringsprocessen i Lund i ”det lange 1100-tal”, mens Hans Krøngaard Kristensen på den primært empirisk prægede danske middelalderarkæologis grund diskuterer Viborgs topografiske udvikling mellem 1000 og 1500, og Lennart Madsen behandler den middelalderlige byudvikling i Sønderjylland.

Herefter kommer Ebbe Nyborgs indtrængende studie af kirke og sogn i middelalderens byer. Dets længde (77 indholdsmættede sider) skyldes ikke blot, at Nyborg har været både grundig og omhyggelig, men særligt at han her betræder jomfruelig grund og samtidig får placeret sine resultater i en europæisk ramme.

Videre i det tværgående spor følger Bjørn Poulsen, der i sin artikel om tilbagegang og vækst i senmiddelalderens byer beskæftiger sig med såvel indikationer på demografisk tilbagegang (specielt som resultat af pesten) som økonomisk fremgang og med de deraf kommende modsatrettede tolkninger af den senmiddelalderlige samfundsudvikling. Igen er det sammenligninger med de øvrige nord-europæiske bylandskaber og af mere generel-

le handelsmønstre, der kan begynde at give os en anelse om de eventuelle særligt danske forhold.

Identitet og liv i byens rum er temaet for de to følgende artikler; Lars Bisgaards om religion, gilder og identitet, og Grethe Jacobsens om kvinder og mænd i byens rum. Gildernes betydning for identitet og konfliktløsning og den religiøse såvel som samfundsmæssige sammenhæng, hvori de eksisterer, er Bisgaards ærinde, mens Grethe Jacobsen prøver at definere de rum, som mænd og kvinder handler i i de middelalderlige bysamfund. Endelig ser Carsten Selch Jensen på den nyere europæiske forskning i fattigdom i byerne og trækker linier til de danske forhold.

Disse mange ud- og indblik til den europæiske baggrund er af væsentlig betydning for, at den danske byhistoriske forskning kan udvikle sig fra den primært topografiske tradition, som har ligget i beskæftigelsen med de enkelte byer, til en mere syntesepræget og analytisk forskningspraksis. Det er en af de opgaver, som Dansk Center for Byhistorie skal medvirke til, og med dette bind er der givet nogle interessante retningsangivelser. I løbet af 2005 vil der udkomme yderligere bind bygget på seminarrækken i 2001-2002. Et grundlag er dermed lagt for arbejdet hen imod den sammenfattende danske byhistorie, som må komme på et tidspunkt.

Karsten Gabrielsen, arkivar, Rigsarkivet

Anders Enevig: Cirkus- og gøglerlægter. Miljø og stamtafler. Wisby & Wilkens, 2004. 364 sider, ill. ISBN: 87-89191-57-9. Pris: 348 kr. (Kan købes ved henvendelse til Wisby & Wilkens, Vesterled 45, 8300 Odder)

Anders Enevig: Gøglere, hypnotisører og savoyarder. Syddansk Universitetsforlag og Odense Stadsarkiv, 2003. 263 sider, ill. ISBN 87-7838-834-1. Pris: 200 kr.

Efter næsten 50 års samtaler og indsamlinger af materiale om cirkusslægter og de danske rejsende samt over et års intensivt samarbejde mellem Anders Enevig og forlaget Wisby &

Wilkens er bogen Cirkus- og gøglerslægter nu udkommet.

Bogen indeholder en grundig gennemgang af de danske og europæiske cirkusslægter samt de rejsende slægters historie i Danmark. Endvidere er der omtale af specielle begivenheder i hver enkelt slægt, samt detaljerede stamtavler med mange sjældne fotos, der ikke har været vist offentligt før. En meget vigtig del af bogen er det omfattende navneregister, hvor langt over 3000 navne er registreret. Ikke bare navne, men også en del kaldenavne, er medtaget. Det vil derfor være let at gå på jagt efter forfædre og formødre i de rejsende slægters stamtavler.

I selve stamtavlerne er der notater om erhverv og fødested m.v. i det omfang, det er kendt og dokumenteret. Dette omfattende værk er enestående derved, at det, så vidt vides, er første og eneste gang, at et lands rejsende familiers fortid og afstamning er dokumenteret på én gang. Værket er kronen på Anders Enevigs grundige og intense arbejde gennem et helt liv med de rejsende slægters historie og leveforhold. Den nu 82-årige forfatter har et meget stort forfatterskab bag sig ikke blot om cirkus og gøglere men også om en del andre emner, der på forskellige måder beskriver og analyserer historiske forhold.

Bogen er kun trykt i begrænset oplag, og for interesserede vil det derfor være en god ide hurtigt at sikre sig et eksemplar af den 368 sider tykke bog.

En anden bog i samme genre som kan nævnes er *Gøgler, hypnotisører og savoyarder*, der handler om cirkus og gøgl i Odense i perioden 1640-1940. Bogen handler om de omrejsende folkelige forlystelser samt oversete befolkningsgrupper i sidste halvdel af 1800-årene. Den har en oversigt over den udvikling, der skete af de omrejsende folkelige forlystelser, og den giver tre hundrede års dokumentation ved hjælp af arkivalier, beretninger og datidens aviser.

En total overset befolkningsgruppe i 1800-tallet var de såkaldte "savoyarder", der vandrede over hele Europa. Den bestod af fattige børn og voksne fra Savoyen i Norditalien, der virkelig kunne dupere publikum med deres bur til et murmeldyr, en lille skalmeje-fløjte,

en spilledåse, lirekasse, sækkepibe under armen, en triangel med klokkespil på hoved og bjælde på benene.

Alt i alt to virkelige gode og spændende bøger om miljøet inden for gøgl og cirkus. Kan stærkt anbefales at læse.

Gitte Bergendorff Høstbo

Jon A.P. Gissel: Den indtrængende historieforståelse. Johannes Steenstrups historiesyn. Museum Tusulanum, 2003. 464 sider, ill. ISBN 87-7289-725-2. Pris: 398 kr.

En vigtig gren af al videnskab er videnskabens metafysik, dens historie, dens fremvækst, dens store opdagelser og dens udvikling af metoder og filosofi. Denne udvikles sjældent stringent men er ofte resultatet af et dialektisk spil mellem flere forskellige opfattelser, der bølgler frem og tilbage i debat enten mellem fortidige og nutidige eller mellem samtidige forskere. Resultatet af disse mere eller mindre interne kampe har oftest været, at sejrherren skrev historien, mens modparten gled i baggrunden om ikke ud i glemslen. Dette har også været tilfældet indenfor faget historie – ikke mindst i historiefagets videnskabelige barndom i slutningen af 1800-tallet.

Jon Gissel har i sin doktordisputats "Den indtrængende historieforståelse" arbejdet med en af fortidens videnskabsmænd – nemlig professor i historie Johannes Steenstrup (1844-1935), hvis historiesyn i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet gled i baggrunden i kampen med blandt andre Kristian Erslevs rationalistiske anskuelse, hvis metodiske kildekritik stadig udgør kernen i udannelsen af danske historikere. I modsætning til Erslevs – og hans efterfølgeres fokus på den enkelte kildes ophav, klassifikation og vidneudsagn, så Steenstrup historien fra et hermeneutisk helhedsperspektiv.

Historien var ifølge Steenstrup organisk forbundet både med sig selv som en helhed og med historikeren i kraft af dennes besjælede individualitet. Derfor beskæftigede han sig primært med at afdække nationalånden og dennes oprindelse ved forskning bl.a. i tid-

lig middelalder, i stednavne og i Saxo. Gissel fremhæver, at målet for professor Steenstrup var sandheden – ikke blot forstået som virkeligheden men også som den moralske sandhed, som historikeren som kristent-etisk individ havde til fælles med fortiden. Dette stod i modsætning til Erslev og hans meningsfællers ønske om at finde sandheden – dvs. den materialistiske virkelighed gennem partering af kilder og vurdering af enkeltudsagn.

Forfatteren betegner bogen som en monografi og ikke som en biografi. Derfor er fokus lagt på Steenstrups filosofiske placering i samtiden og på hans værkers eksplicite udtryk for og forhold til hans samtid og hans kilder. Dermed har Jon Gissel dog heldigvis ikke glemt Johannes Steenstrup som person, hvilket også ville stemme dårligt overens med den holistiske opfattelse af historien og individet, som Steenstrup netop var fortaler for.

Bogen består af 13 afsnit, hvoraf de første 6 placerer Steenstrup både i den praktiske og den metafysiske samtid. Således beskrives hans familieforhold og forholdet til venner og bekendte samt hans selvopfattelse i relation til hans stilling i de første to afsnit. Dernæst beskrives nogle af samtidens hovedstrømninger – modernisme, hermeneutik, romantik og historisme – som Steenstrup sættes i forhold til. Dermed tegnes et lærd billede af slutningen af 1800-tallet og den professionelle historiskrivnings barndomsmiljø.

I 7.-12. afsnit behandles Steenstrups historiesyn, som det kom til udtryk i hans værker og i opposition til samtidens øvrige fremtrædende historikere – heriblandt Erslev, Paludan-Müller, Olrik og Arup. Formen skifter til en meget tekstnær behandling af Steenstrup med mange citater, der tjener til at præsentere stil og emne direkte – og som kommer tæt på det, Steenstrup beskæftigede sig med – nemlig historien. I det 13. afsnit vender Gissel delvist tilbage til metafysikken, idet Steenstrups mere metafysiske udtalelser placeres både i forhold til Erslev men også i forhold til internationale strømninger repræsenteret bl.a. af Lamprecht og Gadamer.

Bogen beskrives bedst som lærd. Det betyder, at forfatteren viser et imponerende overblik, men samtidig også at han til tider

synes at glemme at få læseren med. Der strøs med navne og strømninger, der til tider gør læsningen tung, hvis man ikke lige er inde i de filosofiske strømninger og det faglige miljø indenfor historiefaget i perioden. Det er absolut ikke enkel læsning uden visse forudsiklinger. Omvendt kan man ikke undgå at blive imponeret over fagligheden og fascineret af datidens metafysik. Gissels analyse er god, om end han i enkelte tilfælde kommer med lidt skæve spekulationer. Han skriver f.eks. om Johannes Steenstrups far, at han må have virket dominerende på sine omgivelser, og fortsætter: "Sådan kan jeg godt tænke mig at Steenstrup senior har gjort i forhold til sønnen. (side 48)." En sådan psykologisk tolkning virker skæv i forhold til emnet, men i lyset af Steenstrups betoning af forskerens individuelle betydning i forskningen, skal det måske opfattes som værende i Steenstrups ånd.

For en videnskabsteoretisk bog er sproget absolut læseligt og synsvinklen i nogen grad fornyende. Det almindelige kendskab til Steenstrup begrænses ofte til passager i historieteoretiske oversigtsværker – som den fortidige konservative hermeneutiker, der tabte til den stringente fremadstræbende kildekritik i historiens barndom. Som Gissel flere gange påpeger har de senere årtiers hermeneutiske opgør med modernismen og senest med postmodernismen haft en tendens til at glemme, at tankerne om et historisk helhedssyn og en intuitiv forskningsmåde med fokus på rig dokumentation og en formidlende historiker, ikke er nyt men faktisk har eksisteret siden historievidenskabens barndom. Steenstrups ide om behovet for en mere eller mindre kristeligt-etisk vurdering af den historiske udvikling på baggrund af historisk materiale er måske nok vanskelig at forene med den i forhold til Steenstrups samtid sekulariserede nutid. Alligevel er ideen om at søge argumenternes skæringspunkt i stedet for absolut at skulle afdække det ene sande argument, ideen om den organiske analyse og ideen om historikeren som nødvendig fortolker alle elementer, der gør den indtrængende historieforståelse til en relevant del af nutidig historieopfattelse. Netop derfor er Jon Gissels bog værd

at læse både som interesseret i humanioraens metafysiske miljø omkring 1900 og som inspiration til nutidens historikere.

*Susanne Krogh Jensen, museumsinspektør,
Værløse Museum og Arkiv*

Esben Graugaard, Mogens Kragssig Jensen. Rigmor Lillelund og Jan Dalsten Sørensen: Vesterlandets Konge – Christen de Linde. En vestjysk matador og hans slægt. Holstebro Museum, 2004. 322 sider. ISBN 87-87522-55-1. Pris: 285 kr.

Den 17. oktober 2004 var det 300 år siden, at Frederik 4. adlede den vestjyske storkøbmand og godsejer Christen Linde (1626-1706), som derefter kunne sætte et "de" foran Linde. I den anledning havde Holstebro Museum en udstilling om de Linde, som blev fulgt op med det foreliggende værk om den vestjyske matador og hans slægt.

I en kort indledning giver museumsinspektør Esben Graugaard et biografisk bidrag omkring Christen de Linde (s. 11-43). Christen Christensen Linde var født i Holstebro 26. december 1626 som søn af borger og handelsmand Christen Jepsen Linde (ca. 1580-1652) og muligvis Cecilie Berens(datter) (ca. 1604-1652). Omkring 1660 blev han gift med Dorte Nielsdatter Solgaard (1639-1685), datter af den lokale borgmester. Linde arbejdede sig støt og roligt op, fik i 1681 bevilling til at besidde gårde og gods med adelige privilegier og adledes i 1704. Da han døde 9. august 1706 på sin herregård Pallisbjerg, var han ejer af 10 herregårde og over 2000 tønder hartkorn.

Forskningsbibliotekar Mogens Kragssig Jensen giver en kort skitse af den vestjyske enevælde med en gennemgang af personer med tilknytning til Vestjylland, som blev adlet 1664-1780, hvortil Linde hørte. Samtidig beskriver han 1700-tallets vestjyske godsstruktur, hvor den gamle adel forlod herregårdene og slog sig ned længere østpå. Godserne gled herefter over i hænderne på den nye adel, storkøbmænd og andre finansfolk, som enten havde overtaget gods som betaling for lån til kronen eller købt den gamle adel ud.

Denne proces belyses i sektionsleder i Rigs-

arkivet Jan Dalsten Sørensens interessante bidrag (s. 45-131), som er hans omarbejdede speciale om godsejeren og handelsmanden Christen de Linde. Her undersøges Lindes virksomhed som handelsmand, pengeudlåner og godsejer. Linde begyndte som leverandør til Forsvaret i 1670'erne og blev hurtigt en af de største leverandører i Jylland, ligesom hans handelsvirksomhed blomstrede. I første halvdel af 1680'erne stod Linde således for 20-25 % af udførslen af varer fra Ringkøbing, men han importerede også. Efter 1690 var der tale om beskeden indførsel, idet Linde havde fundet nye græsgange: udlånsvirksomhed og godserhvervelser. 1665 har vi det første vidnesbyrd om hans virke som "lokalbank", og igennem de næste 40 år udlånte han 83.466 rigsdaler, hovedsageligt til den danske adel (59 %) og borgerskabet (31 %). Tidligere mente man, at Linde havde anvendt denne bankvirksomhed til at overtage forgældede godser, men Jan Dalsten kan vise, at det kun var tilfældet for 18-19 låns vedkommende (ud af 45 lån). Det første gods, som Linde overtog, var Idumlund i 1679. Dette blev begyndelsen på et af samtidens største godsejerimperier, der omfattede hovedgårdene Volstrup, Handbjerg Hovgård, Mølstrup, Pallisbjerg, Kjærgårdsholm, Tiphede, Lindtorp, Krogsdal, Bækmark og Ulvsund eller i alt 2400 tønder hartkorn. Bidraget afsluttes med en oversigt over Lindes gårde og gods, og hovedgårdene og et kort, der viser hovedgårdenes placering.

Mogens Kragssig Jensen følger (s. 133-275) Christen de Lindes børn Cecilie (1661-1660), Christen (1664-1723), Else (1665-1689), Maren (1672-1755), Niels (1674-1746), Anna Margrethe (1677-1759), Franz (1681-1765), Christian (1684-1753) og disse efterkommere frem til 1846, hvor de måtte sælge slægtens sidste gods Handbjerg Hovgård. Sønnerne overtog faderens hovedgårde, mens døtrene blev gift med lokale godsejere og dermed videreførte Linde-slægten på spindesiden. Det er en spændende historie, som fortælles, om en godssamlers børn og efterslægt, der ikke havde samme økonomiske sans som stamfaderen. I løbet af de første fem generationer gik man fra besiddelse af hovedgårde til en spredning over mindre størrelser landbrug

samt beskæftigelse inden for handel og håndværk. I 5. generation 1805 (159 personer) var hovederhvervet inden for landbrug, hvoraf 26 var gård- eller husmand, mens 13 var godsejere, 3 var gartnere og 1 møller. Dertil kom 18 håndværkere, 1 fabrikant og 22 handlende. 12 havde søgt beskæftigelse i kirke- og undervisningssektoren, 4 var i hæren. 16 havde fundet arbejde inden for øvrige erhverv. Bidraget afsluttes med en komplet efterslægtstavle over alle efterkommere i de første fem generationer (s. 247-75), som sikkert vil finde udbredelse blandt personalhistorikere.

Esben Graugaard og lokalhistoriker Rigmor Lillelund afslutter værket med historien om De Linde-Friedenreich-slægten (s. 277-291), hvor prokurator Jørgen Christian Linnet i 1810 blev adlet ved at hævde, at han var efterkommer af Christen de Linde - hvilket han ikke var. Og tilmed antog han sig de Linde-slægtens våbenskjold, dog frisket op til noget mere pompøst. Historien, der tidligere har været præsenteret i dette tidsskrift (1996, nr. 1, s. 1-11), fungerer som en god afrunding på værket.

Bogen om Vesterlandets konge fremstår i et godt format og nydeligt layout med mange illustrationer (heraf hovedparten i farver). Et eneste suk skal være, at der burde have været et personregister, som ville have øget bogens brugsværdi.

Christian Larsen, arkivar, Rigsarkivet

Jørgen Grønvald Laustsen: Den illoyale gesandt. Thomas Døssings virke i Moskva 1944-47. Lindhardt og Ringhof, 2004. 303 sider, ill. ISBN 87-595-2244-5. Pris: 349 kr.

Thomas Døssings (1882-1947) virke som Frihedsrådets gesandt i Sovjetunionen i 2. verdenskrigs sidste år og hans indflydelse på skelsættende danske beslutninger som befrielsesregeringens sammensætning har over årene tiltrukket sig en betydelig opmærksomhed hos historikere og andre. Fortællingen om Døssings af danske myndigheder påtvungne afsked og fængsling, hans ensomme virke i krigsårenes Moskva som Frihedsrådets re-

præsentant og hans død fjernet fra fædrelandet i 1947 havde sammen med hans stædige og ideale fastholden af det rene modstandssynspunkt netop de ingredienser, som gjorde den egnet til at være den opbyggelige fortælling om de gode viljers kamp under krigsårene op til befrielsen i 1945.

Jørgen Hæstrup leverede som den første den grundlæggende (og positive) gennemgang af Døssings virke som Frihedsrådets gesandt i "*Hemmelig Alliance*" fra 1959, og Mary Dau fortsatte i sin prisopgave om "*Danmark og Sovjetunionen 1944-1949*" fra 1969. Fælles for begge var det afgørende forhold, at forløbet af Døssings forhandlinger med de sovjetiske myndigheder kun kendtes fra hans egne optegnelser, idet de sovjetiske arkiver var lukkede. Begge accepterede, at Døssings indberetninger fra Moskva spillede en afgørende rolle for sammensætningen af den befrielses-regering, som politikere og Frihedsrådene om i Stockholm først i 1945, ligesom hans bestandige understregning af Danmark som Sovjetunionens umiddelbare nabo efter krigen fik en central placering. Den første, der fik adgang til de sovjetiske arkiver var Bent Jensen, hvis resultater blev fremlagt i artiklen "*Døssing og Dekanozov*" i "*Festskrift til Erling Ladewig Petersen*" fra 1984. På grundlag af de sovjetiske referater af Døssings møder med sovjetiske embedsmænd, udarbejdet til internt brug, påviste Bent Jensen, at mange af de synspunkter, som Døssing havde anført som værtslandets, var hans egne. Hans Kirchhoff lod sig imidlertid i en artikel med titlen "*Frihedsrådets meget udiplomatiske repræsentant i Sovjetunionen*" i "*Siden Saxo*" fra 1995 (nr. 1, 12. årg.) ikke overbevise om, at Døssing havde udlagt sine synspunkter som sine sovjetiske samtalepartnere (s. 46).

Men hvorom alting er, er der enighed om, at Døssing ikke var den rette mand til posten. Hans manglende vilje og evne til at skelne mellem egne synspunkter og opholdslandets, hans egenrådige vilje til selv at afstikke sin politik, uanset om den divergerede fra Frihedsrådets, gjorde, at han næppe var Frihedsrådet eller politikerne en god mand i Moskva og ydermere, at hans værdi som den, der afbalanceret kunne forklare udviklingen i

det politiske spil i Danmark overfor det sovjetiske udenrigsministerium, mildest talt var begrænset.

Om ham har Jørgen Grønvald Laustsen nu fremlagt en bog, som er en udvidelse af hans speciale ved Syddansk Universitet. Mens han ikke kan føje meget nyt til den enighed, der *grosso modo* nu hersker om Døssings virke under besættelsen, rummer hans bog dog mere; nemlig en gennemgang dels af de diplomatiske forbindelser mellem Danmark og Sovjetunionen op til bruddet i 1941, centret omkring gesandt Bolt-Jørgensens virke, dels af de efterfølgende bestræbelserne på at få genetableret forbindelserne og endelig af Døssings virke som kgl. udnævnt gesandt i Sovjetunionen fra foråret 1945 og frem til hans død i 1947. Her støtter Laustsen sig til Bent Jensens monografi om de dansk-sovjetiske forbindelser i "*Haren og bjørnen*".

Bogen lider imidlertid under den grundlæggende skavank, at Laustsen prøver at anlægge et syn på Sovjetunionen i årene før og efter 1945, som hører hjemme i en senere epoke. Intetsteds fremgår det, at Sovjetunionen efter sejrene på østfronten nød en overvældende popularitet i Danmark, og at taknemmeligheden overfor dette land, der havde båret så store byrder i nedkæmpelsen af Nazi-Tyskland, var ganske overordentlig.

På intet tidspunkt lades læseren i tvivl om, hvad Laustsen selv mener om det, han beskriver. Således får Bolt-Jørgensens møbler og sølvtøj, hans konfiskerede kårde etc. en fremtrædende placering i gennemgangen af Bolt-Jørgensens virke i Moskva, uagtet at disse elementer næppe kan sige meget om Bolt-Jørgensens embedsgerning. Og Laustsens moraliseren over indholdet af de verbalnoter, som gesandtskabet affattede i 1945 (s. 228ff) er heller ikke overbevisende. Hvis man f.eks. tager sagen om bortkommet dansk malkekævg på en gård i den sovjetiske zone i Tyskland (s. 229f.), drejer det sig vel om en dansk *skatteborger*, som har henvendt sig til Udenrigsministeriet og bedt det gribe ind. Det er det, man har en offentlig forvaltning til. Og anmodninger af den art er ministeriernes folk normalt ret følsomme over for - det skulle jo nødtigt komme så vidt, at ministeren

vil blive afkrævet et svar i Folketinget, hvis der ikke skete noget!

I sin gennemgang af baggrunden for udnævnelsen af netop Døssing til posten argumenterer Laustsen for, at Frihedsrådets mand i Stockholm, Ebbe Munch, havde en stor del af æren for, at valget faldt på Døssing og ikke Skov, og endvidere at Frihedsrådet og russerne var uden klare præferencer (s. 86). Det sidste ord er dog næppe sagt i denne sag, og man kunne have ønsket sig, at Laustsen havde inddraget Bo Lidegaards artikel "*Danmarks uafhængige udenrigstjeneste*" (Historisk tidskrift, bind 1997:1 s. 41-79), som indeholder supplerende oplysninger om valget af Døssing. Med udgangspunkt i Foss' arkiver sandsynliggjorde Dau i sit arbejde (s. 24), at man fra sovjetisk hold lagde vægt på, at den kommende gesandt repræsenterede "det kæmpende Danmark". Og den kvalifikation kunne de mere eller mindre fritstående diplomater som Fensmark, Kauffmann og Skov ikke leve op til. Det er på den baggrund historiens ironi, at den person, som russerne accepterede som Frihedsrådets repræsentant, viste sig at være lige så ubunden, grænsende til det egenrådige, som en Fensmark, Kauffmann og Skov formodedes at ville have været. Hans udlægning af situationen i Danmark var tendentiøs, og stod i modstrid med, hvad Udenrigskommissariatet hørte fra anden side, ligesom hans vilje til at optræde som en troværdig budbringer mellem Moskva og Frihedsrådet var begrænset. Dermed blev Døssing med et moderne udtryk irrelevant. Kun én gang så Udenrigskommissariatet en fordel i at bruge Døssing, og det var i forbindelse med skabelsen af befrielsesregeringen i Stockholm først i 1945.

Om tiden efter Døssings udnævnelse som kgl. dansk gesandt i 1945 behandler bogen de større sager, Døssing beskæftigede sig med: Bornholm, Sydslesvig, tyske flygtninge etc. Desværre kommer Laustsen ikke ind på, hvad det betød, at Døssing nu pludselig var underlagt en parlamentarisk ansvarlig minister og fik et gesandtskab med udsendt og lokalt ansat personale at bestyre. Om hans forhold til Udenrigsministeriets ledelse, til sine medarbejdere i gesandtskabet og til de

øvrige gesandter i Moskva (et forhold, som Dau kommer ind på i sit arbejde) hører vi stort set intet; ligeså kunne Døssings forhold til politikere og organisationsrepræsentanter, som aflagde besøg i Moskva i efterkrigsårene, være uddybet. Eksempelvis mødte Jens Otto Krag ham, da førstnævnte var i Moskva sammen med en handelsdelegation. Han fik et udmærket indtryk af Døssing (*"fuld af liv og klogskab"*), men blev skeptisk, da Døssing lod forstå, at bedre cigaretter end de sovjetiske fandtes ikke (Jens Otto Krag: *Travl tid, god tid*, København 1974, p. 72).

Der er imidlertid en række fejl i bogen; således får Laustsen på s. 44 dannelsen af 8. juli 1940-regeringen, hvor Scavenius overtog udenrigsministerposten, til at finde sted i 1941 (sic). Om Peter Skov, som i 1943 på egen initiativ søgte at komme til Moskva som gesandt, hedder det på s. 59, at den tyske diplomat Brockdorff-Rantzau, som kendte Skov fra tiden i Moskva (det må have været først i 1920'erne, da Skov var gesandt i Moskva), umiddelbart efter besættelsen i 1940 ønskede Skov som censor i Udenrigsministeriet. Men Brockdorff-Rantzau døde allerede i 1928. Kortet på s. 241 over tyske landafståelser efter 1945 er misvisende. Tyskland afstod ikke territorium til Holland, og tilbagegivelsen af Alsace-Lorraine til Frankrig er ikke medtaget på kortet. Det samme gælder de sudetertyske områder, som havde fælles grænse med Østrig, og som også blev tilbagegivet.

Om de baltiske flygtninge i Danmark efter befrielsen anfører Laustsen på to steder, nemlig på s. 259 og på s. 262, at "det officielle Danmark hellere end gerne havde elimineret problemet ved at udlevere flygtningene" (til Sovjet). Rent bortset fra, at Døssing tilsyneladende ikke beskæftigede sig med de baltiske flygtninge som gesandt, jfr. samme side, er udtalelsen ejendommelig og stemmer ikke overens med Bente Thomsens konklusion i hendes artikel om de baltiske flygtninge (*"De baltiske flygtninge i Danmark 1945-1949"*, Jyske Samlinger, ny række XII 1-2, 1977, s. 136-158). På basis af i første række Flygtningeadministrationens arkiver (hun havde ikke adgang til Udenrigsministeriets) konkluderede hun på s. 156, "at man fra dansk side havde stor

forståelse for balternes uvilje mod at repatriere, og at man bestræbte sig på at undgå en situation, hvor der kunne fremkomme krav om tvangsudlevering". Laustsen derimod har haft adgang til Udenrigsministeriets akter, men har tilsyneladende ikke kunnet finde noget belastende for de danske myndigheder. I sin gennemgang (s. 259f.) af et møde i Udenrigsministeriet i foråret 1946, hvor udover dette ministerium bl.a. Flygtningeadministrationen, politiet og Dansk Røde Kors deltog, fremgår det ikke entydigt, hvorvidt de baltiske flygtninge overhovedet drøftedes. Og på næste side anfører Laustsen, at der i november 1946 "stadig (ikke) var sket noget i sagen med de baltiske flygtninge". Intetsteds henviser Laustsen til et kildested, som godt gør, at en tvangsrepatriering seriøst var på tale.

Det kniber således med at få øje på, at de danske myndigheder virkelig skulle have opført sig så angribeligt, som Laustsen lægger op til. De baltiske flygtninge blev ikke tilbagesendt til Sovjet, men forlod Danmark i mindre hold uden offentlig omtale, i første omgang til den britiske zone i Tyskland, senere til UK og Frankrig og atter andre til oversøiske lande. Laustsen ønsker udelukkende at tilskrive denne positive udvikling tilstedeværelsen af UK som "besættelsesmagt" i Danmark (s. 262). Rent bortset fra at Laustsen synes at have overtaget Døssings friske bemærkning til pressen ved hjemkomsten i foråret 1945 (s. 199) om, at Bornholms situation ikke var unormal, idet resten af Danmark var besat af de allierede, og det samme gjaldt også for Bornholm, er ordvalget uheldigt og upræcis. Uheldigt er det, fordi den vigtigste opgave for den britiske militærmission i Danmark var afviklingen af den tyske besættelse; hjemsendelse af tyske soldater, destruktion af krigsmateriel, minerydning etc. Det er ikke rimeligt at karakterisere denne virksomhed som en besættelse. Upræcis er den, fordi de danske myndigheder et meget langt stykke hen ad vejen selv kunne fastlægge en holdning til flygtningene. Laustsen har imidlertid ret i, at det centrale spørgsmål om, hvilke andre lande, der kunne komme på tale som modtagere af de baltiske flygtninge, ifald de ikke kunne forblive i Danmark, ikke var et

suverænt dansk anliggende, men krævede en allieret forståelse – en mulighed, som ikke på samme måde forelå for Sverige. Og den meget håndfaste russiske linie overfor Sverige i dette spørgsmål hang også sammen med, at Sovjetunionen nu ønskede at slå helt fast, hvem det var, der bestemte i Østersø-regionen – en linie, som ikke i samme omfang gjorde sig gældende overfor Danmark, der af Moskva dengang og nu betragtedes som hørende ind under en britisk/vestlig indflydelsessfære.

Der er således tale om et velskrevet stykke historieskrivning, som dog på sine steder er problematisk. Og bortset fra inddragelsen af hidtil uudnyttet kildemateriale i mindre målestok som en sovjetisk analyse af den danske frihedsbevægelse fra januar 1945 (s. 132ff.) er det begrænset, hvad nyt bogen bringer. Men som et engageret bidrag til diskussionen af Døssing, der næppe er det sidste, bør den læses.

Peter Hertel Rasmussen,
cand.mag., ministerråd

Kåre Hasselberg og Svein Tore Dahl: Embetsmenn i Nord-Norge i tiden 1536-1700. Trondheim, 1999.

Svein Tore Dahl: Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1536-1660. Trondheim, 1999.

Svein Tore Dahl: Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700. Trondheim, 1999.

Svein Tore Dahl: Geistligheten i Nord-Norge og Midt-Norge i tiden 1536-1700. Trondheim, 2000.

Alle bøger er udgivet på eget forlag, genoptrykkene fra 2004-05 kan købes hos Anne Marie Hammer, Offersøy, N-8800 Sandnessjøen. E-mail: bs-knap@online.no. Samlet pris: 1230 norske kr. + forsendelse.

Ved undersøgelser af gamle slægter i Danmark står man ofte overfor det problem, at personer „forsvinder“ til Norge – eller viser sig at være født i denne del af det daværende kongerige. Foruden allerede kendte opslagsværker er der for nogle år siden kommet fire bøger på mar-

kedet, der kan være til stor hjælp, hvis man ikke lige kan tage på arkiv i Norge.

Bøgerne er ikke uproblematisk. Således findes personregistre kun på hjemmesiden <http://www.tuxen.info/> sammen med diverse rettelser og tilføjelser, lavet af en dansk/norsk støttegruppe. Dette problem skyldes delvis forfatteren Sven Tore Dahls pludselige død i efteråret 2000; men med lidt omtanke kan man udmærket arbejde med teksterne.

Som eksempel på, hvad man kan finde, kan nævnes en student *Christianus Michaelis Wiburgensis*, immatrikuleret i København fra Viborg skole 1615. Han nævnes i Kommunitetsmatriklen 1616 og blev baccalaureus 1617. Mere har H. Friis-Petersen ikke om ham (H. Friis-Petersen: *Studenterne ved Københavns Universitet 1479-1880*, manuskript, Århus 1942-58, mikrokortudgave, 1978). Fortsættelsen af Christen Mikkelsens levnedsløb findes hos S.T. Dahl: *Geistligheten ...*, s. 262. Her nævnes han nemlig som Christen Mikkelsen *Seiling*, kapellan i Akerø (i Ydre Romsdals provsti, i nærheden af Molde) i 1619, og som „forhenværende“ i 1622. Grunden til dette får vi også at vide: Lejermål med hans *festekvinne Barbara Ingebrigtsdr.* Derpå går han den ofte brugte vej mod tilgivelse ved 1626 at blive skibspræst. Han får 1631 embede som sognepræst i Havdrup-Skensved (hvor ingen kendte hans fortid). Her døde han så ifølge Wibergs præstehistorie (nr. 400,5) i 1656. Hans hustru Else blev begravet 27. april 1655, 75 år gammel (E. Qvistgaard: *Præstehustruer ...*).

Navnet *Seiling*, som Christen Mikkelsen har brugt i Norge, får een til at kigge efter i Wiberg under *Sejling-Sinding*, hvor der fra ca. 1589 er en præst Mikkel Sørensen (1554-1629, nr. 991,3). Geografisk passer det jo fint til Viborg latinskole, så Christen Mikkelsen er utvivlsomt præstesøn fra Sejling.

Et andet eksempel fra *Geistligheten ...*, s. 45 er Jens Christensen Grøn (1632-1669), hospitalpræst i Trondheim fra 1659. Han var gift med Marite Olsdatter, der anden gang blev gift med en købmand i Trondheim, William Hunter. Deres dengang uidentificerede børn findes omtalt i PHT 1992, s. 176. Omvendt nævnes disse børn ikke hos Dahl, der næsten kun har brugt *norske* kilder.

Bøgernes styrke er Dahls selvstændige studier i lensregnskaber, gejstlige skifter og tingbøger. Efter kildereferaterne bringer han summariske oversigter med ægtefælle(r) og børn af den pågældende præst eller embedsmand. Disse oversigter plages af talrige fejl og mangler, noget den ovennævnte støttegruppe har prøvet at råde bod på med rettelser og tilføjelser.

Trods bøgernes åbenlyse svagheder vil de dog være nyttige hjælpemidler ved studier af ældre dansk/norsk genealogi eller for slægtsforskere med aner i Midt- og Nordnorge før år 1700.

Flemming Aagaard Winther

Birgitte Herreborg Thomsen: Danske sydslesvigske soldater i Danmark 1940-1945. Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 2003. 236 sider, ill. ISBN 87-89178-40-8. Pris: 168 kr.

Under 2. verdenskrig deltog et mindre antal dansksindede sydslesvigere i krigen som soldater i den tyske værnemagt, et forhold som kun i ringe grad er bemærket i efterkrigstiden på denne side af grænsen, idet kun få af disse sydslesvigeres erindringsværker har fundet vej til offentligheden. Niels Bøgh Andersens erindringer "Feltdegn fra Harreslev mark" fra 1975 er en undtagelse. Til gengæld har opmærksomheden om de dansksindede sønderjyder, som deltog i 1. verdenskrig, været høj allerede fra mellemkrigstiden, hvor flere erindringsværker blev udsendt – eksempelvis "Sønderjyder forsvare Østafrika" om dansksindede sønderjyder som soldater i general Lettow-Vorbecks fire år lange guerillakrig i forsvaret af Tysk Østafrika, nu Tanzania, og "Kejserens sidste kaperkrydser" om en sønderjysk fyrbøder ombord på den lette krydser "Dresden" og hans deltagelse i søslaget ved Falklandsøerne i 1914. Og interessen er for så vidt ikke blevet mindre i efterkrigstiden; så sent som PHT 2000:1, s. 114f. har undertegnede anmeldt J. Kreutzmanns "Når retsind fører ordet" (Odense Universitetsforlag, 1999).

Baggrunden er naturligt nok, at antallet af dansksindede sønderjyder i den tyske hær i 1. verdenskrig, hvor grænsen gik ved Kongeåen, var relativt højt – ca. 6.000, mens det efter Slesvigs deling i 1920 under 2. verdenskrig var betydeligt mindre. I sit arbejde "Det danske mindretal i Sydslesvig" fra 1989 nåede J.P. Noack frem til, at skønsmæssigt 700-800 dansksindede deltog på tysk side i 2. verdenskrig. Grundlaget for dette skøn var antallet af soldater i Slesvig, som havde gået i dansk skole. Imidlertid opgjorde redaktøren af Flensborg Avis, L.P. Christensen, umiddelbart efter krigen det samme tal til ca. 900, idet han også medregnede dem, som ikke havde gået i dansk skole.

Om denne gruppe har Birgitte Herreborg Thomsen nu fremlagt et arbejde, som gennem uddrag af breve og dagbøger afdækker levestandard og holdninger hos de dansksindede sydslesvigere, som i kortere eller længere tid opholdt sig i det tyskebesatte Danmark under krigen. Nogle var i Danmark, fordi deres enheder var placeret i kongeriget, atter andre fordi de som dansktalende havde søgt til Danmark for at kunne virke som tolke. Andre, som med samme begrundelse kunne have opnået at blive udsendt til Danmark, ønskede derimod ikke at deltage som besættelsessoldat i Danmark. Hvad angår antallet af dansksindede, sydslesvigske soldater accepterer Birgitte Herreborg Thomsen (s. 8f) nævnte skøn på ca. 900 mænd (og en tabsrate på "mere end" 140) og gennem undersøgelser i arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig har hun konstateret, at ca. 35 af disse var i Danmark under besættelsen, og heraf udvalgt ca. 20, som bogen drejer sig om.

Hovedparten af de dansksindede sydslesvigere, som deltog i 2. verdenskrig, har med stor sandsynlighed kæmpet i 30. infanteridivision, som opstilledes i 1935, og som på intet tidspunkt kom til Danmark under besættelsen. Fra juni 1941 og frem til maj 1945 var denne division kontinuerligt indsat på Østfrontens nordafsnit. De, som indkaldtes efter krigens begyndelse i 1939, blev anbragt i de divisioner, som successivt opstilledes på regional basis af reservister m.v. At et så statistisk højt tal som 4 dansksindede sydsles-

vigere ifølge Birgitte Herreborg Thomsen deltog i besættelsen af den jyske halvø den 9. april 1940 skyldes, at deres enhed, 170. infanteridivision, opstilledes i Nordtyskland. Den sjællandske øgruppe besattes derimod af 198. infanteridivision, som rekrutteredes i Stuttgart-området, hvilket forklarer, at ingen sydslesvigere deltog i besættelsen af f.eks. København. Andre kom til divisioner, som opstilledes i andre regioner som f.eks. Jørgen Lassen fra 23. brandenburgske infanteridivision (s. 183ff.), en division der i korte perioder var i Danmark under besættelsen. Hertil kommer de, som udtoges til marinen og luftvåbnet, og som også er omtalt i bogen.

Bogen, som er forsynet med en udmærket indledning, giver et interessant indblik i, hvordan det var at være besættelsessoldat i tysk uniform i Danmark under krigen, når man som de ca. 20 omhandlede sydslesvigere havde hjertet et andet sted. Omtalen af disse dansksindede sydslesvigeres syn på forhandlingspolitikken, på sabotagen og kontakten med danskere er meget læseværdig; det samme gælder omtalen af de kontakter, som opdyrkedes med de grænsepolitisk interesserede miljøer i hovedstaden, og som ifølge Birgitte Herreborg Thomsen bl.a. betød en styrkelse af netop disse dansksindede sydslesvigeres aktiviteter i mindretallet efter 1945.

Af fejl er der få. Den tyske militære forkortelse "O.U.", som står for "Ort Unbekannt", og som anvendtes i bl.a. feltpostbreve for at hemmeligholde stednavne, oversættes fejlagtigt med "Orts-Unterkunft". Marineattachéen ved det tyske gesandtskab i København, Hans Henning, som omtales på s. 108ff, havde ikke titel af admiral, men var orlogskaptajn (Kapitän zur See). (Den ranghøjeste repræsentant for den tyske krigsflåde i Danmark i de første besættelsesår, var Viceadmiral Mewis).

Bogen er forsynet med mange fotos samt en liste over dansksindede sydslesvigske soldater i Danmark; hertil kommer et godt noteapparat. Der er tale om et interessant og læserværdigt bidrag til vor viden om besættelsestiden.

*Peter Hertel Rasmussen,
cand. mag., ministerråd*

Leon Jespersen: Adelsvældens skatter 1536-1660. Told- og Skattehistorisk Selskab 2004. 326 sider, ill. (Dansk Skattehistorie, bd. 3). ISBN 87-87796-32-5. Pris: 448 kr.

Det tredje bind af den danske skattehistorie dækker tiden mellem Reformationen og enevældens indførelse. Bindets forfatter, Leon Jespersen, har i mange år beskæftiget sig med overgangen fra domæne- til magtstat. I dette bind får han så på allerbedste vis systematiseret det materiale, der vedrører de skattemæssige aspekter af den samfundsudvikling, som det danske rige gennemløber i den periode, der kaldes adelsvældens.

Adelsvælden viser sig i skattehistorien primært på to områder: Skattebevillingsretten, der hviler hos rigsrådet, og de adelige embedsmænds forvaltning og kontrol med skatteinddrivelsen. Den kamp om rigets økonomiske styring, som præger den sidste del af perioden, har præget vores syn på hele "adelsvælden", men det drejer sig her i langt højere grad om afslutningen på et i grunden ganske frugtbart samarbejde mellem konge og adel om at skabe indtægter til at administrere landet, hvor ikke mindst den militære og forvaltningsmæssige udvikling bringer adelen ind i et forsvar af egne privilegier og derved i modsætning til en ekspanderende kongemagt.

Det, som kendetegner perioden i skattemæssig henseende, er den systematisering af skatterne og deres oppebørsel, der også giver et langt bedre og meget mere omfattende kildemateriale, end det, vi kender fra de foregående perioder og bind. Udviklingen i administration og oppebørselsapparat er også betegnet i overgangen fra, at skatterne anvendes til bespisning af kongen og hans hof og embedsmænd til at de anvendes til egentlig finansiering af de tiltag til rigets bedste, som kongen og rigsrådet beslutter.

Det kildemæssige grundlag for en mere systematisk beskrivelse og behandling af de enkelte skattetyper er altså til stede i denne periode, og det udnytter Leon Jespersen på fremragende vis. På baggrund af bl.a. Haakon Bennike Madsens kategorisering af skatterne får han i tre indledende kapitler behandlet stort set alle typer af skat, der kunne forekom-

me i købstæderne og på landet efter stand, klasse og funktion. Med strukturen på plads behandles derefter de forskellige faser og skel-sættende begivenheder, der giver anledning til nye udviklinger og tiltag - ikke blot på det skattemæssige - men også den generelle økonomiske og politiske udviklings område. Udgangspunktet er naturligvis omvæltningen i 1536, der med inddragelsen af kirkegodset giver kongemagten et langt mere omfattende domæne med deraf flydende indtægter, og en behandling af de administrative funktioner, der bestyrer kongens og rigets indtægter. Herefter følger et kapitel om konsolideringen og de reformer, som gennemføres i Christian III's regeringstid, et om statsfinanserne under Syvårskrigen og et om den efterfølgende velstandsperiode. Gennemgående temaer er her skatternes formål og hyppighed, de foretrukne skattetyper og de enkelte stænders skattepræstationer. De to sidste kapitler får samtidig sat fokus på samfundsøkonomien under hhv. krigs- og fredsforhold, ligesom der i alle disse kapitler naturligvis udskilles særlige emner til belysning af udviklingen. Dette kommer ikke mindst til udtryk i det sidste af de kronologisk disponerede kapitler, det om kriser og nederlag 1625-1660, hvor "det skæve statsbudget" bliver det væsentlige politiske stridspunkt. I et analyserende kapitel om konsekvenser og reaktioner samles der op på perioden og på de problemer, som udvikles, både samfundsmæssigt ved borgerstandens krav og administrativt og politisk ved adelens manglende evne til at fungere som professionel administrationsstand såvel som politisk sammenhængende korporation - hvilket naturligt fører frem til forhandlingerne og resultaterne ved stændermødet 1660.

I forhold til det emne, der fremlægges, står vi her med en forbavsende letlæst bog, der ved sine mange facetter og eksempler, ved sin systematiske opbygning og ved sit klare overblik over alle de væsentlige samfundsforhold, som skatterne er viklet ind i, bringer os til en meget effektiv forståelse af renæssancens samfund og økonomi. Leon Jespersen skriver letløbende; man er underholdt på samtlige næsten 300 tekstsider. De valgte illustrationer er mange og sigende - og blandt de mange in-

teressante faksimilegengivelser finder vi også eksempler på, at finansministeriel arrogance overfor sideordnede og underordnede myndigheder ikke kun er en ting af nyere dato.

Skulle man komme med en kritisk bemærkning, vil det udelukkende være i forbindelse med redaktionens valg af kun at angive sidetal på underafsnit i indholdsfortegnelsen. Det virkede i de to første bind på grund af Mikael Venges mange afsnit i samtlige kapitler. Her må man forgæves søge en angivelse af, hvor Leon Jespersens andet kapitel begynder, idet han ikke, som åbenbart forventet af redaktionen, har sørget for at opdele dette kapitel i mindre afsnit. Læseren er derfor henvist til at søge dets begyndelse et eller andet sted mellem side 35 og 54. Denne minimale indvending skal imidlertid ikke hindre anmelderen i at mene, at dette værk ikke blot kan læses som en fremragende historie om skatter i renæssancen, men at det kan betragtes som en af de klart bedste nyere introduktioner til Danmarks historie i adelsvældens periode.

Karsten Gabrielsen, arkivar, Rigsarkivet

Ulrich Alster Krug: Slægtsforskning på Internettet. Libris, 2004. 119 sider, ill. ISBN 87-7843-671-0. Pris: 79 kr.

At søge på Internettet kan være en uoverkommelig sag. Det være sig om det ene emne eller det andet emne. Hvor skal man begynde og hvor skal man ende? Slægtsforskning er i de seneste år blevet en stor fritidsinteresse for mange - og ikke bare ældre - mennesker. Også interessen for slægtsforskning blandt de unge er stærk stigende. "Hvor stammer mit navn fra og hvor kommer min slægt fra", spørger de sig selv. Men mon ikke også Internettets muligheder har gjort interessen for at søge sine aner hjemmefra på computeren større. Dog erstatter Internettet ikke de spændende besøg og oplevelser på arkiverne, hvor man får næsen ned i de gamle bøger og dokumenter, og hvor man synes, at ens oldemor pludselig står lyslevende foran én.

At starte slægtsforskning kan være svært, for hvor skal man ende og hvor skal man

begynde. I maj 2002 udkom Ove Lauridsens hæfte "Slægtsforskning på PC", som bl.a. indeholder gennemgang af slægtsforskning på arkiverne og brugen af slægtsprogrammer til registrering af de fundne oplysninger. Med den i hånden er man godt begyndt. Og nu er efterfølgeren til "Slægtsforskning på PC" udkommet til stor glæde for alle internetbrugere.

Det nye hæfte "Slægtsforskning på Internettet" af Ulrich Alster Krug giver en spændende rejse i søgning af anerne på nettet. Det er en fyldig beskrivelse af de internetsider, han bevæger sig ind på. Ingen bliver tabt her. Hæftet starter med Ulrichs indledning, som er en god beskrivelse af, hvad slægtsforskning er, og hvad det går ud på. For nye interesserede i slægtsforskning er det en god vinkel til at komme i gang med sin egen slægtsforskning på. Der gives i hæftet en fyldig beskrivelse af, hvad man kan finde om slægtsforskning på nettet, og hvor, samt hvem det er, der lægger data om slægtsforskning ud. Ikke mindst nævnes en del litteratur om slægtsforskning, som det kan anbefales at anskaffe sig, hvis man vil vide mere om, hvor man søger sine aner.

Indledningen og de 3 første afsnit i hæftet forklarer tydeligt, hvordan man leder og søger samt hvilke faldgrubber, man som slægtsforsker især skal passe på. En vigtig ting, som nævnes, er efterprøvningsen af de oplysninger, man finder – dvs. arkivbesøg efter fundne data for at imødekomme fejl pga. forkert indtastet materiale, der kan lede én på et helt forkert spor eller slægt. I afsnittet "Kort om Kilderne" nævnes de 3 vigtigste kilder, kirkebøger, folketællinger og skifteprotokoller, men andre spændende kilder nævnes også, bl.a. lægdsruller og borgerskabsprotokoller. Endvidere forklares om kildernes indhold.

Arkiverne og bibliotekerne har fået et eget afsnit, hvor der gives rig forklaring på, hvad disse indeholder til brug i slægtens søgen. Derefter kommer kernen i hæftet, som er en masse gode internetadresser til de enkelte arkiver og biblioteker. Desuden syntes jeg, at det er dejligt, at bogen viser visuelt, hvordan de forskellige internetsider tager sig ud.

Hæftet har et fint afsnit om hjælpemidler

på internettet, som forklarer, at det ikke kun er vigtigt at søge aner men også at bruge nettet til viden om, hvor f.eks. et bestemt kirkesogn ligger, eller hvor et bestemt gods hører til osv. I afsnittet beskrives gode links til at finde sådanne hjælpemidler til slægtsforskningen, som kan fylde på historien om vore aner. I hæftets meget flotte og roste afsnit om FamilySearch bliver der givet en god beskrivelse af, hvad denne side indeholder. FamilySearch, der er mormonernes store side om slægtsforskning er, som forfatteren skriver, en af favoritsiderne på Internettet. Mormonernes store frivillige arbejde med at affotografere kirkebøger verden over og indsamle slægtsdata, der kan bruges af alle ganske gratis, er lagt på denne hjemmeside. Men som i andre databaser skal man også her passe på fejl, idet samme person jo godt kan optræde flere gange, fordi flere forskellige slægtsforskere kan have indsendt data om samme person til basen. Derfor er det også her en god ide at efteropslå sin ane på arkivet, hvis man er så heldig at finde personen i basen eller måske en hel anetavle (Pedigree) af forfædre og børn på siden.

Dansk Demografisk Database har også et flot afsnit i hæftet. DDD byder på 7 databaser på dansk, og én som kun findes på engelsk og tysk. Fælles for databaserne er, at der skal søges på nøjagtig stavemåde og at man får de første 100 poster at se. I databaserne kan der også kun søges i en af gangen. Indholdet af f.eks. folketællingsdatabasen kommer fra kildeindtastningsprojektet, som Dansk Data Arkiv kører i samarbejde med DIS-Danmark, hvor det er slægtsforskere, som på frivillig basis indtaster folketællingerne. Det er ideen, at én laver råoversættelse og en anden læser korrektur på samme tælling, men desværre er man bagefter med korrekturlæsningen, og alene pga. dette er der fejl i databasen. Både brugen af siden og dens fejkilder beskrives grundigt i bogen.

Afsnittet om Statens Arkivers hjemmeside giver en kort vejledning i at reservere arkivalierne hjemmefra inden besøg på arkiverne. Afsnittet beskrives dog kun med 2½ side i hæftet, nok fordi vi alle kender disse sider så godt. Der kunne dog ønskes en dybere beskri-

velse bl.a. om arkivernes hjælpefoldere, der er tilgængelige på denne side. Statens Arkiver har også en base, der hedder arkivalieronline.dk, som beskrives separat i hæftet. Arkivalier online består af scannede mikrokort, som Statens Arkivers Filmningscenter har lavet efter de originale kirkebøger, så billeder af kirkebøger og folketællinger kan læses på skærmen. I hæftet forklares grundigt, hvordan man henter kilderne frem m.m. Dog er der allerede, siden bogen udkom, sket en ændring i brugen af arkivalieronline.dk i form af et om end gratis password til at logge på siden med. Dette understreger blot, hvor hurtigt tingene på internettet sker. Noget rigtigt godt på internettet er de store billeddatabaser, hvoraf seks er beskrevet i hæftet. Forfatteren beskriver, hvordan man søger, finder og gemmer billederne på sin computer.

Afsnittene "Stamtavler på Internettet" og "Kontakt med andre" er også godt beskrevet af forfatteren. Der gives gode forklaringer på, hvordan internettet gennemses for aner ved hjælp af søgemaskiner og web-sider, og ordene søgemaskiner og web-sider bliver forklaret. Også i disse afsnit er der billeder af internetsider, som beskriver, hvordan de kan se ud, og hvordan det bruges i praksis. Dette er med til at mindske usikkerheden i den praktiske brug. Kontakten med andre slægtsforskere kan næsten ikke undgås, når man slægtsforsker på internettet. Finder man et spor må kontakten til andre straks etableres, og dette kan bl.a. ske i mailinglister.

Når alt på internettet er blevet gennemgået, skulle man mene, at man nu har fundet så mange aner, at det er på tide at lave et slægtstræ. Bogen indeholder også et afsnit om, hvordan man laver et sådant til brug på nettet. Her beskriver forfatteren bl.a., at man selv har pligt til at overholde loven om persondata. For at lave et slægtstræ til brug på Internettet beskrives tre slægtsprogrammer til computeren, som har denne funktion. Det beskrives også, hvad der er brug for, når slægtstræet er lavet; her tænkes på oprettelse samt køb af en hjemmeside eller hvor det er muligt at hente en gratis hjemmesideskabelon til at lægge slægtstræet på.

Samlet giver hæftets mange afsnit en god

introduktion til at komme i gang med slægtsforskning på internettet. Ikke mindst ordlisten bagerst i hæftet, der forklarer internet-sproget på dansk, er god. Selv om jeg har været godt i gang med internettet i et par år, har hæftet givet mig nye ideer og muligheder for at søge endnu mere vidt og bredt efter aner/efterkommere på nettet. Derfor kan hæftet anbefales ikke mindst som inspiration og opslagsværk.

Gitte Bergendorff Høstbo

Jeppe Büchert Netterstrøm: At forsvare til rette. Værnsforholdet og bøndernes retslige stilling i Danmarks senmiddelalder 1400-1513. Landbohistorisk Selskab 2003. 158 sider, ill. ISBN 87-7526-185-5. Pris: 160 kr.

Det er i meget høj grad i kraft af en fornyet interesse for retshistoriske problemstillinger, at vi i de senere år har kunnet udvikle synet på, hvorledes det senmiddelalderlige samfund var indrettet og blev styret. Og værnsforholdet er et af de grundlæggende forhold i forståelsen af bøndernes afhængighed og retslige stilling i forhold til herremand og konge i det middelalderlige samfund. Det er i dette beskyttelsesforhold mellem godsejer og undergiver – med godsejerne som bøndernes beskytter specielt på tinge – at bøndernes afhængighed ofte beskrives. Men indholdet af begrebet har det været mere svært at sætte ord på. Med analysen af værnsbegrebets indhold i perioden 1400-1513 bringer Jeppe Büchert Netterstrøm os et solidt grundlag for forståelsen af de afhængighedsforhold, som vi ser i senmiddelalderen. Desværre giver kildegrundlaget – primært diplomer og domsafskrifter – os ikke mulighed for at komme længere tilbage i tid.

Bogen beskæftiger sig ikke blot med de rent juridiske aspekter af værnsforholdet; det er i værnsudøvelsens praksis – i vurderingen af bøndernes selvstændighed eller afhængighed på tinge og i forhold til deres værner – at hovedvægten i arbejdet ligger. Dette fører så videre til analyser af afhængighedens former og grader og af værnet som en faktor i magtlandskabet.

Analyserne af værnets form giver også anledning til at kaste nyt lys over det middelalderlige vornedskabsbegreb. Der ses forskelle i, hvornår værneren optræder i forhold til sager, hvor det drejer sig om ejendom eller sager om bøndernes person. Men der ses også tilfælde, hvor den værnede tilsyneladende kan optræde uden værneren – så der er ikke tale om, at der kan fastsættes virkelig håndfaste regler i forhold til sagstyper i ret mange tilfælde. Undersøgelsen viser dog i hvert fald, at vornedskab ikke medfører tab af retshabilitet.

De undersøgte sager kan findes ved retsinstanter på alle niveauer, og dermed kan der også gives et generelt billede af, hvorledes bønderne optræder i retssystemet. Der ses både selvstændigt optrædende fæstebønder, selvejerbønder og landsbykollektiver – og værnet træder tilsyneladende mere ind, når modparten har højere status og hvis sagerne når landsting og retterting.

Endelig undersøges den jurisdiktion (og herunder også de indtægter i form af sagesfald) som godsejerne besidder over for deres fæstere, og den mere uformelle magt, som værnet gav godsejerne over deres bønder, således at bøndernes afhængighed kan vurderes fra flere sider. Kongens mulighed som gods-ejer og værner viser sig som en af de stærkeste faktorer i udviklingen.

Bogen er en lettere revideret udgave af et historiespeciale fra Århus Universitet, og disposition og fremstilling bærer selvfølgelig præg af den form, som denne type akademiske afhandlinger skal have. Dette gør ikke bogen mindre læselig eller læseværdig, men man må være forberedt på den tørre og data-mættede stil. Jeppe Büchert Netterstrøm har med denne bog føjet nye og meget spændende dimensioner til studiet af det senmiddelalderlige samfunds opbygning. Den særlige personalhistoriske vinkel på dette værk er, at vi her får adgang til et forholdsvis stort personmateriale fra 1400-tallet, hvor det netop er den standmæssige placering og ageren hos enkelt-personer, der dukker frem af analyserne – fra uventede steder og med interessante vinkler.

Karsten Gabrielsen, arkivar, Rigsarkivet

Erik Nørr og Jesper Thomassen (red.): Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie. Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 2004. 407 sider, ill. ISBN 87-7500-191-8. Pris 275 kr.

Bogen "Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie" er bind nr. 4 i en forventet serie på fem bind om kildetyper i de danske arkiver. Heraf er denne udgivelse dog kun det andet udkomne bind.

Bogens udgangspunkt bunder i et dilemma. Det bevarede kildemateriale er så stort, at det er umuligt at udgive selv de vigtigste kilder til historien. Derfor har man som et alternativ søgt at udgive og beskrive nogle udvalgte kildetyper for på den måde at udbrede kendskabet til enkelte kilder og deres muligheder.

"Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie" indeholder 77 slesvigske eller sønderjyske kildetyper, der er blevet udvalgt ud fra to kriterier, nemlig at de enten adskiller sig helt fra de kildetyper, der blev skabt i kongeriget, eller at de er kendetegnende for en speciel slesvigs og sønderjysk administrativ sammenhæng.

Hver kildetype er behandlet på samme måde som i seriens første bind - "På embeds vegne" fra 1998 - hvor bogens forfattere følger et fast mønster. Det præciseres i indledningen: 1) Definition og kort præsentation af kildetyper, 2) transskription, 3) kommentarer, 4) lovgivning, 5) anvendelsesmuligheder, 6) hvor kildetyper findes og 7) litteratur. Læseren får på denne måde en god mulighed for at lære en lang række kilder at kende.

Da bogen kun indeholder kilder, der er revet ud af deres kontekst, kan den ikke umiddelbart bruges som et decideret forskningsgrundlag modsat en udgivelse af én kilde (fx en tingbog eller en visitatsprotokol). Man slipper altså ikke for at opsøge de originale arkivalier, hvis man vil undersøge en bestemt problemstilling. Men da dette som nævnt heller ikke har været formålet, stiller jeg mig meget positiv overfor denne form for kildesamling; for hellere få et overblik og et indblik i kilderne end slet intet.

Mange historieinteresserede, der har lyst til at dykke ned i de originale arkivalier, vil kun-

ne hente en god og let forståelig introduktion i dette værk. Man bliver overrasket over, hvad der gemmer sig af spændende kilder, og hvad de kan bruges til.

*Michael Dupont, dokumentalist,
Landsarkivet, København*

Peder Palladius: En visitatsbog. Udgivet på dansk med indledning og noter af Martin Schwarz Lausten. Anis, 2003. 176 sider. ISBN 87-7457-316-0. Pris: 195 kr.

I 1540'erne rejste Sjællands første lutherske biskop Peder Palladius (1503-1560) sit omfangsrige stift rundt for at fortælle om den nye evangelisk-lutherske tro. Målet var at se, om Kirkeordinansens bestemmelser blev overholdt, og om præst, degn og sognefolk skikkede sig vel. Biskoppen gennemførte sin første visitatstur i årene 1538-1543, hvor han besøgte hver enkelt af Sjællands 390 kirker, og visitatsbogen er et produkt af denne tur. Der er ikke tale om en visitatsbog, hvor der gøres rede for tilstanden i hvert enkelt sogn, om de enkelte præster og degne og om sognefolkets fremgang i evangeliet, som vi kender dem fra 1600-, 1700- og 1800-tallet (Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604, 1995, Biskop Peder Herslebs visitatsindberetninger 1739-1745, 2003, Biskop Balles Visitatsbog 1799-1807, 1999, og J.P. Mynsters Visitatsbog 1835-1853, 1937).

Visitatsbogen er en beretning om, hvordan Palladius' visitats i en landsbykirke forløb, en slags håndbog til eget brug – men sikkert også ment som en hjælp til sine bispekolleger. Palladius' visitatser foregik i et jævnt og folkeligt sprog, som den sjællandske bonde kunne forstå. Således fortæller Palladius sognefolket om kirkegården, hvor "vore forældre ... har ligget og sovet ... i ettusinde, fem-, fire-, tre-, to- eller ét hundrede år ... Det skulle I tage at overveje, når I går på kirkegården, i stedet for at gå og sladre og skvaldre med hinanden og på den måde gøre dette hus til et møllehus, et sladrehus, hvor Djævelen er ... Hvis I vil tale med hinanden og snakke, så tag hverandre ved ærmet og gå udenfor kirkegården. Der

har I en hel mark, hvor I kan tale og snakke løs"!

Der er tale om en kulturhistorisk perle, som giver et godt billede af reformationstiden, især hvordan reformationen blev ført ud i livet i de mange sogne, hvor flere århundreders katolske tro pludselig var vranglære, og hvor Luthers lære var den nye sandhed. Udgivelsen er forsynet med en udmærket og kort indledning, et stort noteapparat, navne- og stedregister samt emneregister.

Christian Larsen, arkivar, Rigsarkivet

Paul Raabe und Erik Dal (hrsg.): Hans Christian Andersen – Lina von Eisendecker. Briefwechsel. Göttingen, Wallstein Verlag, 2003. 493 sider, ill. ISBN 3-89244-648-2. Pris: € 38.

Brevvekslingen mellem Hans Christian Andersen og hans tro læser, tyske Lina von Eisendecker er et samarbejde mellem den danske Andersen-forsker Erik Dal og hans tyske kollega, Paul Raabe. De danske håndskrifter, som indtil dette værks udgivelse har ligget som upubliceret materiale i Det Kongelige Bibliotek i København, er gennem en lang årrække blevet sendt til Oldenburg, hvor de er blevet oversat og senere tilføjet Erik Dals kommentarer til Andersens breve.

Værkets første 300 sider er dedikeret disse upublicerede breve mellem Lina Eisendecker og H.C. Andersen, som er gengivet i kronologisk rækkefølge og dækker tiden 1843-1862. I tillæg har forfatterne indsat Andersens dagbogsnotater fra de personlige møder og visitter i det oldenburgske hjem. Dette første afsnit følges af en brevliste og dernæst en 150 siders nøjere udlægning af de personer, steder og begivenheder, som omtales i brevene. Der er brugt primære kilder fra Andersens håndsuppleret med biografisk og anden sekundær litteratur, som tilsammen giver et utroligt gennemarbejdet, detaljeret og omfangsrigt stykke historie-håndværk.

Selve brevene er skrevet under højdepunktet af H.C. Andersens karriere som digter og internationalt feteret forfatter. Den unge trofaste Andersen-læserinde, Lina von Eisendecker

er, skriver til ham under et af hans ophold i Paris og beder ham aflægge et besøg hos hendes familie i Oldenburg. Andersen tager imod indbydelsen, og besøget indleder et årelangt venskab med brevveksling mellem forfatter og læserinde. Ud over at være et fremragende tidsbillede på både tysk og dansk kultur i perioden, er brevene også et spændende indblik i Andersens liv som international kunster. Kontrasten mellem den hengemte Biedermeier-frues beundrende breve med længsel efter at høre nyt fra det spændende udland og anekdoter om tidens store litterære navne og berømt heder, og de travle rejsebeskrivelser fra verdensmanden, digteren og kosmopolitten Andersen, der snart skriver fra Paris, snart fra England og Italien og bringer nyt om litteratur, og brudstykker af samtaler med Heine, Victor Hugo, Humboldt samt beskrivelser fra besøg hos det ypperligste af tidens europæiske elite, fortæller en anden side af vor nationaldigter end det ofte skildrede billede af den melankolske og svære personlighed med den uheldige barndom. Det er svanen Andersen, der er brudt ud af andedammens trange bånd, vi møder i disse breve. Ud over at være spændende læsning, er det også et interessant tidsbillede og indblik i den europæiske kunstner-elites livsmønstre og omgang i midten af det 19. århundrede.

Heidi Tüchler

Brigitte Raskin: Hjerterkongen. Oversat af Hans Christian Fink. Aschehoug, 2004. 252 sider, ill. ISBN 87-11-11686-2. Pris: 249 kr.

Sommetider får man en bog, man ikke kan lægge fra sig. Det var også tilfældet her, for dette makværk skulle overstås hurtigst muligt. Ærgerligt, for jeg havde set frem til at læse om Christian II. Den belgiske journalist og historiker Brigitte Raskin har kastet sig over emnet, fordi hun var blevet lige så fascineret af ham, som jeg i mange år har været. Jeg spekulerede over, om min irritation kunne skyldes, at jeg ikke selv havde skrevet en bog om Christian II, men nej. Andre forfattere har jo netop skrevet om kongen, så jeg blev begejstret og henført. Problemet hos Ra-

skin er, at begejstringen simpelthen kammer over til det kvalmende.

Forfatteren skifter mellem en beskrivelse af sin skrivning, såkaldte historiske afsnit, fiktiv digtning og kærlighedsbreve til en ukendt modtager, som sandsynligvis er Christian II. Denne sammenblanding af genrer er forvirrende og fungerer ikke – hverken sammen eller hver for sig, hvilket demonstreres, når man tager dem fra en ende af:

Oplysningerne om skrivningen er i bedste fald ligegyldige for læseren. At forfatteren ser det som et godt tegn, at hendes nye tæppe er produceret i Nyborg, hvor Christian II blev født, er bare et af eksemplerne. Et andet er en situation på en café, hvor den danske bartender demonstrerer sin uvidenhed, og Raskin tager det som kendetegnende for danskernes almene viden om Christian II.

De historiske afsnit er upræcist vekslende mellem fakta og fiktion. Det er ikke nok, at Raskin i brødteksten side 11 henviser til "en professor i historie", når hun heller ikke bruger noter. Ligeledes må jeg gætte mig til, at en eventyrfortæller på side 7 er H. C. Andersen, medens jeg ikke aner, hvem kongens hollandske biograf på samme side er. Desuden bliver beskrivelsen af kildejagten på side 83 nærmest komisk, fordi forfatteren flere steder undlader at henvise til forlægget. Hun henviser dog på side 27-28, hvor hun bringer et langt afsnit fra "Kongens Fald", men man bliver ikke en god forfatter af at kunne citere andre.

Den fiktive digtning fungerer heller ikke, fordi sproget er for ringe og forfatteren for sludrende. Måske er det oversættelsen, men selv jeg bliver træt af at få beskrevet Christian II som "Hjerterkongen", "abedrenge" (med en henvisning til skrønen om aben, der på Nyborg Slot slæbte kongebarnet op på taget) og lignende. Desuden får jeg næsten sympati for Frederik I, for den konsekvente betegnelse "Frederik Slubbert" er anstrengende. Forfatteren søger at veksle mellem genrerne ved at plagiere stilelementer fra teatret, filmen, reportagen mm. Et af stilelementerne er ifølge forfatteren selv horrorgenren, som selvfølgelig anvendes ved Det Stockholmske Blodbad. Det mest bloddryppende, jeg kunne finde, var dette på side 119: "Til sidst lå der

hundredvis af lig på Stortorget som hundene begyndte at slikke og kragerne begyndte at hakke i". Raskin er ingen Stephen King, og jeg har set børnefilm, der var mere skrækindjagende end ovennævnte sætning.

Bogens værste dele er dog kærlighedsbrevene. Hun skriver – måske – til Christian II, som hun i det 21. århundrede lader gå til psykiater. Hun elsker ham og forstår hans sorg over tabet af Dyveke. Disse kapitler var ikke engang elegant skrevne, de lyder mest som resultatet af en klichéfyldt teenagedigters breve til skrivebordsskuffen - hvor de skulle være blevet.

Ud over genreproblemerne er der generelle irritationsmomenter. Det er unødigt koketteri, at de udenlandske citater ikke er oversat, især når det franske bruges i flæng. Elisabeth er konsekvent benævnt Isabella, efter forfatterens eget valg. I Danmark hedder hun altså Elisabeth, vi har altid omdøbt vores indgiftede kongelige, når navnet var for fremmedartet. Raskin forsøger at forklare, hvorfor hun fastholder Isabella, men det virker stadig irriterende.

Sommetider forsøger Raskin at være humoristisk, som da hun i endnu en af sine kærlighedserklæringer til Christian II på side 52 beskriver maleriet af Søren Norbys modtagelse i Lier som malet af en klatmaler. Vilhelm Rosenstands navn forbliver unævnt. Humorforsøget mislykkes, Raskin er aldrig morsom, heller ikke at læse.

Bogen er uden fodnoter og som nævnt næsten uden henvisninger. Vi får en forklaring på side 85 og 91, hvor Raskin i forbindelse med en anden historiker skriver "man ved aldrig med historikere". Hun nævner også, at hun altid bliver rædselsslagen ved modstridende fodnoter, for hun ved aldrig, hvilken historiker, der har ret. Se, her er det journalistsens og historikerens opgave at gå til originalkilden for at løse sagen. Jeg har meget svært ved at tro, at Raskin er uddannet historiker, når hun på den måde finder det nødvendigt at drage tvivl om andre, blot fordi de er grundige. Alene disse to setninger gør bogen ubrugelig som fagbog, idet Raskins troværdighed endegyldigt krakelerer her.

Raskin har side 177-195 gengivet nogle ar-

tikler fra belgiske aviser Jeg har forgæves forsøgt at undersøge, om de virkelig er skrevet af de angivne forfattere. Det er i øvrigt et tankevækkende tegn på forfatterens utroværdighed, at jeg ikke bare stoler på de henvisninger, hun reelt giver.

Endnu en mangel er Lucas Cranachs portræt af Christian II. På side 162 henvises til billedet for at læseren kan sammenligne med et andet. Det er virkelig dårlig billedredigering, at Cranachs billede netop ikke er med i bogen. Der findes i omslaget et kort over Holland og Belgien, men ikke et over Norden, hvilket også havde været relevant for læseren.

Konklusionen er, at det virker meget problematisk at blande genrerne på denne måde, især når det ikke fungerer. Læseren får hverken en historisk roman eller en fagbog. Hvis dette var en skønlitterær bog, ville jeg som forlægger have kasseret bogen grundet manglende struktur, dårligt sprog og overfladisk behandling af genrerne. Hvis jeg var faglig forlægger, ville jeg nægte at udgive bogen. Begrundelsen ville være de manglende noter og henvisninger, de plagierede afsnit fra "Kongens Fald", samt flere sider med andres avisartikler, der ikke fungerer som dokumentation, men blot skal vise forfatterens inspirationskilde. Stamtavlerne og litteraturlisten bag i bogen er ganske enkelt utilstrækkelige som faglig baggrund.

Raskin skriver flere steder, at Christian II's roman aldrig er blevet skrevet. Jeg er uenig - og Raskin magter i hvert fald ikke selv opgaven. Derfor: Spild ikke tiden på denne bog, som ukritisk har nået danske breddegrader. Som historisk roman vil jeg til enhver tid anbefale Dorrit Willumsens "Bruden fra Gent", Helle Stangerups "Christine", H. F. Ewalds "Kristian den Anden" eller Johannes V. Jensens "Kongens Fald" i stedet. Når fagligheden skal dyrkes, vil jeg henvise til blandt andet Mikael Venge og Martin Schwarz Laustens fremragende bøger om Christian II. Der er dog en positiv ting ved Raskins bog: Jeg behøver aldrig at læse den igen. For at omci-tere Hal Koch, tilføjer Brigitte Raskin intet nyt land til visdommens rige.

Charlotte Lindhardt, cand.mag.

Else Roesdahl (red.): Dagligliv i Danmarks middelalder. 2. udgave. Aarhus Universitetsforlag, 2004. 419 sider, ill. ISBN 87-7934-106-3. Pris: 298 kr.

I 1999 udkom første udgave af *Dagligliv i Danmarks middelalder*, som ikke blev anmeldt i PHT. Nu udsender forfatterne anden udgave, hvor der kun er foretaget få ændringer, der hovedsageligt drejer sig om ændring af årstal, geografiske steder, opdaterede forfatteroplysninger og tillæg til litteraturlisten. De omkring 10 ændringer og rettelser holder sig inden for de enkelte sider, hvorfor anden udgaves opsætning i øvrigt er en eksakt kopi af første udgave.

Bogen er opdelt i 14 kapitler, forfattet af arkæologer, historikere, en kunsthistoriker og en zoolog. Formålet er at lægge vægt på den arkæologiske side af middelalderen, dvs. at beskrive dagliglivet ud fra fund og deraf følgende tolkninger. Bogens enkelte kapitler er generelt informative og interessante, men et enkelt falder udenfor. I bestræbelserne på ikke at glemme historien i arkæologien har Anders Bøgh skrevet kapitlet om samfundet. Dette er overvejende historisk og dækker perioden ca. 950-1550, en noget bred ramme for middelalderen. På 28 sider med rigelige og gode billeder beskrives middelalderen i et tempo, som virker hæslende. Den brede tidsramme og de mange oplysninger, som skal med, kommer til at give et fragmentarisk indtryk af perioden. Redaktionsgruppen kunne med fordel have overvejet at udelade dette afsnit. Det er mit indtryk, at der i efterhånden mange værker gives denne historiske oversigt, inden man kommer til bogens hovedindhold. Spørgsmålet er, om de læsere, som giver sig i kast med bogen, ikke allerede i forvejen har en så tilstrækkelig viden om perioden, at denne indledning bliver overflødig. Bøghs kapitel er meget informationsmættet, og undervejs mister man sammenhængen. Læseren kunne nøjes med den udmærkede tidstavle, som også findes bagerst i bogen, og som er udarbejdet af netop Bøgh og Else Roesdahl.

Else Roesdahl har skrevet indledningen, kapitlerne om boligernes indretning og udstyr,

om skrift, tid og fornøjelser, samt kapitlet om samfærdsel, handel og penge – sidstnævnte med Keld Grinder-Hansen. Roesdahl har en god gennemgang af boligkulturen, og her argumenterer hun glimrende for, hvorledes vores moderne boligkultur blev grundlagt i middelalderen. Skriftens udvikling fra runesten til bog er spændende og informativt beskrevet. Ligeså er det fine afsnit om tid og ure. Der findes mange gode og illustrative billeder i bogen, men her kunne nogle af de specifikt omtalte fund godt være medtaget. For eksempel giver beskrivelsen af middelalderlige urværker lyst til at se dem, og enkelte af de endnu eksisterende kunne med fordel have været afbildet. I kapitlet om samfærdsel, handel og penge kunne det have været relevant med en reference til udgravningerne af falskmøntnerværkstedet på Hjelm, som en af bogens forfattere, Jens Velle, var med til at undersøge i 1999 og 2000, jf. PHT 2005:1. En omtale af dette enestående fund kunne fint have suppleret denne udgave.

Hans Krongaard Kristensen har skrevet om land, by og bygninger, og sammen med Ulla Kjær beskriver han fromhedslivet. Desuden behandler han sammen med Jens Velle også teknikken. Kapitlet om land, by og bygninger har nogle gode definitioner på forskellen mellem land og by, og Kristensen afviser her myterne om den til dels planløse bydannelse. Desuden forklarer han boligernes udseende fordelt på stand. Fromhedslivet handler om kirkerne som fysiske rammer og om kristendommen. Især afsnittet om danske stavkirker er godt, ligeså er afsnittet om klostervæsenet. I beskrivelsen af udsmykningerne s. 300 skriver Ulla Kjær, at "det middelalderlige kirkerum blev skabt for at gøre indtryk, ikke mindst på en befolkning, der som helhed ikke var vant til udsmykninger og slet ikke udsmykninger af billedlig karakter". Det havde været mere korrekt at skrive "større billedlige udsmykninger", for som Else Roesdahl bl.a. viser i "Vikingerne Verden" var ornamentikken rig og varieret i vikingetiden. Keramiske fund fra jernalderen viser også mønstre og udsmykninger. Kapitlet om teknik kan anbefales, fordi det giver et grundigt indblik i teknikken bag fremstillingen af fund. Her

må dog også fremhæves brugen af de skriftlige kilder, som når Jens Vellev viser, hvordan lensregnskaberne kan bruges til eftersøgning af jernkloder, et halvfabrikata fra jernudvinningen. En lille anke i dette afsnit: Side 228 mangler noget af billedteksten i både første og anden udgave.

Tove Hatting skriver om husdyr ud fra zoologens synsvinkel. Hun anvender undersøgelser af køkkenaffald og rester fra benskærer-værksteder. Her er en vigtig pointe, at fravær af knogler ikke nødvendigvis er lig fravær af bestemte dyrearter, da fx fiskeknogler lettere går til grunde. Bi Skaarups kapitel om mad er også interessant. Her benytter hun sig af skriftlige kilder for at se, hvilke madvarer der indgik i den daglige husholdning. Desværre må vi gætte os til, hvilke skriftlige kilder der er tale om.

Mytte Fentz' kapitel om dragter og smykker gennemgår dragternes inspirationskilder, snit og materialer. Et lille afsnit om smykker fuldender påklædningen af middelalderens menneske.

Poul Grinder-Hansen skriver om kunsten, og jeg må fremhæve definitionen af kunst som "godt håndværk" og "forståelig" (side 263 og 265). Disse pointer bidrager til forståelsen af middelalderens figurative og symboliske kunstopfattelse.

Per Kristian Madsen beskriver sygdom og død, hvilket også omfatter gravminderne sat over de afdøde. Helbredstilstanden og mulighederne for behandling gennemgås med vægt på centrale behandlingssteder som klostre og sanktjörgensgårde. De få private læger udledes her, de var hovedsageligt forbeholdt overklassen, men fra det øvrige Europa kendes eksempler på læger, som rejste fra landsby til landsby. Den berømte Nostradamus var en af dem. Det kunne være interessant at vide, om tilsvarende kendes fra Danmark.

Bogens sidste kapitel er af Jette Arneborg om nordboliv i Grønland. Klimatisk og geologisk adskiller Grønland sig så meget, at netop dette afsnit om kolonisterne fortjener sit eget kapitel. Flere bygder og gårde er fundet og udgravet, og det koldere klima giver generelt en god bevaringstilstand. Arneborg skriver også en del om kirkens indflydelse;

der mangler dog en definition af egenkirke, hvilket betyder, at ejerforholdet lå hos den lokale stormand.

Bogen er udstyret med korte biografier om forfatterne, billedhenvisninger, en kommenteret litteraturliste samt et navn- og emne-register. Litteraturlistens lille tilføjelse om udgivelser efter 1999 er dog ukommenteret. Bogens berettigelse skulle være, at historikerne ofte glemmer arkæologien i fremstillingerne. Det kan jeg til en vis grad tilslutte mig, og derfor anså jeg denne udgivelse for et tiltrængt supplement til den eksisterende litteratur. Der opstår dog problemer, fordi den traditionelle historiske metode i væsentlig grad adskiller sig fra den, som er anvendt her. For eksempel findes ingen notehenvvisninger, og det er især et problem de mange steder, hvor forfatterne henviser til det generelle "skriftlige kilder", som om her er tale om én samlet kilde. Hvis forfatterne har en overenskomst om at undgå noter for at gøre bogen mere tilgængelig, kunne de have løst problemet ved at lave henvisningen i selve brødteksten. Dette kan også gøres, uden at det skræmmer potentielle læsere væk. I stedet sidder jeg tilbage med en uforløst nysgerrighed efter de middelalderlige kilders præcise beskaffenhed. De manglende henvisninger gælder også arkæologien. Somme tider er fundhenvisningen upræcis, et sognenavn og en landsdel kunne være nok, men igen henvises flere steder til "fund" som en generel, almenyldig kilde. Arkæologerne ved, at der også inden for landsdelene er forskelle i bygninger og andre fund, men den viden skulle også gerne formidles ud til et bredere publikum.

Generelt vil jeg med ovenstående kommentarer in mente anbefale bogen, hvis man ønsker en bredere viden om middelalderens leveforhold. Det er en let tilgængelig bog, som giver et fornuftigt overblik, men hvis historikeren ønsker præcise kildehenvisninger, går han til sine egne fagbøger, ligesom arkæologen nok skal vide at få fat i beretningerne fra de arkæologiske udgravninger.

Charlotte Lindhardt, cand.mag.

Niels Peter Stilling: En malerisk Danmarksrejse. O. f. Rawerts akvareller 1810-1850. Skippershoved, 2005. 301 sider. ISBN 87-89224-76-0. Pris: 348 kr.

Ole Jørgen Rawert (1786-1851) var gennem det meste af sit liv embedsmand i centraladministrationen, hvor han gjorde en stor indsats for at fremme den industrielle udvikling i Danmark. Således var han fra 1831 til sin død fabriksdirektør under Kommercekollegiet, dvs. konsulent for fabriksvirksomheder rundt om i landet. Han var også en særdeles flittig skribent, som udgav flere større værker om Danmarks industrielle forhold og redigerede fagtidsskriftet *Handels- og Industritidende* gennem en længere årrække. I de senere år er han imidlertid også blevet kendt for en helt anden form for aktivitet, nemlig som en habil landskabstegner. Han efterlod sig i alt 1635 akvareller, som i dag befinder sig på Det Kongelige Bibliotek. Stort set alle billederne er forsynet med præcise steds- og tidsangivelser, og det fremgår, at en meget stor del af dem blev til under lange rejser rundt i landet fra 1819 til 1822. Samlingen indeholder dog også adskillige tegninger fra 1840'erne. Bortset fra Vestjylland og Thy er hele kongeriget og hertugdømmerne repræsenteret, men der er overvægt af motiver fra Østdanmark, og det samme er tilfældet i det udvalg på ca. 270 billeder, som præsenteres i museumsinspektør Niels Peter Stillings nye bog.

Rawerts arbejdsområde har ikke sat noget større præg på hans motivvalg. Ganske vist har han ind imellem lavet en tegning af en mølle eller et teglværk, men der er langt flere billeder af slotte, herregårde og kirker. Der er også mange prospekter af købstæder og landsbyer, ligesom skove, søer og marker er motiver på et stort antal akvareller. Desuden har Rawert afbildet en del oldtidsmonumenter og ruiner fra middelalderen og nyere tid. Rawert var med Stillings ord "et produkt af sin tid. På den ene side stod han som talsmand for en modernisering af erhvervslivet og for politiske reformer i retning af en national fri forfatning. På den anden side var han uforbederlig romantiker, der lige så gerne – eller snarere helst – skildrede det gamle Danmark

i al sin uberørte skønhed." Rawerts præcise gengivelser gør mange af hans billeder til spændende bygnings- og landskabshistoriske kilder. Således får vi flere steder et glimrende indtryk af, hvordan en herregård så ud, før den blev revet ned eller bygget om. Og en sammenligning af de tre billeder fra Gurre hhv. 1820 og 1840 giver en god fornemmelse af stedets udseende før og efter de første udgravninger i 1835.

En malerisk Danmarksrejse er en smuk bog, hvor alle akvareller er gengivet i farve, og hvor selv de særeste nuancer fremstår ganske klart. Samtidig får læserne en kyndig beskrivelse af hvert enkelt billede. Det er tydeligt, at Stilling har gjort en stor indsats for at identificere, hvor tegneren har stået helt præcist, da han "tog" billedet, og hvilke elementer der indgår i de enkelte motiver. De fleste steder får vi også en beskrivelse af væsentlige træk af det pågældende steds historie. Her har forfatteren bl.a. kunnet trække på sin omfattende viden om danske slotte og herregårde. Bogen indeholder dog også temmeligt mange personlige vurderinger, og de er ofte ret så skarpe. Det går fx hårdt ud over flere markante arkitekter fra slutningen af 1800-tallet, navnlig "den noget ufølsomme" Hans J. Holm, der "ødelagde Ålholm ... hærgede Frijsenborg" og byggede "Danmarks grimme herregård anno 1870" (Sanderumgård). Der er også flere hib til nutidens kulturforvaltere. Således slutter beskrivelsen af Næsbyhoved med denne salve: "I dag fremtræder slotsbanken oplejet, uundersøgt og stærkt misrøgtet. Karakteristisk for den manglende respekt for den danske kulturarv. Industrimanden Rawert kunne få øje på den i 1819, skønt han havde andre opgaver. Hvor findes en tilsvarende sans for værdierne i dag?"

En malerisk Danmarksrejse er nok i første række en bog med lokalhistorisk relevans, men den vil uden tvivl også interessere mange personalhistorikere, og i denne forbindelse er de udmærkede person- og stedregistre en god hjælp.

Jørgen Mikkelsen, arkivar,
Landsarkivet, København

Inger Sørensen: Niels W. Gade. Et dansk verdensnavn. Gyldendal, 2002. 430 sider, ill. ISBN 87-02-01420-3. Pris 349 kr.

I bogen "Niels W. Gade. Et dansk verdensnavn" har forfatteren set nærmere på Gades liv og levned. Kapitlerne 1-9 er en kronologisk gennemgang af hans barndom, ungdom og alderdom, kapitel 10 omhandler Gade, som han blev betragtet af andre mennesker, og kapitel 11 beskriver hans musik i udlandet, som den blev omtalt i den tyske presse. Der er taget udgangspunkt i Gades egne nedskrevne erindringer, som han dog ikke nåede at færdiggøre før sin død, og som siden blev redigeret og udgivet af hans datter Dagmar Gade. Da det ikke er alle Gades erindringer, der stemmer overens med andre veldokumenterede begivenheder, har forfatteren løbende kommenteret dette problem.

Vi begynder med Gades barneår i København som søn af en instrumentmager. Han blev født i 1817, og via faderens beskæftigelse kom han i kontakt med det musiske miljø. Efter sin konfirmation og endt skolegang blev Gade elev hos nogle af tidens bedste undervisere i musikteori og violinspil. I 1833 debuterede han, og i 1834 blev han optaget på Det Kgl. Kapels violinskole. Han blev dog ikke medlem af selve Det Kgl. Kapel og forlod derfor violinskolen efter nogle år. I 1838 drog han til Norge og Sverige, og da han vendte hjem til Danmark, blev han igen optaget på Det Kgl. Kapels violinskole. Han kom til at arbejde på musikken til en opførelse af Oehlenschlägers "Aladdin", og det var i disse år, han forgæves arbejdede på et ambitiøst projekt med en symfoni om "Agnete og Havmanden" til H. C. Andersens skuespil.

I årene 1841-43 kom gennembruddet: Gade vandt en prisopgave udstedt af Musikforeningen med "Ossian-ouverturen" og opnåede derved anerkendelse i musikverdenen - såvel i Danmark som i udlandet. Det var også i disse år, han skrev sin "Symfoni nr. 1" (Paa Sjølund's fagre Sletter), som fik premiere i Leipzig, og som bl.a. gjorde Mendelssohn til en stor fan af Gade. Da den unge komponist selv rejste til Leipzig, mødte han Mendelssohn og blev sat til at dirigere sin egen

symfoni for første gang. Herfra førte hans dannelsesrejse ham videre til Dresden, Wien og Italien og tilbage til Leipzig, hvor han blev musikdirektør. Her beskæftigede han sig både med sin egen musik, men også med forskellige opførelser af musiske værker. I 1848 rejste han hjem til København, hvor han arbejdede videre indenfor Musikforeningen.

Året efter tog han igen af sted til Leipzig, men vendte dog snart tilbage til København, hvor han i 1852 blev gift med Sophie Hartmann. I 1854 fik hans "Elverskud" premiere, og året efter nedkom Sophie med tvillinger, hvorefter hun døde. I 1857 giftede han sig igen, denne gang med Mathilde Stæger, som fødte ham sønnen Axel i 1860 og datteren Dagmar i 1863. Hans liv var præget af en stor rejseaktivitet og en stor skaberglæde. Frem til sin død i 1890 var han meget aktiv indenfor musikverdenen.

Bogen er et sandt overflødhedshorn af oplysninger om Gades person og tid. Der er blevet indsamlet en imponerende mængde billeder af de forskellige personer og steder, som Gade har haft relation til. Forfatteren har gjort rede for alle mulige tænkelige aspekter i sin biografi, og man sidder tilbage med et meget udførligt portræt af komponisten og hans samtid. Teksten er suppleret med uddrag af forskellige breve skrevet af, til og om Gade, samt andre menneskers beskrivelser af de steder, hvor Gade færdedes.

Når det så er sagt, og jeg har udtrykt min begejstring ved det store arbejde, forfatteren har gjort, så må jeg dog også tillade mig at sige, at det ikke altid er til at forstå, hvorfor disse mange detaljer er taget med. Til tider må man holde tungen lige i munden for at kunne huske hvor og hvornår, man befinder sig i Gades liv, for oplysningerne og detaljerne er så mange, at man næsten ikke kan rumme dem. Bogen indeholder også forskellige diskussioner af andre forskeres resultater, og hvor interessante de end kan virke på folk, som allerede er bekendt med debatten om, hvor vidt et værk blev komponeret i 1840 eller 1841, så kan deres relevans for det overordnede billede diskuteres.

Alt i alt er det en fantastisk bog, hvis man ser på omfanget af det materiale, der præsenteres.

teres. Og den kan varmt anbefales, hvis man ønsker en grundig og omfattende beskrivelse af Gades liv og levned.

Sanja Storm Tuxen, stud.mag. i egyptologi

Mikael Venge: Danmarks skatter i middelalderen 1340-1536. Told- og Skatthehistorisk Selskab, 2004. 435 sider, ill. (Dansk Skatthehistorie, bd. 2). ISBN 87-87796-31-7. Pris: 448 kr.

Man skulle ikke tro det, men historien om Danmarks skatter er en utroligt spændende og fascinerende måde at få serveret Danmarkshistorien på. Udskrivningen af de ekstraordinære skatter følger i allerhøjeste grad den politiske udvikling og bliver til det lokale ekko af storpolitikens begivenheder. De faste ydelsers og afgifters mangfoldighed i form og indhold afspejler det daglige liv i et utal af facetter. Og når man har en forfatter med blik for detaljen, så bliver skatthehistorie til kulturhistorie, socialhistorie og til vinkler på den lokale og nationale historie, som afføder konstruktive tanker og giver overraskende blik ind i en dagligdag for længe siden. Skatter er ikke bare skatter – det er helt klart udtrykt i denne bog.

Alle former for afgifter og arbejdsydelser falder ind under kategorien – selv den husleje, som en gruppe fløjtespillere betaler til Roskildebispens for en bod i København falder i denne tolkning ind under begrebet skat. Roskildebispens jordebog fremstår i første halvdel af fremstillingen som den altomfattende kilde med de mange muligheder. Næsten 60 sider fylder Venges grundige gennemgang af alle de typer af afgifter, som kan udledes af den mest omfattende økonomiske kilde fra senmiddelalderen. På side 140 kommer endelig første ansats til en definition af ordet skat, som vi finder den i det danske kildemateriale – men her optræder den primært i bibetydningen udplyndring...

Først henover midten af 1400-tallet begynder der at komme organisation og overblik over skatternes opkrævning og oppebørsel. Det er her, at man kan begynde at sætte personer og embeder på skattens opkrævning og administration. De sidste hundrede sider

af bogen begynder at vise omridset af en organisation, hvor skatteskruen strammes, og skatteudskrivningerne bliver hyppigere.

Når skatter og afgifter skal identificeres er det ofte et spørgsmål om at følge kongen i hans bevægelser rundt om i riget eller om at holde fast i alle data fra de få økonomiske kilder. Fra starten følger vi Valdemar Atterdag i hans generobring af Danmark. Siden følger vi hans datter, Dronning Margrethe I, over hele Norden. At studiet af hendes reduktionspolitik i mangel på danske kilder i stedet foregår ud fra det svenske materiale, giver blot mulighed for nogle af de alt for sjældne sammenligninger mellem danske og svenske forhold, der kan give grundlag for en mere grundfæstet analyse af kongelig praksis, når det drejer sig om at skabe indkomster. De enkelte kapitler er i høj grad bundet op på de kongelige regeringsperioder.

Fremstillingen er meget kildenær, og det betyder, at vi bliver præsenteret for kilder og situationer, der ellers ikke har fået lov til at spille større roller i den danske historie. Fortællingen slynger sig frem og tilbage mellem disse kilder og de personer og funktioner, som de afspejler. Denne kildepurisme brydes dog ind imellem af modernismer, som når Venge omtaler en skat på magnaterne fra 1459 som "oktoberpakken".

Eksemplernes antal er altså legio. Der gøres imidlertid ikke noget forsøg på at syntetisere det omfattende materiale, der her fremlægges. Vi bliver ved ambulationen mellem kilder og deres mere eller mindre konkrete oplysninger. Først når fremstillingen når frem til o. 1500 kommer der en struktur, fordi vi så kan genkende træk fra de senere perioder, men et tilbageblik over det middelalderlige skattesystem bliver det ikke til. Materialets uigennemsigthed vises klart i dette bind af skatthehistorien. Mangfoldigheden bliver ligeledes præsenteret grundigt, men syntesen over de middelalderlige skatter når vi desværre ikke frem til i dette værk.

Karsten Gabrielsen, arkivar, Rigsarkivet

Vejledning til forfattere

Denne vejledning angiver kun nogle overordnede retningslinjer for korrekt levering af manuskripter. En mere udførlig vejledning kan fås ved henvendelse til redaktøren. Manuskripter kan sendes hele året. Tekstfiler bedes leveret i word- eller rtf-format. Billedfiler i jpg- eller tif-format og i en opløsning på minimum 300 dpi.

Manuskripter bør ikke – uden forudgående aftale – overstige 15 sider à ca. 3800 enheder. Som tommelfingerregel fylder 15 manuskriptsider med et passende antal illustrationer omkring 20 trykte sider.

Gældende dansk retskrivning skal følges og anvendelse af fremmedord eller meget specielle fagudtryk bør begrænses og som minimum forklares første gang de optræder.

Benyt almindelig 12 punkt skrift, normal linjeafstand og margener. Orddele og anvendelse af specielle koder o.lign. må som hovedregel ikke forekomme. Forsøg ikke at efterligne det layout, vi anvender – det ordner trykkeriet for os – men brug gerne andre artikler som inspiration.

Citater skrives med almindelig typer (ikke kursiv) og anføres i citationstegn. Titler på bøger og tidsskrifter (både i selve artiklen og i noteapparatet) skrives med kursiv og uden anvendelse af citationstegn. Enkelte ord, der ønskes fremhævet, kan skrives med kursiv. Anvend aldrig fed skrift (undtagen i overskrifter) eller understregninger.

Noter skrives som slutnoter og med anvendelse af arabertal (1, 2, 3 ...). Noterne skal være overskuelige og henvisninger til litteratur og arkivalier skal være så fyldestgørende og utvetydige, at læseren uden besvær kan genfinde disse. Anvend www.bibliotek.dk til kontrol af litteraturhenvisninger og www.daisy.dk til kontrol af arkivalier.

Artikler og småstykker indledes med en manchete på 4-8 linjer, hvor temaet, formålet og hovedresultaterne præsenteres. Artikler og småstykker afsluttes med en kort præsentation (2-4 linjer) af forfatteren. Denne bør som hovedregel indeholde navn, fødselsår, stilling og evt. ansættelsessted, relevante publikationer, adresse og evt. e-mail-adresse.

Da redaktionen tilstræber at gøre tidsskriftet så indbydende som muligt, skal artiklerne forsynes med et passende antal illustrationer, der kan udbyde og supplere teksten. Sammen med manuskriptet leveres illustrationerne med tilhørende billedtekster, alt sammen i separate billed- og tekstfiler. Indsæt ikke illustrationerne i manuskriptet, men angiv tydeligt hvor de skal anbringes. Forfatteres ønsker om størrelser, farver og placering vil så vidt muligt blive fulgt. Eventuelle udgifter til illustrationer kan refunderes, men skal i alle tilfælde aftales med redaktøren.

Alle artikler bliver læst og kommenteret af mindst to personer – i eller udenfor

redaktionens snævre kreds. Redaktionen forbeholder sig ret til at foretage ændringer i manuskriptet. Sådanne ændringer forelægges i alle tilfælde for forfatterne. Når manuskriptet er endelig godkendt og sendt til trykkeriet, modtager forfatteren en førstekorrektur. Her har forfatteren mulighed for at ændre mindre meningsforstyrrende fejl (f.eks. slåfejl), men større rettelser (f.eks. udvidelser af tekst og noter) kan ikke påregnes at blive fulgt af redaktionen.

Alle forfattere af større artikler modtager ti frieksemplarer af det pågældende hæfte. Forfattere af småstykker modtager fem frieksemplarer og anmeldere ét frieksemplar.

Register til Personalhistorisk Tidsskrift 2005

Ved Arne Julin

Personerne anføres som hovedregel på deres slægtsnavn, således som det er anført i teksten. Sammensatte navne, f.eks. Lente-Adler, sættes på første dels begyndelsesbogstav, altså i det nævnte tilfælde på L. Partikler som von, de, des, de la, zum o.s.v. ses der bort fra; f.eks. sættes des Vignes under V. Som hovedregel kan det ikke påregnes at finde navne, der alene optræder i noter og litteraturlister. Dobbelt-a (Aa/aa) og (Å/å) sorteres konsekvent først i alfabetet.

- Aagesen, Saxe**, høvedsmand, 28
Aakjær, Svend, 101
Abildgaard, Nicolai, 23 - **Søren**, tegner, 23-28, 32-33, 37, 39-41
Achelis, Thomas Otto, 111
Achen, Svend Tito, 43-44
Adler, J.G., kabinetssekretær, 105, 107
Adriansen, Inge, 140
Aegidius, 248
Agerby, Georg, 117, 121, 264-265
Agerholm, Kaj, 248
Aggebo, Anker, 158
Agnes, enkedronning, 143
Ahlefeldt, familie, 104, 107 - komtesse, 107 - slægt, 66 - **Cai W.**, provst, 61 - **Kay Georg Wilhelm von**, kaptajn, 60-61
Ahlefeldt-Dehn, Carl F. U., 61
Ahlefeldt Laurvig Lehn, Lennart, greve, 260
Albertin, slægt, 152
Albertsen, K., 1 - **reservelæge**, 231
Alerius Friederich Christian, hertug, 47, 64
Alexandra, engelsk dronning, 158
Alexandrine, dronning, 281
Algreen-Ussing, kammerjunker, 224
Als, Peder, maler, 181
Amsinck, Caesar, 50, 64-65 - **Dorothea Elisabeth**, g. Fischer, 52-53, 60 - **Frederike Louise**, g. Christiani, 52-53, 60 - **Friederich**, 53, 55 - **Garlieb**, 50, 53, 55, 66 - justitsråd, 45-66 - **Georg**, 48, 50, 53-54, 60, 65 - dr. jur., 62 - **Georg T.**, adm. direktør, 45, 50, 65-66 - **Georg W.**, 50 - **Heinrich**, 52, 60 - **Helene Philippine Ulrike**, 52, 54, 62 - **Helene Sophie Marie**, 52, 54, 56, 60 - **Henriette Wilhelmine**, g. Jasper, 52, 54 - **Hermann**, 53, 55, 60 - **Johanna Sophia Magdalena**, 54 - **Johannes**, 48 - **Maria Elisabeth**, 54 - **Paul**, 50-51 - købmand, 56-57, 65 - **Roelof**, 50 - borgmester, 59 - **Rudolf**, 50-51, 53-55 - **Storis**, 50 - **Warner**, 50 - **Wilhelm**, 53-54, 60 - licentiat, 47-48, 50, 56, 64 - **Willem**, 48, 50
Andersdatter, Cathrine, g. Fynboe, 97 - **Gjertrud**, g. Petersen, 71, 83 - **Johanne**, g. Hansen, 94 - g. Jacobsen, 97 - **Karen**, g. Peitersen, 95
Andersen, Finn, ekspeditionssekretær, 120, 126, 227, 231 - **H. C.**, digter, 103-109, 141-142, 165, 217, 302 - **Hans Christian**, digter, 296-297 - **Hans Jørgen**, smedemester i Ravnebjerg, 111 - **Jens**, 103 - Egholm, 89 - litteraturforsker, 141 - **Johannes**, gårdfæster på Agersø, 97 - **Karen**, 141 - **Laurids**, Herpinggård, 112 - **Laurits**, 72 - **Marie Kirstine**, g. Frandsen, 68-69, 78, 83 - **Mikkel**, 32 - **Niels Bøgh**, 290 - **Ole Bay**, ekspedient, 260 - **Svenning**, 32 - **Vilh.**, 207, 214
Andresen, Henrik, 158
Andrup, Otto, museumsdirektør, 42
Anesen, Niels, digter, 151
Aphelen, Hans von, leksikograf, 179, 201
Arends, Otto Fr., 111
Arneborg, Jette, 300
Arup, historiker, 284
Asingh, Pauline, 142-144
Asker, Björn, 243
Asmussen, Benjamin, stud. mag., 146
Asschenfeldt, Carl St., 152
Auster, Paul, forfatter, 1, 18
Baad, slægt, 151
Bådsmænd, Peder Hansen, foged, 92, 102
Bååt, slægt, 150
Bach, Michael, 117-118, 121, 124-125, 227, 262

- Bache, Otto**, kunstmaler, 144
Baden, slægt, 150
Badoglio, 255
Bagge, slægt, 150
Balk, slægt, 150
Balle, biskop, 296 - **N. E.**, biskop, 154-156 - **Søren**, 145
Bang, slægt, 239 - **Hans**, Bogense, 239 - **Sophus**, læge, 159
Banner, Niels Eriksen, til Asdal, 42
Bardeleben, Ingeborg, g. Nielsen, 260
Bardenfleth, Niels Gustav, 281
Barfod, Fr., historiker, 225 - **Imm.**, sognepræst, 242
Barfoed, Lars, familieminister, 271, 280
Barnekow, slægt, 150
Barnow, slægt, 150
Bartholdy, Nils G., seniorforsker, 129, 261, 264, 268
Bartholin, familie, 205 - se også **Bartlin** - slægt, 152 - **Albert**, kancellisekretær, 211 - professor, 213 - rektor, 206 - skolemand, 205 - viceborgmester, 218 - **Anna**, 206 - **Anne Margrethe**, 208, 211, 215, 221 - g. **Jacobæus**, 211, 216-217 - g. **Meulengracht**, 213 - **Anne Marie**, g. **Rømer**, 212-213 - **Bartholomæus**, 213 - **Bartholotte Marie**, 208 - **Bertel**, 209-210, 221 - enrolleringschef, 208 - rigsantikvar, 205-206, 208 - **Caspar**, 208-210, 216, 221 - generalprokurør, 211, 214-215 - kancelliråd, 205-206 - professor, 205-206, 208, 213, 218 - sekretær, 213 - student, 208 - **Caspar Christopher**, konferenceråd, 215-216 - **Caspere Sophie**, 208-209 - **Christian**, oberst, 208 - **Christiane Charlotte**, g. **Fürst**, 215-216 - **Christopher**, landsdommer, 211, 215-216 - **Else**, 216 - g. **Junge**, 218 - **Else Cathrine**, 218 - g. **Bornemann**, 211 - **Else Dorthea**, 215-216 - **Else Magdalene**, g. **Bartholin**, 212, 215 - g. **Rømer**, 212, 215 - **Else Sophie**, g. **Falkenskjold**, 215-216 - **Frantz**, 215 - **Frederik**, 208 - rådmand, 218 - **Frederik Christian**, 215-216 - **Frederikke**, 215-216 - **Jacob**, 209 - fænrík, 208 - magister, 206 - **Johan**, 213-214 - fænrík, 208 - teologisk professor, 211, 218 - **Johan Frederik**, assessor, 213-214 - professor, 218 - **Johanne Cathrine**, priorinde, 208 - **Justina**, 218 - **Karen**, 213 - g. **Schade**, 213 - **Magdalene**, g. **Müller**, 215 - **Margrethe**, g. **Müller**, 211 - **Margrethe Cathrine**, 213-214 - **Mariane Constance**, 215 - **Peter**, 215 - **Rasmus**, 218 - auktionsdirektør, 218 - professor, 205-206, 212-215 - **Sille Marie**, 208 - **Søster**, 216 - g. **Bircherod**, 213 - **Thomas**, 213, 215-218, 221 - generalprokurør, 216 - kompagnichef, 215 - professor, 205-206, 210 - rigsantikvar, 211 - til **Hagestedgård**, 211
Bartlin, se også **Bartholin** - **Anne Cathrine**, g. **Bülöw**, 212 - **Anne Sophie**, g. **Lundeblad**, 212 - **Caspar**, major, 212 - **Henriette Margrethe**, g. **Ehrenborg**, 212 - **Henrik**, 212 - **Sophie**, 212
Basballe, Jens Christensen, rådmand, 114
Basse, slægt, 150
Bech, Sv. Cedergreen, 221
Beck, slægt, 150 - **Suzon**, frue, 235
Becker, Hanne, g. **Amsinck**, 50
Beenefeldt, Ulrich Ferdinandt, portrætmaler, 177, 185
Beetzein, Marija, g. **Bartholin**, 218
Behrend, C., 196, 199
Behrens, Claus Daniel Ludwig, 248 - **Jochim Friedrich Ferdinand**, 248 - **Peter Ferdinand**, 248
Bek, slægt, 150
Bender, Susanne Krogh, 199, 203
Bendiksen, Bente Herbst, 86
Benedictow, Ole Jørgen, 44
Berens(datter), **Cecilie**, mulig g. **Linde**, 285
Berentsen, Søren, husmand, 95
Bergen, slægt, 150
Bergstedt, Harald, forfatter, 151, 160-162
Berner-Schilden-Holsten, H., 42
Bernstorff, greve, 246 - **A. P.**, 58, 65
Bie, J. C., forfatter, 232 - **Lorentz**, 232
Bilderbeck, Hermann, 55
Bille, 37 - slægt, 150 - **Karen**, g. **Løvenbalk**, 38-39 - **Peder**, 38-39 - **Torben**, 38-40
Billesø, Per, 85
Bing, slægt, 150
Bircherod, Jens, biskop, 213
Bisgaard, Lars, 282
Biørnsen, garnisonspræst, 184
Bjellkåker, Sture, 134
Bjerregaard, Hans, digter, 151
Blatt, Franz, 101
Blomquist, Helle, 19
Blædel, Finn H., ekspeditionssekretær, 231
Bobé, Louis, stud. mag., 65-66, 229, 231
Boetefeur, Ilsabe Philippine, g. **Amsinck**, 50, 53, 55-56, 60, 66 - **Maria Elisabeth**, g. **Eimbke**, 54, 56 - **Philipp**, forretningsmand, 56
Bok, slægt, 150
Bolt-Jørgensen, gesandt, 287
Bolwig, Niels Geert, 145
Bombholt, Julius, 161
Bonaparte, 195
Bonde, slægt, 150

- Bonderup, Gerda**, 19
Borch, Claus Mortensen, præst, 152
Bording, P. J., kommandørkaptajn, 200
Borg, Martin Hans, 145
Bornemann, Johan Adolph, stiftsprovst, 211
Borre, Karen Kjerstine, enke, 8
Boysen, 247
Brabander, slægt, 150
Braem, Anne Margrethe, g. Bartholin, 213-214 - g. Lihme, 214 - **Margrethe**, 209 - g. Glob, 221
Brahe, slægt, 150 - **J. C. Bille**, 44 - **Knud**, hofjunker, 237
Braensen, Bo, forfatter, 3
Bran, slægt, 150
Brand, slægt, 150
Brandt, Christian, præst i Bjerregrav, 115 - **Christian Frederik**, 115 - **Claus**, farver, 115 - **Hannibal**, 115 - **Mette Sofie**, 115
Brandvold, Johanne Marie, 104
Brant, slægt, 150
Brekling, 248
Bricka, C. F., rigsarkivar, 221, 225, 228, 243
Brinch-Seidelin, slægt, 152
Brochmand, Søster, 216
Brockdorff-Rantzau, tysk diplomat, 288
Brok, slægt, 150
Brostorp, slægt, 150
Brostrup, slægt, 150
Brun, slægt, 150
Bruns, Sophie Elisabeth, g. Nägler, 186
Bruun, slægt, 150 - **Henry**, 146-148
Brügmann, Gerd, genealog, 250
Bryske, Kirstine, 147
Buch, slægt, 150
Buck, slægt, 150
Budde, slægt, 150
Bugge, slægt, 150 - **Niels**, 30
Buk, slægt, 150
Bukh, Niels, Ollerup, 75
Bukhorn, slægt, 150
Burchard, Carl, huslærer, 55
Burmester, Anna, g. Amsinck, 50 - **Catharina Elisabeth**, frue, 54 - **Fr.**, 54 - **Johann Friedrich**, Hamburg, 54
By, slægt, 150
Bülow, Christian von, kompagnichef, 212 - **Johan von**, godsejer, 165
Bynder, slægt, 150
Bynger, slægt, 150
Bøgh, Anders, 299
Bøje, Chr. A., 102
Bøjstrup, slægt, 36 - **Birgitte Ottesdatter**, g. Munk, 31, 33-34 - **Otte**, 31, 33-34, 36
Bønder, slægt, 150
Bönhult, slægt, 151
Capell, Christina Adelheid, g. Amsinck, 50
Cardinal, madame, 186
Carelli, Peter, 282
Caroline Amalie, dronning, 281 - prinsesse, 105
Caroline-Mathilde, arveprinsesse, 281
Carstens, Hugo, genealog, 250 - **Wilhelmine Auguste Margarethe**, g. Daniels, 249
Charlotte Amalie, dronning, 210
Charlotte Frederikke, prinsesse, 105-107
Chaufepiés (Chaufepiés), Friederike Henriette, g. Eimbke, 56 - **Marie Henriette**, g. Eimbke, 56 - **Pierre Samuel de**, dr. med., 56
Christensdatter, Anne, 113 - **Karen**, g. Egholm, 96 - g. Lyngå, 113-114
Christensen, Aksel E., 43 - **Bent**, malerlærling, 260 - **Erik**, 36, 38 - **Hanne**, 106 - **Karl Olaf**, 86 - **Kirsten**, 115 - **L. P.**, avisredaktør, 290 - **Olav**, 111 - **Ruth Evelyn**, 83 - **Søren Bitsch**, centerleder, 281-282 - **Tommy P.**, museumsinspektør, 117, 121, 123, 145, 151, 227, 261, 264-265, 267 - **Victor Immanuel**, korskærer, 70, 83 - **William**, 42-44, 101 - **William Edvard**, murerarbejdsmand, 70, 83
Christian II, 148, 297-298
Christian III, 145, 292
Christian IV, 88, 156, 210, 232
Christian V, 59, 176, 200
Christian VIII, 103-109, 141
Christiane, kongedatter, 210
Christiani, Kay Franz, boghandler, avisudgiver, 45 - **Kay Franz Christian**, boghandler, 60 - **W. E.**, 45
Christiansen, Hedvig Caroline L., g. Amsinck, 50 - **P. V.**, 42-43 - **Palle Ove**, etnolog, 2, 18
Christiensen, Niels, til Kjølbjby, 30 - til Kjølbjbygård, 43
Christine, dronning, 87, 101
Christophersdatter, Else, frue, 216 - **Mette**, g. Ecklef, 93
Churchill, Winston, 75
Clausager, Jørgen Peder, arkivar, 231
Clausen, Bodil, 111 - **Erik Brian**, gårdejer, 260
Clemensdatter, Karen, g. Friis, 114
Clemmensen, Tove, 199, 202
Colding, Torben Holck, 42
Collin, familie, 141-142 - **Edvard**, 141-142 - **Jonas**, 142
Coninck-Smith, Ning de, 156
Cranach, Lucas, portrætmaler, 298
Daa, Aagot, 235 - **Claus**, 88 - **L.**, professor, 231

- Dahl, Aage**, 111 - **Svein Tore**, 289-290
Dahlerup, Troels, 30, 43-44
Dal, Erik, 296
Dalgård, Sune, fhv. landsarkivar, 146-148
Dam-Jensen, Elsemarie, museumsinspektør, 78
Dampesen, Kirsten Davidsdatter, g. Køndig, 110
Damsgaard, Niels Louis, grosserer, 258, 260
Daniels, Carl Ferdinand, 249 - **Christoph Peter**, hollænder, 249
Danielsdatter, Maren, g. Egholm, 101
Danielsen, Carl Christian Friederich, 249 - **Niels-Birger**, 148
Danklev, Catharin Lucie, 249 - **Christiane Friderique**, 249 - **Elisabeth Christina**, 249 - **Fridrich Christopher**, 249 - **Jacob Hinrich**, bødker, 249
Danneskiold-Samsøe, 281
Dau, Mary, 286-288
Davgaard, Aage Emil, reservebetjent, 260
Daidsen-Nielsen, Hans, 148
Degen, Hans, 202
Degn, Ole, 156
Dekanozov, 286
Destinon, 106
Dickens, Charles, 142
Diederichsen, 247
Dittmers, Heinrich, maler, 176
Dobbelsteen, Johanne Marie Thomasdatter, g. Bartholin, 218
Doenitz, storadmiral, 255
Dorph, Johannes Christian, cand. phil., 260 - **Svend Vinding**, tandlæge, 258, 260
Dorset, Rolf, kulturredaktør, 103-109
Duck, Friderica Catharina, g. Nickelsen, 248
Due, slægt, 35
Due-Nielsen, Carsten, 259
Dueholm, ravhandler i USA, 67
Dupont, Michael, dokumentalist, 296 - stud. mag., 157
Dverig, Kristen Andersen, borgmester, 87
Dybdahl, Vagn, 42
Dybdal, Ida, 118, 262
Dyveke, 298
Døssing, Thomas, gesandt, 286-289
- Ecklef, Anne**, 87 - **Giedske Hieronymidatter**, g. Egholm, 87, 90, 93, 95, 101-102 - **Hieronymus Henrichsen**, hollænder, 87, 93 - **Marie**, 87
Edelinck, J., kobberstikker, 214
Eggers, Olga, publicist, 151
Egholm, Bodil Nielsdatter, g. Nielsen, 100 - **Christopher Hansen**, havnefoged, 94 - **Dorthe Hansdatter**, g. Fynboe, 96 - **Gedsche Nielsdatter**, 93 - **Gert Olsen**, 96 - **Giedske Nielsdatter**, 99 - **Hans Hansen**, fæster, 89 - **Hans Nielsen**, 98 - hjulmager, 100 - **Hans Olsen**, 102 - gårdfæster, 87, 89-91, 93, 101 - **Hieronymus Nielsen**, 98-99 - **Johanne Hansdatter**, g. Mortensen, 94 - **Karen Hansdatter**, 102 - g. Hansen, 94 - g. Jacobsen, 94 - **Karen Nielsdatter**, g. Jensen, 98 - **Kirsten**, frue, 89 - **Maren Nielsdatter**, g. Larsen, 93 - **Margrethe Nielsdatter**, g. Friderichsen, 98 - g. Mortensen, 98 - **Mette Hansdatter**, g. Præst, 93 - **Mette Nielsdatter**, 98 - g. Hansen, 99 - **Morten Olsen**, fisker, 102 - værtshusholder, 93 - **Niels Hansen**, 91-92, 94 - gårdfæster, 97 - **Niels Nielsen**, væver, 100 - **Ole Hansen**, 90, 100 - **Oluf Hansen**, skipper, møller, 95-96 - **Oluf Nielsen**, indsidder, 99 - **Peder Nielsen**, 99 - **Rasmus Nielsen**, 100
Eglef, se også Ecklef
Egløv, se også Ecklef
Ehrenborg, Michael Jönsson, kirkeinspektør, 212
Eichel, slægt, 152
Eide, Carl Frederik, skovrider, 104-107, 109
Eimbke, Cornelia, g. Amsinck, 56-57 - **Georg**, 54, 56 - **Georg Heinrich**, 56 - **Johanne Christine**, g. Amsinck, 56-57
Eisendecker, Lina von, 296
Ecklef, se også Ecklef
Eliasdatter, Anne Kirstine, g. Andersen, 96 - g. Hansen, 96 - g. Nielsen, 96
Eliassen, Christen, 96
Elisabeth, prinsesse, 281
Elvius, Sofus, registrator, 224, 227-229
Emil, hertug af Augustenborg, 197
Enemark, Poul, 40, 44
Enevig, Anders, forfatter, 282-283
Engberg, Nils, 142-144
Engeltoft, C. T., biskop, 224, 232 - **Povl**, 221, 232
Enger, Franciska Caroline Elise, 106
Enghoff, Inge Bødker, 144
Erichsen, Lars, arbejdsmand, 75, 77, 83
Erik, konge, 87
Erik Klipping, 142-143
Erik Menved, 142
Erik Præstehader, norsk konge, 142
Eriksen, Anna Marie, 85 - **Johanne Kristine**, g. Christensen, 76, 83 - **Lars**, 85
Ernst, Berend, hollænder, 248 - **Bernd Christian**, 249 - **Claus**, hollænder, 248-249 - **Hans Adolph Daniel**, 249 - **Jochim Ludwig**, 249
Erslev, Kristian, historiker, 42, 196, 225, 283-284

- Espersen, Søren**, pressechef, 160-163
Ewald, H. F., forfatter, 298
- Fabricius, Anne**, g. Bartholin, 215
Fabritius, Albert, 42, 69, 84, 169 - bibliotekar, 227, 229, 231, 234
Fabritius-Tengnagel, slægt, 152
Falbe-Hansen, V., 20
Falenkam, slægt, 152
Falkenskjold, Christopher, kaptajn, 215
Fasti, slægt, 42-44 - **Bodil**, g. Seefeldt, 31-35 - **Erik**, 39 - **Jørgen**, 31, 33 - **Jørgen Splid**, 35
Fehmann, 106 - **Annette**, 106
Feldebæk, Ole, 259
Fensmark, diplomat, 287
Fentz, Mytte, 300
Ficke, Rudolph Friederich, 48
Fincke, Anna, g. Bartholin, 205-206, 208-209, 211, 213-214 - **Thomas**, professor, 205, 208
Fink, Hans Christian, 297
Finsen, Niels, 158-159
Flensborg, Christian Peter, viceadmiral, 176-177
Flensmarck, Tor, 150
Fleuron, Svend, digter, 151
Floto, Inga, 203
Fohlmann, slægt fra Tyrstrup, 111
Foss, 287
Frandsen, Aage, 67-68, 74, 83 - fængselsbetjent, 253 - **Andreas Hansen**, guldsmed og urmager, 68-69, 78, 80, 83-84 - **Ane Kjerstine Julie Sophie**, 86 - **Christian**, bogholder, 67-69, 78, 80-81, 83-84, 86 - **Peder Andersen**, skibsfører, 69, 83 - **Peter Johan Arthur**, blikkenslager, 83
Frederik, kronprins, 105
Frederik I, 297
Frederik II, 88, 148
Frederik III, 87, 210
Frederik IV, 58, 157, 285
Frederik V, 78, 85, 106
Frederik VI, 45, 64, 105-106, 173
Frederik VII, 105, 107-108
Frederiksen, Hans, 213 - **Niels Ole**, 259
Friderichsen, Christen, 98
Fridericia, 225 - **J. A.**, historiker, 196
Friederich Albrecht, hertug, 47
Friis, Achton, 100 - **Anne Christensdatter**, g. Basballe, 114 - **Christen**, til Borreby, 88 - **Christen Nielsen**, sognepræst, 113-114 - **Niels**, 199, 203 - **St.**, 20
Friis-Petersen, H., 289
Fritz, Sven, 102
Fynboe, Ellen Christensdatter, 99 - **Hans Hansen**, gårdfæster på Agersø, 97 - **Hans Nielsen**, gårdfæster, 96 - **Johanne Hansdatter**, 99 - **Niels Pedersen**, 96
Fürst, Peter, kaptajn, 215
- Gabrielsen, Karsten**, arkivar, 127, 148, 282, 292, 295, 303
Gad, Peder Nielsen, herredsfoged, 231
Gadamer, 284
Gade, Axel, 302 - **Dagmar**, 302 - **Niels W.**, komponist, 302-303
Garboe, Axel, 101-102
Gebhardt, Peter von, 58, 63, 65-66
Geleff, Peter, 102
Georgsen, Flemming, 110-111
Gerrten, Gustaf von, 134
Gissel, Jon A. P., 283-284
Glob, Christen Lauritsen, sognepræst, 209, 221 - **Else Mogensdatter**, g. Juel, 31, 33-35 - **Maren**, frue, 214 - **Mogens**, 31, 33, 35, 44 - hovedsmand, 35 - **Sidsel**, g. Glob, 31, 33, 35 - **Sille Marie**, g. Bartholin, 208-210, 221
Glückstadt, 225
Godenius, agent, 184
Godske, Jeanette, 124, 262
Goebbels, 255
Goldenstedt, Johann Martin, 55
Goldhagen, Daniel, 163
Grandjean, P. B., arkivregistrator, 231
Grandt-Nielsen, Finn, museumsinspektør, 87, 102, 121, 123-125, 248, 261, 264
Graugaard, Esben, museumsinspektør, 285-286
Grawitz, Ernst, SS-rigs-læge, 149-150
Greenville, statssekretær, 195
Gress, Elsa, 160
Griekens, 248
Griffenfeld, 241
Grimm, 166
Grinder-Hansen, Keld, 299 - **Poul**, 300
Grotefeld, Hermann, arkivdirektør, 250
Grove, G. L., arkivsekretær, 227, 238 - **Mariane**, g. Bartholin, 215 - **Peder Jensen**, 215
Grubbe, Jacob, til Kappel, 112
Grundtvig, 166
Grøn, Jens Christensen, hospitalspræst, 289
Grønborg, 80
Grønlund, Grethe, 85
Gunnensen, Birger, ærkebiskop, 146, 148
Gustavsen, Are S., 270
Güldenlöwe, familie, 59
Gyldenstjerne, 37 - **Anne**, g. Bille, 38-39 - **Karen Pedersdatter**, g. Gyrstinge, 40 - **Knud**, 38-39 - **Peder Nielsen**, til Ågård, 44

- Gyrstinge**, slægt, 37, 39 - **Anne**, g. Skram, 38-39 - **Morten Jensen**, 38-40 - **Oluf**, 38-40
- Gøbel, Erik**, 199, 203
- Gørrigen, Dorothea**, 140 - **Lorenz**, 140 - **Maria**, 140
- Haagensen, Bartholomæus**, 213 - **Karen Bartholomæusdatter**, g. Bartholin, 213
- Haakon**, norsk konge, 87
- Haderup, Ernst**, civilingeniør, 101-102
- Hagedal, Laurits**, 115 - **Niels**, 115
- Hagsgård, Kerstin**, 42
- Hak**, slægt, 33
- Hall, Bert S.**, 44
- Hamilton**, lady, 128
- Hammer, Anne Marie**, Norge, 289
- Hannibal, Lorentz**, matros, skibsmand, 93
- Hans**, konge, 87, 147
- Hansdatter, Anna**, g. Bartholin, 213 - **Dorothe**, g. Jeppesen, 94 - **Ellen**, g. Præst, 94 - **Ida Sophie**, g. Nielsen, 101 - **Inger**, 97 - g. Hansen, 97 - **Johanne**, g. Hemmesen, 96 - g. Hemmingsen, 96 - g. Nielsen, 96 - g. Olsen, 102 - **Karen**, 96 - g. Egholm, 91, 97 - g. Hansen, 94 - g. Pedersen, 97 - **Magdalene**, 114 - **Maren**, g. Peitersen, 95, 97 - **Mette**, g. Pedersen, 94 - g. Peitersen, 95 - g. Strandmand, 97
- Hansen, Anders**, Bråde (Braade), 81 - **Børge Henning**, bud, 260 - **Catharina Maria Mahs de**, 106 - **Christen**, 114 - **Christopher**, 211, 216 - gårdmand, 98 - **Daniel**, 101 - **E. Juel**, 128 - **Einar**, entreprenør, 259 - **Else Christophersdatter**, g. Bartholin, 211, 215, 218 - **Gregers**, kommunaldirektør, 229 - **Gunnar**, 255 - **Hans**, fæster på Egholm, 89 - gårdfæster, 97 - gårdmand, 95 - **Hieronimus**, 97 - **Hieronimus**, gårdfæster på Agersø, 94 - **Iver**, af Egholm, 89 - **Jens Erik Frits**, 19-20 - **Johan Frederik**, toldforvalter, 128 - **Lulu Anne**, studentermedarbejder, 150 - **Marie Kirstine**, g. Frandsen, 69 - **Morten**, 94 - **Niels**, 99 - fæster, 96 - **Ole**, gårdfæster, 94 - **Peder**, 96-97 - **Rasmus**, foged på Agersø, 99
- Harboe, E. V.**, 6
- Harbou, F. H. W.**, kaptajn, 227, 231
- Hardis, Arne**, pol. redaktør, 151, 163
- Harms**, familie, 249
- Hartmann, Sophie**, g. Gade, 302
- Harvey**, læge, 221
- Hase**, slægt, 40, 44
- Hasforth-Larsen, Gerda**, g. Vinding Dorph, 260
- Hasselberg, Kåre**, 289
- Hatt, Harald**, 69, 84, 169
- Hatting, Tove**, 300
- Hau, Christian**, cand. med., 23, 43-44, 268
- Hauch**, slægt, 152
- Hauch-Fausbøll, Th.**, 45
- Hauser, Caspar**, 238 - **Conrad**, konferenceråd, 238
- Hedemann, frøken**, 104
- Hedtoft, Hans**, 160
- Heidemann, Tove**, 111
- Heiken, Aage**, 111
- Heilskov, Chr.**, 234
- Heine**, 297
- Heise**, 225
- Helk, Vello**, fhv. overarkivar, 103, 109, 229, 241
- Helleberg, Maria**, 128
- Helleholms, Gertrud**, g. Mortensen, 98
- Hemmesen, Lars**, 96
- Hemmingsen, Iver**, fisker, 101 - **John**, husmand og fisker, 96
- Henning, Hans**, marineattaché, 291
- Hennings, Paul**, overretssagfører, 227, 229
- Henningsen, Frants**, kunstmaler, 227
- Henrichsdatter, Margrethe**, 213
- Hersleb, Peder**, biskop, 296
- Hertel, Hans**, 163
- Hertoghe, Isabeau de**, g. Amsinck, 50
- Hertz, P.**, hofjuvelerer, 76
- Hertzum-Larsen, Holger**, 112, 152
- Hess**, 248 - **Jonas Ludwig von**, 65
- Hieke, Ernst**, 64-65
- Himmler, Heinrich**, SS-risingsfører, 149
- Hintze, Otto**, 45-46, 63-64
- Hirsch, J. C. W.**, 199, 202 - **K.**, 199, 202
- Hirschsprung**, 225
- Hitler, Adolf**, 255
- Hjlemslev, Louis**, 167
- Hjort, Karen**, overarkivar, 203
- Hjorth-Nielsen, H. E.**, postekspedient, 227-229
- Hjul, Jens, Hove**, 112
- Holberg, Ludvig**, litterat, 197, 217
- Holck, Christen**, 237 - **Marianne**, 115
- Holm**, familie, 1 - **Andrea Josefine**, 7 - **Andreas Olfert Ludvig**, 7-8 - **Axel**, 19-20 - **Carl Frederik**, søn, 7-8 - slagtersvend, 7-8, 12-13, 16 - **Caroline Amalie**, 7-8 - **Edvard**, historiker, 196 - **Hans J.**, arkitekt, 301 - **Hansine Marie**, 8-9 - **Niels**, auktionsforvalter, 202 - **Peter Theodor**, 8-9 - **Theda Anna Eleonore**, 7-8 - **Viggo Hilarius**, 7-9
- Holmblad**, 225
- Hoppe, Catharina Amalia**, g. Amsinck, 50
- Hornby, Rikard**, 221
- Hornemann, Emil**, dr. med., 20

- Houmøller, Sven**, afdelingsbibliotekar, 227-229, 243
- Hove, Steffen**, 102
- Hude, Anna**, 42
- Hugo, Victor**, 297
- Huitfeldt, slægt**, 39-40
- Huitfeldt-Kaas, H. J.**, norsk rigsarkivar, 231
- Humbolt**, 297
- Hunter, William**, købmand i Trondhiem, 289
- Hvide, slægt**, 143 - **Inger Andersdatter**, 40 - **Kirsten**, g. Udsen, 38-39 - **Offe Stigsen**, 30
- Hvitfelt**, 37, 39
- Hyldtoft, Ole**, 20
- Hülse**, 59 - **Alexander Wilhelm Garlieb**, 60, 63 - **Anna Dorothea Garliebine**, 60, 62-63 - **Erik**, 63 - **Garlieb**, 59 - **Georg Anthon**, 59 - **Georg Arnold Garlieb**, 60 - **Grete**, 63 - **Heinrich Ludwig Garlieb**, 60, 62 - **Helene Andronika Garliebine**, 60 - **Philipp Wilhelm Garlieb**, 60, 62
- Hæstrup, Jørgen**, 286
- Høiby, Niels**, 148
- Hörner, Johan**, maler, 181
- Høstbo, Gitte Bergendorff**, 121, 125, 262, 265, 283, 294
- Høyendahl, Sten**, 270
- Iacobæus, Holger**, 221
- Ibsen, Bodil**, skuespillerinde, 232
- Idestrup, Henriette**, cand. theol., 141, 169
- Ingebrigtsdatter, Barbara**, 289
- Ingesman, Per**, 156
- Iuel, Stig**, 147
- Iversdatter, Anne Kirstine**, g. Andersen, 96 - g. Hansen, 96 - g. Nielsen, 96 - **Maren**, g. Egholm, 101 - g. Olsen, 102
- Iversen, Kræsten**, professor, 80
- Jacob**, greve af Halland, 87
- Jacobsdatter, Anne**, g. Jensen, 83 - **Karen**, g. Peitersen, 95
- Jacobsen, Grethe**, 282 - **J. C.**, 225 - **N. H.**, 145 - **Niels**, gårdmand, 97 - **Otte**, 93 - **Peiter**, gårdmand, 94 - **Svend**, 86 - **Søren**, 95, 99
- Jacobæus, familie**, 206 - **Anne Margrethe Bartholin**, 216 - **Holger**, 211, 221 - professor med., 216-217 - **Oligera Anna Margareta**, 217
- Jakobsen, Aksel**, 84
- Jansen, Elsabe Catharina**, g. Seblin, 248 - **Johann Hartwig Ulrich**, 249
- Jenisch, 65** - **Anna**, g. Amsinck, 50 - **Emanuel**, 54
- Jensdatter, Dorothe**, g. Mortensen, 97 - **Johanne**, g. Egholm, 96 - g. Hansen, 98 - g. Jensen, 98 - **Sidsel**, g. Egholm, 92, 97-98
- Jensen, Bent**, 286-287 - **Berent**, 97 - gårdfæster på Agersø, 98, 100 - **Carsten Selch**, 282 - **Charlotte S. H.**, folkemindeforsker, 118, 127-128, 134, 262, 264 - **Christian Axel**, 41 - **Conny Ditlev**, 249 - **Elle**, 234 - **Hans**, værtshusholder, 19 - **Ida**, 14-15, 20 - **Jep**, Nykøbing F., 156 - **Johannes V.**, forfatter, 162, 298 - **Jørgen Steen**, 157 - **Mogens Kragssig**, forskningsbibliotekar, 285 - **Niels**, ridder, 30 - **Ole H.**, 134 - **Oluf**, 110 - **Peder**, gårdmand, 77, 83 - **Poul Henrik**, 259 - **Susanne Krogh**, museumsinspektør, 125, 140, 168, 262, 281, 285
- Jeppesdatter, Kirsten**, g. Hansen, 94 - **Maren**, g. Peitersen, 95
- Jeppesen, Beth**, 119, 263 - **H. N.**, skibsreder, 146 - **Hans**, gårdfæster, 94
- Jespersdatter, Dorothe**, g. Berentsen, 95
- Jespersen, Annetore Mossin**, 102 - **Bertel**, slotspræst, 205, 207 - **Jens**, 97 - **Leon**, 291-292
- Jessen, Juliane Marie**, sangskriver, 166
- Jochims, Juliane Friderica Margarethe**, g. Behrens, 248
- Joensen, Hans**, 94
- Johansen, Hans Chr.**, professor, 152-153 - **Kjeld**, 19-20
- Jonsen, Palle**, marsk, 30
- Juel, Barbara**, g. Fasti, 31, 33, 35 - **Erik**, 31, 33-34 - **Jens**, 43 - **Kirsten Nielsdatter**, 43 - g. Munk, 31-33 - **Niels**, 31, 33 - **Vincent**, 33
- Julin, Arne**, 118, 262
- Junge**, 206 - **J.**, 221 - **Severin**, direktør, 218
- Justesen, Christen**, 95
- Jürgensen**, 248
- Jänisch**, se også Jenisch
- Jørgensen, Andrea Josephine**, g. Holm, 7-9, 13, 16-17, 19 - **Bent**, 101 - **Ellen**, 239 - **Frank**, 202 - **Jens**, 103-104, 108 - **Lene I.**, 143
- Kå, Claus**, skoleholder, 114
- Kamp, Margaeritha Julie Viktoria**, frue, 70, 85
- Kampferbeke, Anna**, g. Amsinck, 50
- Kamphøener, Morten**, 106
- Kande, slægt**, 35 - **Jens**, ridder, 35
- Kauffmann**, diplomat, 287
- Keldsen, Christen**, 113
- Kelstrup, Gunnar**, 149
- Kikebusch, slægt**, 39
- King, Stephen**, 298
- Kirchhoff, Hans**, 286
- Kjerulff**, 281

- Kjær**, 206 - **Marianne**, 221 - **Ulla**, 299
Klatt, Martin, 259
Klausen, Mogens, advokat, 84
Klemmensen, Marie Foged, 143
Klevenfeldt, Terkel, 25
Klitgaard, Carl, postekspedient, 229, 234
Klæstrup, P., 11
Klöcker, 248
Knudsdatter, Gundel, g. Egholm, 94
Knudsen, H. C., skuespiller, 235 - **Hans**, landsarkivar, 196
Koch, Hal, forfatter, 298
Konow, 281
Kornerup, Bjørn, underarkivar, 225, 229, 231, 239, 241, 243
Krabbe, 146
Krag, Jens Otto, 288
Kragh, Ellen Iversdatter, g. Skram, 38-40
Kramer, Karl-S., 57, 59, 61, 65
Krarp, Fr., 229 - **J. F.**, mag. art., 227
Kreutzmann, J., 290
Kringelbach, G. N., 202
Kristensen, Hans Krongaard, 282, 299
Kristoffersen, Inger Margrethe Ernst, g. Worsøe, 249
Krug, Ulrich Alster, 292-293
Krummedige, Henrik, 147
Kruse, Birgitte Christoffersdatter, g. Munk, 31-32, 34-35 - **Christopher**, 31-32 - **Enevold**, 31, 33 - **Otte**, 35 - **Peder Lauridsen**, til Balle, 31, 33-34
Kurtzrock, Clemens von, baron, 58
Kühn, Margarethe Rebecca, forpagterfrue, 60
Købke Sutton, Gertrud, 196
Kølln, O., 20
Køndig, Elsbæ Nicolausdatter, g. Jensen, 110 - g. Lauenstein, 110-111 - **Nicolaus**, sognepræst, 110

Laage, Wilhelm Christian Johann Heinrich, 249
Lafrentz, Margarethe, g. Jansen, 249
Lage, se også Laage
Lambertz, Catharina Maria, g. Michelsen, 250
Lammers, se også Lambertz
Lamprecht, 284
Lanckoronska, Carolina, 157
Lange, skrædder, 63 - slægt, 32, 35 - **Anne**, 35 - **Gertrud Iversdatter**, g. Munk, 38-40 - **Johanne**, g. Pedersen, 38-39
Langebeck, Jakob, 25
Langebek, Jacob, historiker, 41
Langholz, Carl, 111
Langmann, familie, 249
Larsen, Birgit Flemming, 117, 121, 125, 261, 270-271 - **Birthe**, 77 - **Christian**, 154-156 - arkivar, 281, 286, 296 - **Hans**, 93 - arbejdsformand, 77 - **Jørgen Stage**, 117, 121, 123, 261, 265, 267 - **Karen Sofie Alma**, g. Frandsen, 83 - **Niels**, maltmagasinforvalter, 76, 83, 85
Lassen, Jens, landsdommer, 112 - **Jørgen**, soldat, 291
Lauenstein, Gertrud Justdatter, g. Monrad, 110 - g. Mussmann, 110-111 - **Just**, borgmester, 110-111
Laurberg, John L., 102
Lauridsen, G. Stuer, taksator, 85 - **John T.**, forskningschef, 163, 256, 258-260 - **Ove**, 293
Lauritsen, Christine Laurine Oline, g. Pedersen, 73, 83
Lauritzen, Otto Egholm, tobakshandler, 253, 258, 260
Lausten, Martin Schwarz, 296, 298
Laustsen, Jørgen Grønvald, 286-287
Laxmand, Poul, rigshofmester, 146-148
Leberecht, Karl G., 47
Leth, slægt, 152 - **Anna**, g. Schiønning, 175-176, 178, 200 - **Chr. Langemaach**, 200 - **Christian**, kammerråd, 176 - **Hans**, kaptajn i søetaten, 176 - **Hans Sørensen**, konsistorialråd, 176 - **Helene Dorothea**, frøken, 200 - g. Flensborg, 176-177 - **Jørgen Hansen**, provst, 176, 178, 200 - **Kirstine**, g. Bording, 200
Lettow-Vorbeck, general, 290
Levtzow, 157
Lidegaard, Bo, 287
Liep, Peter, 80
Lihme, Johan Lambertsen, 214
Lillehammer, Arnevid, 270
Lillelund, Niels, 103 - **Rigmor**, lokalhistoriker, 285-286
Lind, Gunner, 156
Linde, Anna Margrethe, 285 - **Catharina Elisabeth**, g. Daniels, 249 - **Cecilie**, 285 - **Christen**, 285 - **Holstebro**, 231 - **Christen Christensen**, godsejer, 285 - **Christen de**, godsejer, 285-286 - **Christen Jepsen**, handelsmand, 285 - **Christian**, 285 - **Elsæ**, 285 - **Franz**, 285 - **Maren**, 285 - **Niels**, 285
Linde-Friedenreich, slægt, 231, 286
Lindgreen, Adam, lektor, 67, 83, 86, 253, 260 - **Ane Johanne**, 74 - **Bodil Jensine**, 74 - **David**, 85-86 - **Hans Otto**, 85 - **Jens Michelsen**, gårdmand, 74-76, 83 - **Marie Andrea**, 74 - g. Petersen, 71-74, 83, 85 - **Peter Michael**, sognefoged, 74
Lindhardt, Charlotte, cand. mag., 144, 152, 159, 164, 298, 300 - **Christian**, læge, 159 - **Grete**, 233, 244
Linnè, Carl von, 165

- Linnet, Jørgen Christian**, prokurator, 286
Loof, familie, 249
Louise, dronning, 157, 281
Lovisa, dronning, 281
Lowtzow, familie, 157 - **Christoph Friedrich**, kammerherre, 157 - **Christoph von**, 157
Lowzow, familie, 157 - **A.**, 158 - **Anna von**, journalist, 128
Lund, Joachim, 259 - historiker, 253 - **Lise**, 102 - **Troels**, 225
Lundbak, Henrik, museumsinspektør, 258, 260
Lundeblad, Lorentz Carlsson, oberst, 212
Lundh, Hedda, 259
Lundtofte, Henrik, arkivleder, 163
Lunge, 37 - **Ellen**, g. Gyrstinge, 38-40 - **Sidsel**, g. Bille, 38-40 - **Vincent**, 29
Lunov, slægt, 34
Lyck, 248
Lüdecke, Nellie, g. Amsinck, 50
Lydekesdatter, Hebele, 43
Lykke, Mette, g. Bøjstrup, 31, 33-34
Lyngå, Otte Thomsen, provst, 113-114
Lyngbye, Jørgen, læge, 158-159
Lyon, lord, 268
Lütken, søofficer, 183, 202
Lützen, Karin, 19
Lützwow, 106
Løberg, Lars, 134
Løkke, Anne, 19
Løvenbalk, 37 - **Jens Nielsen**, 38-39, 44 - **Laurids**, 38-39 - **Maren**, g. Skram, 38-39 - **Mogens Jensen**, 38-39, 44
Løvenskiold, hofmarskal, 224
- Maase, von der**, 281
Madsen, Haakon Bennike, 291 - **Jacob**, biskop, 296 - **Lennart**, 282 - **Per Kristian**, 300
Madvig, professor, 201
Magnússon, Árni, 217
Mahncke, Anna Magdalene, 60 - **Catharina Dorothea**, 57-63
Marchtaler, Hildegard von, 49, 65
Margaretha, prinsesse, 281
Margrethe I, 303
Margrethe II, 128, 272, 280
Marie Gabrielle, italiensk nonne, 105
Marie Sophie Frederikke, dronning, 281
Marquard, E., 181, 200, 202
Marquartsen, 247
Mark Stig, 142-144
Martens, Hans, slægtshistoriker, 250
Martinov, John, 159 - **Niels**, 159
Matthiesen, Hugo, 177, 202
Meisling, rektor, 142
- Mejer, Johannes**, 88
Meldgaard, 206-210, 216-217, 219 - **Eva Villarsen**, pens. lektor, 205, 221-222
Memmert, Joachim, bankansat, 245, 250, 252
Mendelsobn, komponist, 302
Mengele, dr., 149
Menved, Erik, 87
Mersing, Georg Lauritz Larsen, kunstmaler, 80
Meulengracht, Hans von, toldkommissær, 213
Mewis, tysk viceadmiral, 291
Meyer, Anna Florentine, gæstgiverdatter i Türk, 60 - **Christian Frederich**, Reetwisch, 55
Michelsen, Carl Wilhelm, 250
Mikkelsen, Christen, student, 289 - **Jørgen**, arkivar, 116-118, 121, 154, 165, 167, 227, 261, 265, 301 - **Lars**, Sønder Bork, 112 - **Stella Borne**, 121, 125-126, 142, 262, 268
Modér, Kjell Å., 259
Mogensen, Mogens, 35
Molbech, 166
Molberg, Gitte, 125-126
Moltke, 281
Monies, David, portrætmaler, 198
Monrad, Johannes Jørgensen, sognepræst, 110-111
Montgomery, feltmarskal, 253-255
Mormand, Sofie, 237
Mortensdatter, Maren, g. Skrædder, 97 - **Mette**, g. Hansen, 98
Mortensen, Anders, 97 - **Hans**, 94, 97 - **Jens**, muremester, 98 - **Mette**, cand. mag., 1, 21 - **Oluf**, 98
Mortensön, Ole, 145
Moth, Sophie Amalie, 59
Motte, Margarethe de la, g. Amsinck, 50
Motzfeldt, Magdalene, 215
Munch, Ebbe, 287
Munk, Christen, admiral, 23-29, 32, 34-36, 41-42 - **Ellen Pedersdatter**, g. Løvenbalk, 38-39, 44 - **Gunde**, 31, 33 - **Johanne Nielsdatter**, g. Gyrstinge, 38-39 - **Kaj**, 161-162 - **Niels**, 31, 33-34, 38-39 - **Niels Jensen**, 30 - **Niels Ottesen**, 31-32 - **Otte**, 31-32, 36
Mussmann, slægt, 111 - **Christopher**, 111
Mussolini, 255
Müller, Anne Cathrine, g. Bartholin, 211-212 - **Christian**, amtmand på Island, 211 - **Henrik**, 212 - **P. E.**, professor, 166 - **Selio**, 215
Mynster, J. P., biskop, 296
Møller (Möller), Anders Monrad, 106 - **Hans Hansen**, skipper, 97 - **Skælskør**,

- 100 - **Jes Fabricius**, 104 - **Ulrich**, 47-48, 54-55 - **Vilhelmine Rosine**, g. Petersen, 74
- Mørch, Søren**, 20
- Möring, Maria**, 65
- Mørup, Asger Lindberg**, forsikringsagent, 260
- Nedergaard, Paul**, 111
- Neergaard, Eigil Bruno de**, stationsleder, 260
- Nelson**, lord, 128
- Nerenst**, slægt, 152
- Netterstrøm, Jeppe Büchert**, 294-295
- Neubaus, Chr.**, 17
- Newton**, 195
- Nexø, Martin Andersen**, forfatter, 163
- Nickelsen, Johann Carl Gottlieb**, 248
- Nielsdatter, Bodil**, g. Hansen, 96 - **Gedsche**, 93 - **Johanne Magdalene**, g. Strandmand, 97 - **Maren**, 101 - g. Rasmussen, 99 - **Sisse**, 101
- Nielsen, Christiern**, 29 - **Daniel**, væver på Agersø, 101 - **Hans**, 96 - **Hieronimus**, 93 - **Iver**, gårdfæster på Agersø, 99 - **Jens**, 29 - til Låstrup, 30 - **Kai Georg**, proprietær, 144 - **Michael Lerche**, lektor, 121 - **Niels**, 29 - **Ole**, indsider, 96 - **Oluf**, rådstuearkivar, 42, 224 - **Peder**, fisker på Agersø, 100 - til Låstrup, 43 - **Rasmus**, væver på Agersø, 101 - **Søren Frederik**, skomager, 260
- Nilsson, Ida**, gymnasielærer, 160-161, 163 - **Jan**, 134 - **Lars**, 244
- Nissen**, 247 - **Gunhild**, 156
- Noack, J. P.**, 290
- Nordby, Søren**, portrætmaler, 298
- Nordtmann, Christian Ludewig**, 53
- Nors, Thyra**, 44
- Nostradamus**, læge mm., 300
- Nyborg, Ebbe**, 282
- Nyerup, Rasmus**, professor, 166, 173-174, 192, 198
- Nygaard, J. Bech**, digter, 151
- Nyrup-Christensen, Henrik**, 203
- Nægler (Nägler)**, kaptajn, 183 - slægt, 199, 203 - **Christiane Barbara**, 191 - **Elias**, oberstløjtnant, 185-186, 200 - **Jeremias**, major, 185-186, 200, 202 - **Maria Christine von**, g. Schiønning, 183, 185-187, 190-191, 199-200
- Nörbach, Per**, 102
- Nørgaard, Ib S.**, 163-164
- Nørlund, N. E.**, 88
- Nørr, Erik**, 164-165, 295
- Nørregaard, Georg**, 20
- Olden-Jørgensen, Sebastian**, 157
- Olesen, Jens E.**, 157 - **Jens Erik**, 44
- Olrik**, historiker, 284
- Olstdatter, Anne**, g. Hansen, 96 - **Maren**, g. Jensen, 98 - **Marite**, g. Grøn, 289 - g. Hunter, 289
- Olsen, Albert**, professor, 231 - **Bjarne Mandrup**, 233, 244 - **Hieronimus**, bådsmand, 96, 102 - **Morten**, 98 - **P.**, købmand i Nykøbing S., 81 - **Rikke Agnete**, 143 - **Sidsel Marie**, g. Larsen, 83
- Origny, d'**, 106
- Ortmann, Mathias**, møbelsnedker, 184
- Ostenfeld, Ingeborg**, g. Dorph, 260
- Ottesdatter, Anne**, 113 - g. Præst, 93-94 - **Ide Margrethe**, 114 - **Karen**, 114 - **Kirstine**, 114 - **Magdalene**, 114
- Ottesen, Doris**, 103
- Ottosen, Jacob**, 99
- Overgaard, Birte**, frue, 248
- Ovesdatter, Kirsten**, g. Kruse, 31, 33
- Paikin, Elsebeth**, 119, 264
- Palladius, Peder**, biskop, 296
- Palleesen, Jesper**, nærrejysk bonde, 208
- Palm**, 146
- Paludan, Helge**, 18
- Paludan-Müller**, historiker, 284
- Passer**, 146
- Paulsen**, 248 - hofchef, oberst, 107
- Pedersdatter, Ane**, g. Hansen, 98 - **Johanne**, g. Lindgreen, 74, 83 - g. Peitersen, 95 - **Karen**, g. Præst, 94 - **Kirstine**, g. Mortensen, 98
- Pedersen, Christen**, viktualiehandler, 73, 83 - **Christiern**, 38-39 - **Ella Marie**, damefrisør, 67, 83, 85 - **Ernst Filip Arthur**, frisør, 71-72, 83 - **Finn**, graver, lokalhistoriker, 102 - **Hans**, 95 - gårdfæster, 94 - tjenestekarl på Agersø, 97 - **Jens**, Bråde (Braade), 80 - **Kirstin Nørgaard**, 113, 115 - **Lykke**, 21 - **Maren Kjerstine**, g. Frandsen, 78, 80-83 - **Peder**, Bråde (Braade), 82
- Peerson, Else Gudrun**, frue, 70, 84
- Peitersdatter, Anne-Margrete**, 95 - **Dorothe**, g. Jacobsen, 95 - **Johanne**, 95 - **Mette**, g. Justesen, 95
- Peitersen, Hans**, gårdfæster på Agersø, 95 - **Henrich**, 95 - **Hieronimus**, 95 - **Jacob**, bondefoged på Agersø, 95, 97 - **Johannes**, 102 - skrædder på Agersø, 95 - **Niels**, 95 - **Oluf**, 95 - **Peiter**, gårdfæster på Agersø, 95, 97
- Persson, Sune**, 259

- Petersen, Anders Niels**, husejer, 71-74, 83 - **Anna Johanne**, g. Pedersen, 71-73, 76, 79, 83 - **Carl S.**, 207, 214 - **Caroline Amalie**, 72 - **Erling Ladewig**, professor, 156, 231, 286 - **Ib Damgaard**, 258, 260 - **Julius**, 222 - **Kaj Strand**, 143 - **Karsten Skjold**, 167 - **Niels**, 19 - kaptajn, 71, 74, 83 - **Nikolaj**, 259 - **Peter**, Hajstrup, 84 - **Sophia Catharina**, g. Danielsen, 249 - **Villiam Andreas**, isenkræmmer, 73-74
- Petreus**, 248
- Pettersen, Anna Barbara**, g. Nægler, 186
- Pilo, C. G.**, maler, 181
- Plagge**, 248
- Podebusk**, slægt, 27 - **Gisela**, g. Tagesen, 31, 33-34
- Pontoppidan, Henrik**, forfatter, 162
- Posing, Birgitte**, 21
- Poulsdatter, Kirsten**, g. Hansen, 114
- Poulsen, Bjørn**, 282
- Prange, Knud**, arkivar, 33, 41-44, 117, 121, 126, 134, 223, 231, 243-244, 265
- Prinzling**, 248
- Præst, Hans Nielsen**, gårdfæster, 93-94 - **Lauritz**, 99 - **Niels Hansen**, 93-94 - **Sidsel Larsdatter**, g. Hansen, 99
- Qvistgaard, E.**, 289
- Raabe, Paul**, 296
- Rabbek, Lone**, 21
- Rantzau, Josias**, gårdejer, 250
- Rantzau-Breitenburg, Conrad**, gehejmestatsminister, 107
- Rasch, A. W.**, amanuensis, 231 - **Charlotta Amalia**, g. Schouboe, 152
- Rask, Kirsten**, cand. mag., 165-166 - **Rasmus**, sprogforsker, 165-167
- Raskin, Brigitte**, belgisk historiker, 297-298
- Rasmusdatter, Catrine Elisabeth**, g. Nielsen, 101 - **Inger**, 99 - g. Nielsen, 99 - **Sidsel**, 99 - g. Rasmussen, 99
- Rasmussen, Anders Fogh**, statsminister, 253 - **Bente Klercke**, 168 - **Christen Edvard**, drejer, 70-71, 83 - **Julie Marie Edvardine Sofie**, g. Christensen, 70, 75, 83 - **Niels**, fisker på Agersø, 99 - **Ole**, 99 - **Peder**, fisker på Agersø, 99 - **Peter Hertel**, ministerråd, 152, 160, 289, 291 - **Poul Nystrup**, statsminister, 149 - **Tove Glud**, 263 - **Uffe**, 143
- Rawert, Ole Jørgen**, fabriksdirektør, 301
- Redenburg, Hermann**, 55
- Reichardt, Johan Fr.**, tysk hofkomponist, 56
- Reitzer, Anna Maria**, g. Bartholin, 218
- Resen, Johanne Hansdatter**, 209
- Reventlow**, slægt, 43 - **Anna Sofie**, 58 - **Heinrich**, greve, 248
- Rickertsen, Ingeborg**, g. Lauenstein, 110-111 - **Paul**, 110
- Rifbjerg, Klaus**, 160
- Roesdahl, Else**, 299
- Roggenbau, Hinr. Adolph**, 58
- Rohde, Dorothea Steffensdatter**, 215 - **Magdalene**, g. Bartholin, 211, 215
- Rosenkrantz**, 37
- Rosenstand, Wilhelm**, 298
- Rosenstand Goiske, P.**, 200
- Rosenstjerne, Anne Sophie Hansdatter**, 212
- Rosenvinge**, slægt, 152
- Rosenørn**, amtmænd, 224
- Ross, Ellen**, eng. historiker, 20
- Rostgaard, Friderich**, etatsråd, 93, 102
- Rouse, Henrica van der**, g. Amsinck, 50
- Rubin, Jakob**, 148
- Rudbeck, Olof**, 221
- Rumar, Lars**, 134
- Rumelant**, mester, 143
- Rumohr, Henning von**, 57, 65
- Runkel, Jannicke**, g. Rickertsen, 110
- Ruus, Christian**, 114
- Rysel, Jakobine Margrethe**, 8
- Rømer, Ole**, astronom, 212-213, 215
- Rønne, Bonne Falch**, sognepræst, 155
- Rørdam, H. F.**, sognepræst, 224 - **Valdemar**, forfatter, 151, 160-163
- Sadolin**, slægt, 152
- Sander, Matthias**, 248
- Santi, Carlo**, tegnelærer, 105
- Sarvig, Ole**, digter, 151
- Saxesen, Ove**, 42
- Saxo**, 284
- Scavenius**, udenrigsminister, 288
- Schade**, 248 - **Peder**, rektor, 213
- Schalburg, C. F. von**, 162 - **Mathias**, tømrermester, 50
- Scharling, William**, 12, 20
- Scheffe, C. G. U.**, 42
- Schele**, frue, 104
- Schiern, Frederik**, historiker, 196, 199
- Schimmelmann, Christian**, greve, 62 - **Ernst**, greve, 46, 61-66
- Schiønning, Anna Leth**, 179 - **Anna Maria Christine**, g. Schiønning, 188, 197-199, 201 - **Christian**, assessor, 175, 179, 200, 202 - justitsråd, 198 - prokurator, 200 - **Christian Peter**, etatsråd, 198-200 - **Claus Christian**, højesteretsassessor, 198-199 - **Hans Leth**, kontrollør, 179 - **Helene Dorothea**, g. Aphelen, 179 - g. Weisvoigt, 197, 199 - **Helene Dorothea**

- Elisabeth**, 188 - **Jørgen Leth**, præst, 178-179, 200 - **Maria Rebecka**, 179 - **Niels Leth**, løjtnant, 179 - **Peder**, kammerråd, 175 - **Peter**, fætter, 190 - **Peter Anthon**, 186-188, 199, 203 - **Peter Christian**, søofficer, 173-203 - **Peter Therkelsen**, hoffortinner / spormager, 175
- Schmidt**, 248 - **August F.**, 234
- Schouboe**, slægt, 152 - **Christian**, landsdommer, 152
- Schoubye**, **Sigurd**, guldsmedehåndværker, 68, 84
- Schovsbo**, **Henrik**, 103
- Schrader**, **Johan**, præsident i Kbh., 88, 92, 102 - **L. A. G.**, 65
- Schrøder**, **Per**, ingeniør, 134
- Schuback**, **Elisabeth**, g. Amsinck, 57 - **Johannes**, forretningsmand, 48, 64-65 - **Louise**, g. Amsinck, 57
- Schulin**, familie, 203
- Schwancke**, **Cathrine Elisabeth Friederike**, g. Bilderbeck, 54-55 - **Cathrine Margaretha Helena**, 54 - **Friederich Ernst**, gæstgiver, 54 - **Helena Elisabeth**, frue, 53, 55 - **Sophie Christiane**, g. Amsinck, 46-48, 50, 52-53, 57, 61-63, 66
- Schytté**, **Else**, 115 - **Niels**, sognepræst, 115
- Schäfer**, **Dietrich**, 225
- Schøller**, **C. E. A.**, jægermester, 227, 229
- Schönbeck**, **Charlotte**, 65
- Seblin**, **Joachim Diederich**, hollænder, 248
- Secher**, 206 - **V. A.**, 219, 221-222
- Seefeldt**, **Anne**, g. Kruse, 31-32 - **Jens**, 31, 33-34 - **Tyge**, 31, 33-34 - **Tyge Jensen**, 35, 44
- Seerup**, brygger, 202 - **Jakob**, museumsinspektør, 173, 200, 202-203
- Sehested**, **Malte Clausen**, 234-235 - **Mogens**, Nørre Holmegård, 112 - **Thyra**, stiftsdame, 234-235
- Seiffers**, **Johann Georg**, Lübeck, 54
- Seiling**, **Christen Mikkelsen**, sognepræst, 289
- Seufert**, **Caroline Petronelle**, 105
- Siebigk**, **Ferdinand**, 64
- Sielemann**, **Jürgen**, 64
- Sigfridsdatter**, **Mathilda**, g. Erichsen, 75, 83
- Skaaning**, **Jytte**, 168
- Skaarup**, **Bi**, 300
- Skadeland**, adelsslægt, 33 - **Karen Nielsdatter**, g. Munk, 31, 33
- Skinkel**, slægt, 37 - **Hildeborg**, g. Gyldenstjerne, 38-40
- Skjerk**, **Jørgen**, 103
- Skov**, jysk familie, 191 - **Hans**, 143 - **Peter**, diplomat, 287-288
- Skram**, **Anne**, g. Munk, 23-25, 28-29, 32, 36-37, 39-42 - **Christen**, 28-29 - **Else**, g. Fasti, 39 - **Else Pedersdatter**, g. Christensen, 36, 38 - **Erik**, 38-39 - **Peder**, 36, 38-40
- Skrike**, gehejmelegationsråd, 224
- Skrædder**, **Morten Hansen**, 97
- Skytte**, **Peder Pedersen**, 92
- Slange**, **Niels**, 156-157
- Sneedorff**, **J. S.**, litterat, 197
- Solgaard**, **Dorthea Nielsdatter**, g. Linde, 285
- Sophie Amalie**, enkedronning, 210
- Spend**, slægt, 33, 43 - **Niels**, til Trabjerggård, 34
- Spentrup**, **Niels**, 114
- Spethmann**, **S. Roloff**, 56
- Splidsdatter**, **Bodil**, 35
- Sporre**, skipper, 190
- Ståhl**, **Johan**, 134
- Stangerup**, **Hakon**, dr. phil., 159 - **Helle**, forfatterinde, 159, 298 - **Henrik**, forfatter, 159
- Stauenacker**, **Niels Matzen**, 84
- Staverskov**, **Sophie**, 42
- Steen**, **Poul**, chefanalytiker, 118, 127-129, 227, 243, 261, 264
- Steenberg**, **Hendrich Peitersen**, 89
- Steenhoff**, **Catharina Dorothea von den**, frue, 54
- Steenstrup**, **Johannes**, professor, 283-284
- Stensen**, **Niels**, anatom, 205
- Stentoft**, **Bent**, elektriker, 260
- Stenzel**, **Gustav**, 64
- Stilling**, **Niels Peter**, museumsinspektør, 301
- Storm**, 219 - **Gustav**, 222
- Storm Tuxen**, **Sanja**, stud. mag., 303
- Strandmand**, **Johanne Mortensdatter**, g. Peitersen, 95, 97 - g. Sørensen, 95 - **Morten Mortensen**, 95 - gårdfæster, 97
- Strangesen**, **Ebbe**, 148
- Strebenow**, 248
- Struensee**, 128, 196 - **Louise Augusta**, 128
- Struve**, **Gotfred Wilhelm**, 77 - **Rasmine Noline**, g. Rasmussen, 75, 77, 83
- Strøm**, **Bjørn**, 134
- Stæger**, **Mathilde**, g. Gade, 302
- Suderbo**, **Anne Dorthe**, 125, 262
- Sutton**, **Gertrud Købke**, 196
- Swane**, **Sigurd**, maler, 162
- Svendsdatter**, **Inger**, g. Egholm, 97
- Svindborg**, **Bruno**, overarkivar, 201
- Söderberg**, **Betty**, skuespillerinde, 159
- Søndergaard**, **Georg**, 209, 222
- Sørens datter**, **Dorthe Cathrine**, 99
- Sørensen**, **Anders**, Agersø, 95 - **Inger**, 302 - **Jan Dalsten**, sektionsleder, 285 - **Kousgård**, 221 - **Mikkell**, præst, 289

- Taarnby, Gerhard**, 85
Tagedatter, Margrethe, 211
Tagesen, Henrik, halshugget 1441, 34, 43 -
Ove, 31, 33-35, 43
Tamm, Ditlev, professor, 112, 151
Tarp, Lotte, g. Stangerup, 159
Thestrup, Rasmus, 232
Thiset, Anders, arkivassistent, 27, 30, 35, 42-
44, 202, 229, 236-237
Tholle, Johannes, 234
Thomasdatter, Karen, 114
Thomassen, Jesper, 295
Thomle, E. A., norsk statsarkivar, 229
Thomsen, Bente, 288 - **Birgitte Herreborg**,
290-291 - **Niels**, 203
Thornborg, Andreas, miniaturemaler, 25,
27-28
Thorvaldsen, Bertel, billedhugger, 104, 129,
221
Thot, slægt, 232
Thott, Åke, 232
Tietgen, C. F., 3
Tinckel, Anna Rasmusdatter, 207
Tisdorph, Anne, g. Bartholin, 216 - g.
Jacobæus, 216-217
Topstø-Jensen, H. G., overbibliotekar, 231 -
T. A., 181, 200, 202
Torkelsrud, Guttel, 270
Tornekrands, Christine, g. Seefeldt, 31, 33-
34
Torstensson, general, 110
Torup, Anne, g. Ruus, 114 - **Anne**
Elisabeth, 114 - **Christian Mouritsen**,
trælasthandler, 114 - **Johanna**
Christina, 114 - **Johanne**
Christiansdatter, g. Schytte, 115 -
Malene Carstensdatter, g. Torup, 114 -
Marie, g. Høgendal, 115 - **Mette Sofie**,
115 - **Mourits**, 115 - **Sofie Amalie**, g.
Brandt, 115
Trap, gehejmeetsråd, 224 - **J. P.**,
gehejmeråd, 107
Troels-Lund, 225
Troelsen, Svend, 84
Tuxen, Sanja Storm, stud. mag., 303
Tüchler, Heidi, 297
Tønnesen, Allan, 19

Udsen, 37 - **Else**, g. Løvenbalk, 38-39 -
Svend, 38-40
Ulfstand, Tale, 32 - **Thale**, g. Laxmand, 148
Ulrichsdal, Anthon von, 186-187, 189, 201
Ulrik, Frederik Ferdinand, distriktslæge,
17, 20

Valdemar, konge, 87, 101
Valdemar Atterdag, 30, 303
Valdemar Sejr, 128
Wallich, Juliane Marie, 232
Walløe, 146
Walter, Gottfried, Hamburg, 54
Weber, Bertel, 78 - **Hans Peder**, 78 -
Karen Mogensdatter, 78, 83 - **Mogens**
Hansen, 78
Vedsted, Jakob, 144
Vegerslev, Jens Christensen, rådmand, 113
Weibull, Martin, 225
Weisvoigt, Ingeborg M., 199 - **Johan**
Christian, 199 - **Johan Friderich**,
grosserer, 197, 199
Vellev, Jens, 144, 299-300
Wells, H. G., forfatter, 18
Venge, Mikael, 292, 298, 303
Wensel, slægt, 235
Werdelmann, Edele Kirstine, g. Bartholin,
218
Westrup, Morten, 202
Westy, Karen, 84
Wiberg, 289 - præst, 115
Wiburgensis, Christianus Michaelis,
student, 289
Wichmand, skrædder, 201
Wilcken, Syndica Maria Henriette, frue, 54
Wilhelm II, tysk kejser, 158
Wilken, Ulrich, 65
Villadsen, Villads, 117, 121, 261
Willerslev, Richard, 10, 19-20
Willumsen, Dorrit, forfatterinde, 298
Vinding, Rasmus, professor, 208, 221
Vinding Dorph, Svend, tandlæge, 258, 260
Winther, Flemming Aagaard, 115, 290 -
Troels, Astrup, 84
Wittrup, P. L., 202
Wodskou, Peter, 117, 121, 125, 265
Vogusen, slægt, 34
Vorbeck, Catharina Magdalene, g. Sander,
248
Worm, Ole, læge, 156 - oldforsker, 206
Worsaae, 225
Worsøe, Hans H., arkivar, 77, 84-85, 120,
126, 129, 134, 139, 227, 229, 232, 241,
243-245, 249, 261, 263-264
Wuchter, portrætmaler, 241
Væbner, slægt, 34
Værnet, Carl, læge, 148-150

Yndgaard, Else, 145

Zamenhof, Ludwik, 165

Oehlenschläger, 302

Wad, G. L., fuldmægtig, 227, 231

Peder Palladius: En visitatsbog. Udgivet på nudansk med indledning og noter af Martin Schwarz Lausten (<i>Christian Larsen</i>).....	295
Paul Raabe und Erik Dal (hrsg.): Hans Christian Andersen – Lina von Eisendecker. Briefwechsel (<i>Heidi Tüchler</i>).....	296
Brigitte Raskin: Hjerterkongen. Oversat af Hans Christian Fink (<i>Charlotte Lindhardt</i>)	297
Else Roesdahl (red.): Dagligliv i Danmarks middelalder (<i>Charlotte Lindhardt</i>)	299
Niels Peter Stilling: En malerisk Danmarksrejse. O.J. Rawerts akvareller 1810-1850 (<i>Jørgen Mikkelsen</i>).....	301
Inger Sørensen: Niels W. Gade. Et dansk verdensnavn (<i>Sanja Storm Tuxen</i>)	302
Mikael Venge: Danmarks skatter i middelalderen 1340-1536 (<i>Karsten Gabrielsen</i>)	303
Vejledning til manuskriptforfattere.....	304

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Bestyrelsens medlemmer:

Formand: Birgit Flemming Larsen, Klostermarken 13, 9000 Aalborg
 Næstformand: Michael Bach, Rolfsvej 14, 3.tv., 2000 Frederiksberg
 Sekretær: Gitte Bergendorff Høstbo, Obovej 14, 2730 Herlev
 Kasserer: Finn Grandt-Nielsen, Stavrevej 27, Måle, 5300 Kerteminde
 Finn Andersen, Grysgårdsvej 2, 2400 København NV
 Charlotte S.H. Jensen, Statholdervej 5, 3.tv., 2400 København NV
 Stella Borne Mikkelsen, Borgmestervangen 4, 4.th., 2200 København N
 Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj
 Poul Steen, Strandvejen 296A, 2930 Klampenborg
 Peter Wodskou, Arnesvej 44, 2700 Brønshøj
 Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Aabenraa

Skriftudvalgets medlemmer:

Redaktør: Michael Bach, Rolfsvej 14, 3.tv., 2000 Frederiksberg
 Michael Dupont, Stenager 216, st.th., 2600 Glostrup
 Gitte Bergendorff Høstbo, Obovej 14, 2730 Herlev
 Stella Borne Mikkelsen, Borgmestervangen 4, 4.th., 2200 København N
 Susanne Krogh Jensen, Stevnbovej 43A, 4600 Køge
 Anne Dorthe Suderbo, Lille Strandvej 12B, 2.tv., 2900 Hellerup

Webmaster for www.genealogi.dk

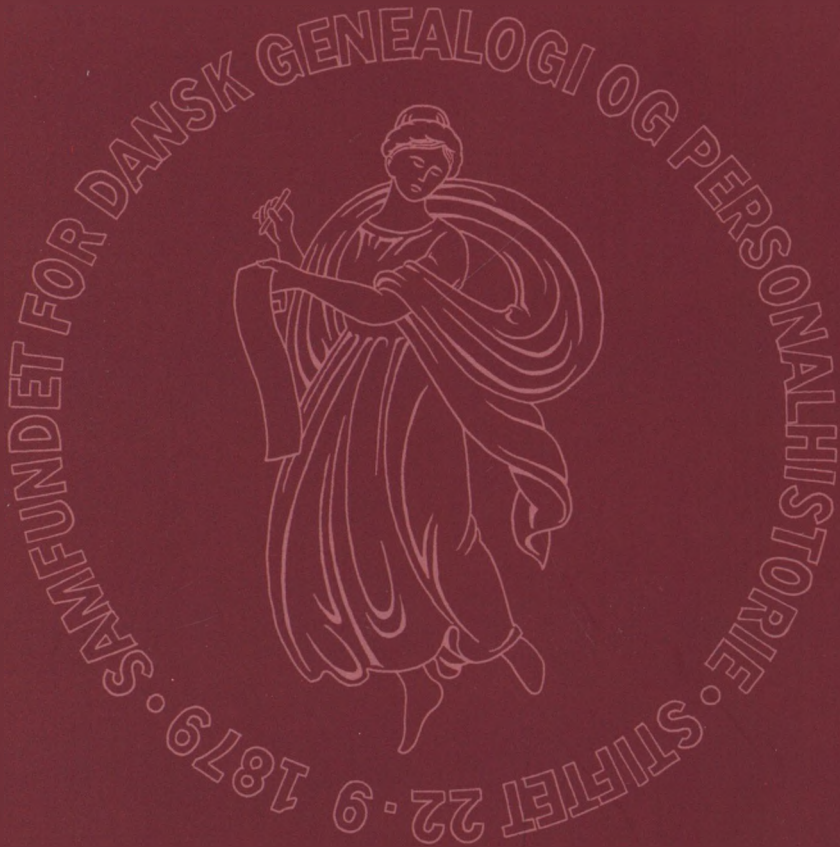
Elsebeth Paikin, Kildevænget 37, 2100 København Ø

Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til kasserer Finn Grandt-Nielsen, Stavrevej 27, Måle, 5300 Kerteminde

Manuskripter sendes til:

Stella Borne Mikkelsen, Borgmestervangen 4, 4.th., 2200 København N,
 e-mail: sbm.jm@webspeed.dk

Sats og tryk: Øko-Tryk I/S. Trykt på 100 g Edixion

Personalthistorisk Tidsskrift

Udgivet af Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie siden 1880
Redigeret af Michael Bach (redaktør), Michael Dupont, Gitte Bergendorff Høstbo,
Susanne Krogh Jensen, Stella Borne Mikkelsen og Anne Dorthe Suderbo
© 2005 by forfatterne og Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie

Udgivet med støtte fra Alfred Good's Fond

ISSN 0300-3655